

SOSYAL ve BEŞERİ
BİLİMLER
DERGİSİ

Sosyal Bilimler
Araştırmaları Derneği

SoBiAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Online)

ISSN: 1309 -8012

Yıl: 2020 Cilt: 12 Sayı: 1

Amaç ve Kapsam

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi; Ekonomi, İşletme, Yönetim, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyoloji, Felsefe, Etik ve diğer alanlarda hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalar ve incelemelere açık bir dergidir.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını arttırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir.

Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazalar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarında referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.

- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt - bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanmaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| IBSS : International Bibliography of the Social Sciences (Proquest) | EBSCO | Ulrich's Periodical Directory | Scientific Indexing Services | Genamics | Infobase Index | Citefactor | UR Electronics Journals Library | ASOS Index | Google Scholar | Akademik Dizin | Sobiad Atıf |

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) ayrıca TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır.

EDİTÖR

Bekir Gövdere, Süleyman Demirel Üniversitesi
Serdar Yay, Süleyman Demirel Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Bekir Gövdere, Süleyman Demirel Üniversitesi
Hakan Ay, Dokuz Eylül Üniversitesi
Müslüm Basılğan, Uludağ Üniversitesi
Sabah Balta, Yaşar Üniversitesi
Sema Yılmaz Genç, Kocaeli Üniversitesi
Serdar Yay, Süleyman Demirel Üniversitesi

YAZIŞMA:

editorial@sobiad.org

**SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ**

BİLİM KURULU

Burak S. Gülboy, İstanbul Üniversitesi
Can Deniz Köksal, Akdeniz Üniversitesi
Cem Başlevent, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Derman Küçükaltan, Trakya Üniversitesi
Ekrem Erdem, Erciyes Üniversitesi
Erkan Erdil, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Fahri Türk, Trakya Üniversitesi
Gündüz Ulusoy, Sabancı Üniversitesi
Hasan F. Baklacı, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Hüseyin Bağcı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
İbrahim Kırcova, Yıldız Teknik Üniversitesi
İpek Kalemci Tüzün, Başkent Üniversitesi
Kerem Cem Sanlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Levent Ürer, İstanbul Üniversitesi
M. Hasan Eken, Kadir Has Üniversitesi
Namık Kemal Öztürk, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Neşe Kumral, Ege Üniversitesi
Osman Peker, Adnan Menderes Üniversitesi
Seyfi Top, Beykent Üniversitesi
Sübidey Togan, Bilkent Üniversitesi
Teoman Pamukçu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Turan Yay, Yeditepe Üniversitesi
Uğur Ömürgönülşen, Hacettepe Üniversitesi
Veysel Bozkurt, İstanbul Üniversitesi
Sabah Balta, Yaşar Üniversitesi
Z. Gönül Balkır, Kocaeli Üniversitesi

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

İÇİNDEKİLER

Makaleler	Sayfalar
SAĞLAM KANONİK KORELASYON ANALİZİ İLE İNSANİ GELİŞMİŞLİK VE DİJİTAL REKABETÇİLİK ENDEKSLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ Arzu ALTIN YAVUZ & Barış ERGÜL	1-18
MOBBİNG ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: ASTLARDAN ÜSTLERE UYGULANAN MOBBİNG Canan YILMAZ	19-33
YETİŞTİRME YURDUNDAKİ ERGENLERİN SOSYAL VE PSİKOLOJİK SORUNLARININ İNCELENMESİ Mehmet BİRİNCİ, Seher ERSOY QUADİR, Yağmur YAYLACI, Cansu Çağla ÖZDEMİR & Gökçe ŞAHAN	34-50
YAPISAL SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK VE KİMLİK TEORİSİ Sezgin ERDEM	51-66
SOSYAL PAZARLAMA ARACI OLARAK OYUNLAŞTIRMA: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME Selin ÖGEL AYDIN	67-82
SOSYAL DEVLETİN EVRİMİNDE VERGİLENDİRMEİNİN TOPLUM-DEVLET ÇATIŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ Sema YILMAZ GENÇ, Erkan OFLAZ & Oktay MENECLER	83-100

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SAĞLAM KANONİK KORELASYON ANALİZİ İLE İNSANİ GELİŞİMİŞLİK VE DİJİTAL REKABETÇİLİK ENDEKSLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Arzu ALTIN YAVUZ

Doç. Dr.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü

E-posta: aaltin@ogu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3277-740X>

Barış ERGÜL

Araş. Gör.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü

E-posta: bergul@ogu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1811-5143>

ÖZET

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını ortaya koymak amacı ile oluşturulmuş ve ülkeleri gelişmişlik sıraları ile sıralayan bir endekstir. İGE'nin hesaplanmasında son yıllarda, yaşam standardı, sağlık standardı ve okullaşma standardı olmak üzere üç endeks bileşeni kullanılmaktadır. Dijital Rekabetçilik Endeksi ise (DRE), hükümet uygulamalarının, iş modellerinin ve genel olarak toplumun dönüşümüne yol açan dijital teknolojileri ülkeleri konu alarak sıralayan bir endekstir. Bu unsurlar üç endeks bileşeni ile açıklanmaya çalışılmıştır: Bilgi, Teknoloji ve Geleceğe Hazır Olma. Bu çalışmada, 2016 yılı için açıklanan insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik endeks raporlarından yararlanılmıştır. Verilerine ulaşılan ülkeler için, İnsani Gelişmişlik ve Dijital Rekabetçilik veri setlerine ile ilk aşamada klasik kanonik korelasyon analizi uygulanmıştır. Sonraki aşamada, değişken setlerinin normallik analizleri yapılmıştır. Son aşamada ise, değişken setlerinin çok

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atıf (APA): Altın Yavuz, A. & Ergül, B., (2020), Sağlam Kanonik Korelasyon Analizi ile İnsani Gelişmişlik ve Dijital Rekabetçilik Endeksleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12 (1): 1-18.

değişkenli normal dağılıma uymaması ve veri setinde aykırı değer bulunması sebebi ile sağlam kanonik korelasyon analizi uygulanmıştır. Sağlam kanonik korelasyon analizi ile elde edilen sonuçların daha güvenilir ve gerçekçi olduğu tespit edilmiştir. İnsani olarak gelişmiş toplumların, dijital dünyada da oldukça güçlü olacakları görülmektedir. Benzer şekilde, dijital gelişmişliği takip eden toplumlarında insanlığın gelişimine katkı sağlayacağı istatistiksel olarak ortaya çıkarılmıştır. Ek olarak, kanonik korelasyon analizinin varsayımlarının sağlanmaması durumunda önerilmiş olan sağlam kanonik korelasyon analizinin kullanılması, uygulamacılara daha güvenilir ve gerçekçi bilgi elde etmeleri konusunda yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: IGE, DRE, kanonik, sağlam, korelasyon

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN DEVELOPMENT AND DIGITAL COMPETITIVENESS INDICES VIA ROBUST CANONICAL CORRELATION ANALYSIS

ABSTRACT

The Human Development Index (HDI) is an index that is developed with the aim of revealing differences in development between countries and ranking countries in terms of development. In recent years, three indices have been used in the calculation of HDI, including life standard, health standard, and schooling standard. The Digital Competitiveness Index (DCI) is an index ranking the subject of government practices, business models and the digital technologies that lead to the transformation of society in general. These elements were tried to be explained by three index components: Knowledge, Technology and Future, Readiness. In this study, human development and digital competitiveness index reports for 2016 were used. For the countries whose data has been reached, classical canonical correlation analysis has been applied to Human Development and Digital Competitiveness datasets in the first stage. In the next step, normality analysis of variable sets was performed. In the last stage, robust canonical correlation analysis was performed because the variable sets did not conform to the multivariate normal distribution and there were outliers in the data sets. The results obtained by robust canonical correlation analysis were found to be more reliable and realistic. It is seen that humanly developed societies will be quite powerful in the digital world. Similarly, it has been revealed that it will contribute to the development of humanity in societies that follow digital development. In addition, if the assumptions of the canonical correlation analysis are not met, the

use of the robust canonical correlation analysis proposed will help practitioners obtain more reliable and realistic information.

Keywords: *HDI, DCI, canonical, robust, correlation*

JEL Codes: *015, R15*

Giriş

Gelişme ve gelişmişlik günümüzde birçok ülkenin en önemli hedeflerinden biridir. Gelişmişlikle ilgili çalışmalar 1900'lü yılların başında hız kazanmış ve birçok çalışmaya konu olmuştur. Günümüzde ise sadece ülkelerin gelişmişliği değil, bölgesel gelişmişlik de önem kazanmıştır. Ülkeler veya bölgelerin büyümeleri ve gelişmeleri arasındaki ilişkiler yapılan çalışmalar sayesinde farklı bakış açıları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu konuda yapılan ilk çalışmalarda, gelişmişliğin en büyük göstergesinin kişi başına milli gelir olduğu ortaya konmuştur.

1970'lere geldiğinde ise kalkınma kavramı yeniden tanımlanmış ve buna bağlı olarak gelişme kavramı da güncellenmiştir. Böylelikle, gelişmeyi kalkınmanın bir şartı olarak gören yeni bir yaklaşımla ülkelerin yada bölgelerin gelişmişliği değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımda, ekonomik büyüme kavramı ile birlikte, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı ve bölgeler arasındaki dengesizlikler de gelişme tanımının içinde değerlendirilmiştir. Tüm bu değişimler beraberinde insani gelişmişlik kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ünal, 2008).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı, ülkelerin kalkınma düzeylerini ölçmek için Human Development Index adıyla adlandırılan, İnsani Kalkınma Raporlarını yayınlamaya başlamıştır. Bu raporların içerisinde yer alan insani gelişme endeksi (İGE), ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını ortaya koymak amacı ile oluşturulmakta ve her yıl yayınlanmaktadır. İGE temel ölçütleri, insani yaşam standardı, uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim olarak kabul edilmektedir. Endeks değeri 0-1 aralığı içinde değer almaktadır. Eğer endeks değeri 0 değerine yakınsa bu durum minimum gelişmişliği, 1 değerine yakınsa maksimum gelişme düzeyini ifade etmektedir. İGE'nin hesaplanmasında bir süreç içerisinde gelişmiş ve son yıllarda İGE'nin hesaplanmasında 3 temel endeks değerinin ortalaması kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar; yaşam standardı, sağlık standardı ve okullaşma standardı endeksidir (Fırat ve Aydın, 2015).

Öte yandan, günümüz dünyasında gelişimin en hızlı olduğu alanlardan birisi dijital dünyadır. Ülkelerin ya da bölgelerin rekabetinde dijital dünyadaki

görünürlük büyük önem arz etmektedir. Bu süreçte dijital rekabetçilik kavramı ortaya atılmıştır. Dijital rekabetçilik kavramı, teknolojiye yatırım yapan ülkelerin ekonomi göstergeleri ile ilişkisini ortaya koyması nedeni ile ekonomi biriminin kapasitesi olarak tanımlanır. Hükümet uygulamalarının, iş modellerinin ve genel olarak toplumun dönüşümüne yol açan dijital teknolojileri benimsemek ve araştırmak olarak tanımlanmıştır. Bu sayede, firmalar veya ülkeler gelecekteki değer yaratımlarını güçlendirme fırsatını bulmaktadırlar.

Dijital rekabet edebilirlik çerçevesinin, örgütsel, kurumsal ve yapısal unsurları kapsayan faktörler üzerine inşa edilmesi gereği ortaya konulmuştur. Dahası, bu unsurların bilginin uygulanması, dönüşümde araştırmanın rolü, ilgili yönetmeliğin etkinliği, yeni teknolojilerin benimsenmesi ve ortaya çıkan değişimlere karşı açıklık ve esneklik içermesi de gerekmektedir (IMD, 2017). Tüm bu unsurlar altında dijital rekabetçilik üç faktör ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar; bilgi, teknoloji ve geleceğe hazır olma.

Bilgi Faktörü, yeni teknolojilerin keşfedilmesi, anlaşılması ve öğrenilmesi yoluyla dijital dönüşüm sürecinin altını çizen gerekli altyapıya atıfta bulunmaktadır. Bilgi faktörü de kendi içerisinde üç alt faktörü kapsamaktadır: Yetenek, Eğitim ve Bilimsel yatırım. Yetenek, belirli bir ekonomide mevcut beceri ve yetenek havuzudur. Yetenek havuzunun gücü ve gelişim düzeyi, işgücünün eğitim ve öğretime verdiği önceliğe bağlıdır. Bilimsel yatırım ise, bir ekonominin dijital dönüşümü için gerekli olan bilginin üretimini vurgulamaktadır.

Teknoloji Faktörü, dijital teknolojilerin geliştirilmesinin genel kapsamını değerlendirmektedir. Bu kapsamda, öncelikle iş faaliyetlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesine olanak veren destekleyici bir Düzenleyici Çerçeve alt faktörünü hesaba katmaktadır. Teknoloji faktörünü oluşturan ikinci bir alt faktör sermayedir. Sermaye, teknoloji ile ilgili gelişmede kullanılabilirliği ve mevcut yatırımı değerlendirmektedir. Aynı zamanda, belirli bir ekonomideki yatırım riski düzeyini de dikkate almaktadır. Son olarak Teknoloji faktörünü oluşturan üçüncü alt faktör Teknolojik Çerçeve alt faktörüdür. Bu faktör, bir ülkede mevcut fiziksel teknolojik altyapıyı ve kalitesini değerlendirmektedir (Bayraktar ve Kaya, 2016).

Geleceğe Hazır Olma faktörü, bir ekonominin hazırlığının dijital dönüşüme verdiği desteği ölçmektedir. Bu anlamda üç alt faktör içermektedir. Bunlar; Adaptif Tutumlar, İş Çevikliği ve Bilgi teknolojileri entegrasyonudur. Dijital Rekabetçilik, mevcut dijital teknolojilerin toplum tarafından emilmesini gerektirir. Dijital teknolojilerin emilmesi, bir toplumun dijital süreçlere katılma isteğini içeren belirli Adaptif Tutumlara ihtiyaç duyar. Geleceğe Hazır Olma, yeni teknolojilerin benimsenmesi açısından iş esnekliğini gerektirir. Bu anlamda, İş

Çevikliği, belirli bir ekonomideki firmaların yeni fırsatlardan yararlanmak için iş modellerini dönüştürebileceğini ima etmektedir. Bununla birlikte inovasyon ile iç içe bir süreçtir. Geleceğe Hazır Olma, son olarak, bilgi teknolojilerinin uygulamalarının ne kadar iyi olduğunu değerlendiren Bilgi Teknolojileri Entegrasyonuna ihtiyaç duymaktadır (IMD, 2017). Dijital Rekabetçilik Endeksi, belirtilen üç endeks bileşenini ifade eden endekslerin ağırlıklı ortalamaları yardımıyla hesaplanan bir endekstir (IMD, 2017).

İnsani gelişmişlik ve dijital rekabetçiliğin iç içe olduğu bu süreçte bir çok çalışma tek bir endekse odaklanmaktadır (Günel vd., 2017; Ünal, 2008).

Ülkemizde insani gelişmişlik adına yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır (Akder,1992; Yumuşak ve Tuna, 2002; Dikmen, 2004; Demir, 2006). Çalışmalarda, genel olarak mevcut olan durum ortaya konmaya çalışılmıştır.

Oysaki her iki endeks değeri birbirinden etkilenmektedir. Bu nedenle aralarındaki bu ilişkinin araştırılması gerekir. Dünyada ve Türkiye’de dijital rekabetçilik konusunda yapılan istatistik çalışma sayısının az olması nedeni ile literatürdeki bu boşluğu dolduracaktır.

Bu çalışmanın amacı, insani gelişmişlik ile dijital rekabetçilik arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. İnsani gelişmişlik üzerinde etkili olan alt boyutları ile dijital rekabetçilik üzerinde etkili olan alt boyutlarının tespiti amaçlanmıştır. Böylelikle her iki endeks üzerinde etkili olan faktörlerin ortaya çıkartılmasını sağlamaktır. Bu amaçla, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile Dijital Rekabetçilik Endeksi (DRE) alt boyutları değişken olarak alınmış ve ilgili alt boyutlar yardımı ile iki endeks değerlerinden oluşan veri setine kanonik korelasyon ve robust kanonik korelasyon analizleri uygulanmıştır. Ayrıca elde edilen sonuçlar her iki analiz yönteminin performansı bakımından da karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın 2. bölümünde, Kanonik Korelasyon analizi tanıtılmıştır. Tüm istatistiksel tekniklerde olduğu gibi kanonik korelasyon analizinde de elde edilen sonuçların geçerliliği ve güvenilirliği, analizin dayandığı varsayımların sağlanmasına bağlıdır. Çalışmada bu varsayımların bazılarının sağlanmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, kanonik korelasyon analizinin dayandığı varsayımların sağlanamaması durumunda uygulanan Sağlam Kanonik Korelasyon analizi açıklanmıştır. 3. bölümde, insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik endeksi kullanılarak kanonik ve sağlam kanonik korelasyon analizleri uygulanmıştır. Sonuç ve öneriler bölümünde, bulunan sonuçlar tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

1. Materyal ve Metot

İstatistik biliminde, tanımlanan en basit ilişki X ve Y ile gösterilen iki tesadüfi değişken arasındaki ilişkidir. Bu ilişkiye basit korelasyon adı verilmektedir. Değişken sayısının ikiden fazla sayıda olması durumunda, değişkenlerden biri ile geriye kalan diğer değişkenler arasında ilişki de hesaplanabilir. Bu hesaplanacak korelasyon katsayısı da çoklu korelasyon katsayısı olarak bilinmektedir.

En genel ve en karmaşık ilişki analizi olan kanonik korelasyon analizi kümeler arası ilişki olarak bilinmekte ve bir değişken kümesindeki değişkenlerin doğrusal bileşimi ile diğer kümedeki değişken bileşenleri arasındaki ilişkiyi araştırmada kullanılmaktadır (Işığışık, 1999). Bu analiz yönteminde, her iki kümede yer alan değişken sayısının eşit olması gerekmektedir. İki değişken kümesinden biri bağımlı diğeri bağımsız olarak düşünülebilir. Ancak birçok durumda bu nedensellik ilişkisi aranmamaktadır. Bir başka ifade ile her iki kümede bağımlı veya bağımsız olarak alınarak analiz gerçekleştirilebilir (Alpar, 2011). Kanonik korelasyon analizinin bağlantılı olduğu bir çok istatistiksel teknik bulunmaktadır.

Eğer bir bağımlı ve bir bağımsız değişken söz konusu ise basit korelasyona, bir bağımlı daha fazla bağımsız değişken söz konusu ise çoklu regresyona, yada bir bağımsız daha fazla bağımlı değişken söz konusu ise çok değişkenli regresyona dönüşmektedir (Karagöz, 2016).

Kanonik korelasyon analizi, öncelikle iki değişken seti arasındaki ilişkiyi maksimum yapacak doğrusal bileşenler elde etmeye yönelik bir analizdir. Başka bir deyişle, kanonik korelasyon analizinde, değişken setleri arasındaki doğrusal ilişkiler araştırılır. Bu doğrusal ilişkiden hareketle doğrusal bileşenler elde edilir. Bu doğrusal bileşenlere kanonik değişkenler adı verilir. Kanonik değişkenlerin benzer çiftleri arasındaki ilişki de kanonik korelasyon adını alır.

Kanonik korelasyon analizinde; değişken setlerine ait değişkenler arasındaki korelasyonu maksimum yapan doğrusal birleşimlerin belirlenmesi, iki değişken setinin istatistiksel olarak birbirinden bağımsız olup olmadığının test edilmesi, değişken setleri arası korelasyona en fazla katkıda bulunan her iki değişken setindeki değişkenlerin belirlenmesi ve bir değişken setinin diğer bir değişken seti tarafından ne ölçüde açıklanabildiğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (İlhan vd., 2013).

Kanonik Korelasyon Analizinin amacı, p boyutlu X rassal değişkeni ile q boyutlu Y rassal değişkeni arasında ilişkiyi tanımlamak ve ölçmektir. Orijinal

değişkenlerin $a'X$ ve $b'Y$ biçimindeki doğrusal kombinasyonlarının maksimum korelasyona sahip olması istenir. Kanonik Korelasyon aşağıdaki gibi ifade edilir:

$\alpha \in \mathbb{R}^p$ ve $\beta \in \mathbb{R}^q$ vektörleri ifade etmek üzere,

$$(\alpha, \beta) = \operatorname{argmax}_{\alpha, \beta} |\operatorname{Corr}(a'X, b'Y)| \quad (1)$$

biçimindedir.

$U=\alpha'X$ ve $V=\beta'Y$ olarak ifade edilen değişkenler kanonik değişken setleri olarak ifade edilir. Bunu yapmak için, hem U hem de V 'nin birim varyanslı olmasını gerektiren bir normleştirme kısıtlaması eklenir. İlk kanonik korelasyon, (1) 'de elde edilen maksimum değere eşit olan iki kanonik değişken arasındaki korelasyonun mutlak değeri olarak tanımlanmaktadır. Daha yüksek sıralı kanonik değişkenler ve korelasyonlar (1) 'de olduğu gibi tanımlanmıştır, fakat ek kısıtlama altında, k 'nin kanonik bir varyasyonu, $1 < k \leq \min(p, q)$ şartını sağlayan tüm kanonik varyasyonlarla ilişkisiz olmalıdır. (1) ile verilen denklemi çözmek için, rassal değişken $Z=(X', Y')$ için kovaryans matrisi aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\Sigma = \begin{pmatrix} \Sigma_{xx} & \Sigma_{xy} \\ \Sigma_{yx} & \Sigma_{yy} \end{pmatrix}.$$

$\alpha \in \mathbb{R}^p$ ve $\beta \in \mathbb{R}^q$ vektörleri, aşağıdaki matrislerin en büyük özdeğerlerine karşılık gelen özvektörlerdir.

$$\Sigma_{xx}^{-1} \Sigma_{xy} \Sigma_{yy}^{-1} \quad \text{ve} \quad \Sigma_{yy}^{-1} \Sigma_{yx} \Sigma_{xx}^{-1} \Sigma_{xy}. \quad (2)$$

(2) ile verilen matrisler, aynı pozitif özdeğere sahiptir ve en büyük olanı ilk kanonik korelasyona eşittir. Bilinmeyen $\alpha \in \mathbb{R}^p$ ve $\beta \in \mathbb{R}^q$ kestirimi için örneklem kovaryans matrisinden yararlanılır. (2) eşitliği kullanılarak hesaplanan özdeğerler ve özvektörler sayesinde kanonik korelasyonlar elde edilir (Dehon vd., 2000).

Veri setinin içinde aykırı değerlerin bulunması durumunda, örneklem ortalaması ve varyansı bu değerlerden olumsuz etkilenmektedir. Bir başka ifadeyle, örneklem ortalaması ve varyansı sağlam tahmin ediciler değildir. Aykırı değerler ayrıca normallik varsayımının bozulmasına neden olduğundan dolayı, sağlam tahmin yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için ortalama ve kovaryans matrislerinin sağlam tahmin edicilerinin kullanılması gerekmektedir. Karnaal (1991), çok değişkenli konum-ölçek parametrelerini M tahmin edicisini kullanarak vermişlerdir.

İki boyutlu rassal değişken $z = (u, v)'$, M-konum parametresi $\mu(z)$ 'nin M tahmin edicisi ve M-yayıma matrisi $C(z)$, aşağıdaki denklemlerin çözülmesi ile elde edilir.

$$\mu = E \left[w_1((z - \mu)'C^{-1}(z - \mu))z / E[w_1((z - \mu)'C^{-1}(z - \mu))] \right] \quad (3)$$

$$C = [w_2((z - \mu)'C^{-1}(z - \mu))(z - \mu)(z - \mu)'] \quad (4)$$

Burada, μ ; tek değişkenli vektör ve C ; 2×2 boyutlu pozitif tanımlı simetrik matrisi göstermektedir. w_1 ve w_2 ; Huber M tahmin edicisinden bulunan ağırlık fonksiyonunu temsil etmektedir.

Bu konuda diğer yaklaşım, Croux ve Dehon (2002), Minimum Kovaryans Determinant tahmin edicisini kullanarak Sağlam Kanonik Korelasyon Analizini önermişlerdir. Kovaryans matrisinin kestirimi konusundaki son yaklaşım, verilerin işaretlerini kullanmaktır. Robust kovaryans matrisi ile çalışmak yerine, aykırı gözlemlerin etkisini doğrudan gözlemlerin “işaretleri” veya “sıraları” ile değiştirerek ve bu işaretlerin ve sıraların dışında sıradan bir kovaryans matrisini hesaplamak esasına dayalıdır. Bu konudaki diğer bir yaklaşım ise, izdüşüm yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda, (1) eşitliğinde verilen $|\text{Corr}(a'X, b'Y)|$ 'nin maksimizasyonu yerine, korelasyon indislerinin maksimizasyonu yapılır. İndeks değerleri, tek değişkene sahip değişkenler arasında basit olarak Spearman korelasyon katsayılarının hesaplanmasına ihtiyaç duyar (Dehon vd., 2000).

Kanonik korelasyon analizinin uygulanabilmesi için değişken setlerinin ve bu değişken setlerinde yer alan değişkenlerin bazı varsayımlara uyması gerekmektedir. Bu varsayımlardan ilki değişken setlerinin çok değişkenli normal dağılıma sahip olmasıdır. İkinci varsayım ise, değişken setlerinden elde edilen kovaryans ve korelasyon matrislerinin parçalanabilir ve tersi alınabilir olması varsayımdır (Kalkan ve Özden, 2017; Keskin ve Özsoy, 2004).

Değişken setlerinin çok değişkenli normal dağılımdan gelip gelmediğinin test edilmesi için literatürde belirlenen farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu testler; Mardia'nın çok değişkenli normallik testleri, Henze-Zirkler çok değişkenli normallik testleri ve Royston'un çok değişkenli normallik testleridir (Korkmaz ve Gökşülük, 2014).

Mardia (1970) tarafından önerilen çok değişkenli normallik testi, çok değişkenli çarpıklık ve basıklık ölçülerine dayanmaktadır.

$m_{ij} = (x_i - \bar{x})'S^{-1}(x_j - \bar{x})$ kare mahalobis uzaklığını göstermek üzere,

$$\alpha_{3,p} = \frac{1}{n^2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n m_{ij}^3,$$

$$\alpha_{4,p} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n m_{ii}^2$$

(5)

ile hesaplanmaktadır.

Çarpıklık için test istatistiği, Ki-kare dağılır ve aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\frac{n}{6} \alpha_{3,p} \sim \chi_{p(p+1)(p+2)/6}^2$$

(6)

Basıklık için test istatistiği, Normal dağılır ve aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\alpha_{4,p} \sim N(p(p+2), 8p(p+2)/n)$$

(7)

Henze ve Zirkler (1990) tarafından önerilen çok değişkenli normallik testi,

$$p = \text{değişken sayısı}, \beta = \frac{1}{\sqrt{2}} \left(\frac{n(2p+1)}{4} \right)^{1/p+4}, D_i = (x_i - \bar{x})'S^{-1}(x_i - \bar{x}),$$

$D_{ij} = (x_i - x_j)'S^{-1}(x_i - x_j)$ olmak üzere,

$$HZ = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \exp\left(-\frac{\beta^2}{2} D_{ij}\right) - 2(1 + \beta^2)^{-p/2} \sum_{i=1}^n \exp\left(-\frac{\beta^2 D_i}{2(1+\beta^2)}\right) + n(1 + 2\beta^2)^{-p/2} \quad (8)$$

ile bulunmaktadır.

Eğer veri seti çok değişkenli normal dağılıma uygun ise, HZ istatistiği log-normal dağılmaktadır.

Royston (1992) tarafından önerilen çok değişkenli normallik testi için W_j ($j = 1, 2, \dots, p$) Shapiro-Wilks test istatistiği olsun. $w_j = \log_{10}^{\square}(1 - W_j)$ ve $Z_j = w_j - \mu\sigma$ normallik dönüşümünden elde edilen değerler olmak üzere,

$$R = \frac{e \sum_{i=1}^n K_j}{p} \sim \chi_e^2$$

(9)

ile hesaplanır. Burada, $e = \frac{p}{1+(p-1)\bar{c}}$ ve $K_j = (\Phi^{-1}(\Phi(-Z_j)/2))^2$ olarak hesaplanır. Burada c , K_j 'ler arasındaki korelasyonu ve Φ ise birikimli normal dağılımı göstermektedir.

2. Uygulama

Bu çalışmada, 2016 yılı için açıklanan insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik endeks raporlarından yararlanılmıştır. Verilerine ulaşılan 53 ülke için İnsani Gelişmişlik ve Dijital Rekabetçilik veri setlerine ile ilk aşamada klasik kanonik korelasyon analizi sonrasında değişken setlerinin normallik analizleri ve son aşamada ise değişken setlerinin çok değişkenli normal dağılıma uymaması ve veri setinde aykırı değer bulunması sebebi ile sağlam kanonik korelasyon analizi uygulanmıştır. Kanonik korelasyon analizi için sonuçların güvenilir olmasının sağlanması açısından örnekleme alınacak birim sayısının değişken sayısının 5 katı olmasının yeterli olacağı belirtmektedir (Keskin vd., 2005).

İnsani gelişmişlik veri setinde analize alınan değişkenler:

X1: Sağlık Standardı

X2: Okullaşma Standardı

X3: GSMH

Dijital rekabetçilik veri setinde analize alınan değişkenler:

Y1: Bilgi

Y2: Teknoloji

Y3: Geleceğe hazır olma

olarak belirlenmiştir.

Tablo 1'de Kanonik Korelasyon analizi sonucunda iki adet kanonik değişken çifti elde edilmiştir. Hesaplanan kanonik korelasyon katsayıları, Wilk's λ değerleri, hesaplanan ki-kare değerleri ile anlamlılık testleri sonuçları da Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1'den görüleceği gibi 3 kanonik değişken için hesaplanan korelasyon katsayılarının hepsinin anlamlı olduğu söylenebilir ($p < 0.05$). Tablo 1'deki sonuçlara göre, ilk kanonik değişken çiftleri arasındaki kanonik korelasyon dikkate alınarak, insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik arasındaki ilişkinin yapısı ortaya konulmak istendiği zaman % 73.6 oranında gerçeğe yakın değerlendirme yapılabileceği ortaya konulmuş olmaktadır.

İlk üç kanonik fonksiyonların birikimli değerlerinden oluşan ilişkiye ait Wilk's λ değeri dikkate alınarak, insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik değişken setleri arasında paylaşılan ortak varyans 1-Wilk's $\lambda=0.742$ 'dir. Başka bir ifade ile, ilk üç kanonik fonksiyon arasında paylaşılan ortak varyans %74'tür. İkinci ve üçüncü kanonik fonksiyonların birikimli değerlerinden oluşan ilişkiye ait Wilk's λ değerine göre, insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik veri setleri arasında paylaşılan ortak varyans 1-Wilk's $\lambda=0.074$ 'tür. Kanonik değişkenler arasındaki ilişkinin en düşük olduğu üçüncü kanonik fonksiyonda insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik değişken setleri setleri yalnızca %.06'lik bir ortak varyans paylaşmaktadır (1-Wilk's $\lambda=0.006$).

Tablo 1. İnsani Gelişmişlik ve Dijital Rekabetçilik değişken setleri için Kanonik değişkenlere ait korelasyon katsayıları, Kanonik R^2 , Wilk's λ ve anlamlılık testleri

Kanonik korelasyon	Kanonik R^2	Wilk's λ	Ki-kare	sd	p
0.858	0.736	0.258	65.674	9	.000
0.546	0.298	0.926	32.575	4	.001
0.377	0.142	0.994	10.537	1	.048

İnsani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik değişkenleri için, her bir değişkenin doğrusal kombinasyonunu oluşturan kanonik değişkenler ile gerçek değişkenler arasındaki standardize edilmiş korelasyonların yer aldığı kanonik katsayılar, Tablo 2'de verilmiştir. Standardize edilmiş kanonik katsayılar, bir değişken setindeki kanonik değişkenin oluşmasında, ilgili değişken setinde yer alan orjinal değişkenlerin katkısını göstermektedir.

Tablo 2'de insani gelişmişlik değişken setinde yer alan değişkenlerin kanonik değişkenleriyle olan ilişkisi;

$$U1 = -.004 * \text{Sağlık} - .003 * \text{Okullaşma} - .001 * \text{GSMH}$$

$$U2 = -.037 * \text{Sağlık} + .042 * \text{Okullaşma} + .001 * \text{GSMH}$$

$$U3 = -.012 * \text{Sağlık} + .011 * \text{Okullaşma} - .019 * \text{GSMH}$$

ile verilmiştir.

Tablo 2’de dijital rekabetçilik değişken setinde yer alan değişkenlerin kanonik değişkenleriyle olan ilişkisi;

$$V1 = .002 * \text{Bilgi} - .003 * \text{Teknoloji} - .006 * \text{Geleceğe hazır olma}$$

$$V2 = -.016 * \text{Bilgi} - .004 * \text{Teknoloji} + .015 * \text{Geleceğe hazır olma}$$

$$V3 = .011 * \text{Bilgi} - .018 * \text{Teknoloji} + .008 * \text{Geleceğe hazır olma}$$

olarak belirlenmiştir.

Kanonik değişkenlerin işaretleri dikkate alınmaksızın, insani gelişmişlik değişken setinde, sağlık standardı değişkeninin birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişken olduğu; okullaşma standardı değişkeninin ikinci kanonik değişkene; GSMH değişkeninin üçüncü kanonik değişkene en fazla katkı sağladığı görülmektedir. Dijital rekabetçilik değişken setinde, birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişkenin geleceğe hazır olma; bilgi değişkeni ise ikinci kanonik değişkene en fazla katkıyı; üçüncü kanonik değişkene de en fazla katkıyı sağlayan değişkenin teknoloji değişkeni olduğu görülmektedir.

Tablo 2. İnsani Gelişmişlik ve Dijital Rekabetçilik değişken setleri için Standardize Edilmiş Korelasyon Katsayıları

	İnsani Gelişmişlik				Dijital Rekabetçilik		
	1	2	3		1	2	3
Sağlık Standardı	-.004	-.037	-.012	Bilgi	.002	-.016	.011
Okullaşma Standardı	-.003	.042	.011	Teknoloji	-.003	-.004	-.018
GSMH	-.001	.001	-.019	Geleceğe Hazır Olma	-.006	.015	.008

İnsani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik veri setleri arasındaki korelasyon 0.858 olarak bulunmuştur.

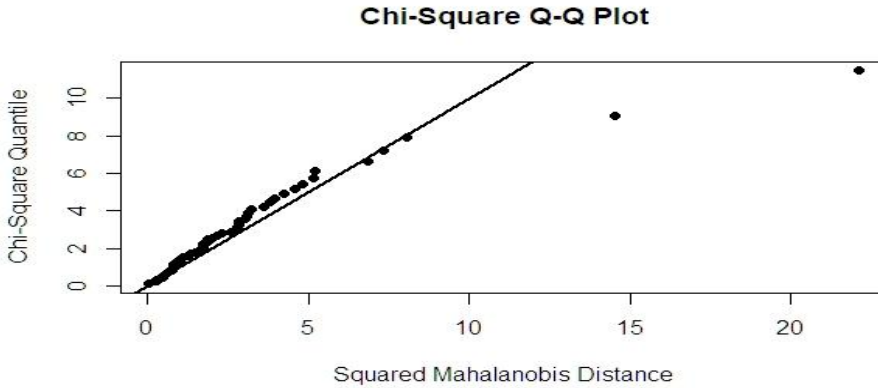
Sonraki aşamada elde edilen bu sonuçların güvenilir olup olmadığının saptanması için kanonik korelasyon analizinin dayandığı temel varsayım olan çok değişkenli normallik varsayımının kontrolü yapılmıştır. Bu amaçla, insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik değişken setlerindeki değişkenlerin yer aldığı veri seti için çok değişkenli normallik testi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3’te

verilmiştir. Tablo 3'e göre, 0,05 anlamlılık düzeyinde veri setlerinin çok değişkenli normal dağılımdan gelmediği görülmektedir ($p < 0.05$).

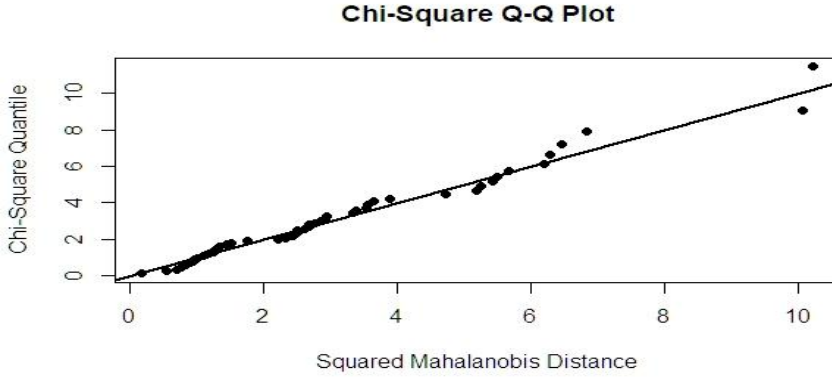
Ayrıca normallik varsayımının kontrolünde ve aykırı değerlerin tespitinde kullanılan Q-Q grafikleri her iki veri seti için çizilmiş ve Şekil 1-2'de verilmiştir. Şekil 1 ve 2 incelendiğinde, her iki veri setinde de aykırı değerlerin olduğu görülmektedir. Aykırı değerler, verinin kalan kısmından oldukça farklı yapıya sahip olan gözlemler olarak adlandırılmakta ve normallik varsayımını bozmaktadır.

Tablo 3. İnsani gelişmişlik ve Dijital Rekabetçilik değişken setleri için Çok değişkenli Normallik Testi Sonuçları

	Test	R	P	Çok Değişkenli Normal
İnsani Gelişmişlik	Royston	19.359	0.000	Uygun Değil
Dijital Rekabetçilik	Royston	15.539	0.043	Uygun Değil

Şekil 1. İnsani gelişmişlik değişkenleri için Q-Q Grafiği

Şekil 2. Dijital rekabetçilik değişkenleri için Q-Q Grafiği

Hem normallik testi sonucunda hem de Q-Q grafiği sonucunda veri setlerinin çok değişkenli normallik varsayımını sağlamadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla klasik kanonik korelasyon analizi sonuçları gerçeği yansıtmayacaktır. Bu nedenle aykırı değerlerin etkisini azaltan ve varsayımsal bozulmalara karşı dirençli olan sağlam Kanonik Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Sağlam Kanonik Korelasyon analizi ile elde edilen sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. İnsani gelişmişlik ve Dijital rekabetçilik değişken setleri için Standardize Edilmiş Sağlam Kanonik Korelasyonlar

	İnsani Gelişmişlik				Dijital Rekabetçilik		
	1	2	3		1	2	3
Sağlık Standardı	.163	.168	-.928	Bilgi	-.226	.384	.861
Okullaşma Standardı	.986	.001	-.372	Teknoloji	.333	-.711	-.461
GSMH	.002	-.985	.003	Geleceğe Hazır Olma	.915	.589	-.217

Tablo 4’te insani gelişmişlik değişken setinde yer alan değişkenlerin sağlam kanonik değişkenleriyle olan ilişkisi incelendiğinde; 3 sağlam kanonik değişkene ilişkin oluşturulan denklemin şu şekilde kurulduğu görülmektedir.

$$U1 = .163 * \text{Sağlık} + .986 * \text{Okullaşma} + .002 * \text{GSMH}$$

$$U2= .168*Sağlık + .001*Okullaşma - .985*GSMH$$

$$U3= -.928*Sağlık - .372*Okullaşma + .003*GSMH$$

Tablo 4’de dijital rekabetçilik değişken setinde yer alan değişkenlerin sağlam kanonik değişkenleriyle olan ilişkisi incelendiğinde; 3 sağlam kanonik değişkene ilişkin oluşturulan denklem aşağıdaki gibidir.

$$V1= -.226*Bilgi+ .333*Teknoloji + .915*Geleceğe hazır olma$$

$$V2= .384*Bilgi - .711*Teknoloji + .589*Geleceğe hazır olma$$

$$V3= .861*Bilgi - .461*Teknoloji - .217*Geleceğe hazır olma$$

İnsani gelişmişlik değişken setinde, birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişkenin okullaşma; ikinci kanonik değişkene en çok katkıyı sağlayan değişkenin GSMH; üçüncü kanonik değişkene en fazla katkıyı sağlayan değişkenin de sağlık standardı olduğu görülmektedir. Dijital rekabetçilik değişken setinde, birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişkenin geleceğe hazır olma; teknoloji değişkeni ise ikinci kanonik değişkene en fazla katkıyı; üçüncü kanonik değişkene de en fazla katkıyı sağlayan değişkenin bilgi değişkeni olduğu görülmektedir.

İnsani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik veri setleri arasındaki sağlam korelasyon 0.870 olarak bulunmuştur.

3. Sonuç ve Öneriler

İnsanların sağlıklı bir yaşam, eğitim ve gelir imkanlarının olup olmadığının ölçülmesi Birleşmiş Milletlerin hazırladığı İnsani Gelişme Raporları ile ortaya konmaktadır. Bağımsız kuruluşlar tarafından hazırlanan Dijital Rekabetçilik Raporları da ülkelerin gelişmişlik ve dijital dünyadaki durumlarına ait sonuçlar hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmada, ülkeler için insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik veri setlerine Kanonik Korelasyon Analizi ve Sağlam Kanonik Korelasyon Analizleri uygulanmıştır.

Kanonik değişkenler arasındaki korelasyonun en yüksek olduğu birinci kanonik fonksiyon için, insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik veri setlerine ait ortak varyans %74.2 olarak bulunmuştur. Birinci kanonik korelasyonun çıkarılmasından sonra kalan iki kanonik fonksiyon için insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik veri setleri arasında paylaşılan ortak varyans %7.4’tür. İlk iki kanonik fonksiyonun çıkarılmasından sonra kalan üçüncü kanonik fonksiyon için insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik veri setleri %.06’lik bir ortak varyans paylaşmaktadır.

Kanonik Korelasyon Analizi sonucunda, insani gelişmişlik değişken setinde birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişkenin sağlık standardı; ikinci kanonik değişkene en çok katkısını sağlayan değişkenin okullaşma standardı; üçüncü kanonik değişkene en fazla katkısını sağlayan değişkenin GSMH olduğu görülmektedir. Sağlam Kanonik Korelasyon analizi sonucunda ise, birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişkenin okullaşma; ikinci kanonik değişkene en fazla katkısını GSMH; üçüncü kanonik değişkene en çok katkısını sağlık standardı değişkeninin olduğu belirlenmiştir. Veri setinde aykırı değer bulunduğundan sağlam kanonik korelasyon analizi sonuçları daha güvenilirdir. Ayrıca, klasik kanonik korelasyon analizindeki standardize edilmiş katsayılar zayıf bir ilişkiyi ifade ederken, sağlam kanonik korelasyon analizinde bulunan standardize edilmiş katsayılar ilişkinin daha güçlü olduğunu ifade etmektedir. Aykırı değerlerin etkisinin giderilmesi ilişkinin daha doğru bir şekilde ortaya konmasına neden olmuştur.

Benzer şekilde, Kanonik Korelasyon Analizi sonucunda, dijital rekabetçilik değişken setinde birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişkenin geleceğe hazır olmadır. Bilgi değişkeni ise ikinci kanonik değişkene en fazla katkısını sağlamaktadır. Üçüncü kanonik değişkene en fazla katkısını sağlayan değişkenin teknoloji değişkeni olduğu görülmüştür. Sağlam Kanonik Korelasyon analizi sonucunda ise, birinci kanonik değişkene en fazla katkı sağlayan değişkenin benzer şekilde geleceğe hazır olma olduğu tespit edilmiştir. Teknoloji değişkeninin ikinci kanonik değişkene en fazla katkısını sağladığı görülmüştür. Üçüncü kanonik değişkene de en fazla katkısını sağlayan değişken ise bilgi değişkenidir. Dijital rekabetçilik değişken seti için de, sağlam kanonik korelasyon analizinde bulunan standardize edilmiş katsayılar klasik kanonik korelasyon analizinde elde edilen katsayılara göre daha büyüktür. Bu durum değişkenler arasındaki ilişkinin aslında klasik yöntemle belirlenenden daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Kanonik Korelasyon Analizi için insani gelişmişlik ve dijital rekabetçilik setleri arası korelasyon değeri 0.858, Sağlam Kanonik Korelasyon Analizi için aynı setler arasındaki korelasyon değeri ise 0.870 olarak bulunmuştur.

Yukarıdaki tüm açıklamalar ışığında, sağlam kanonik korelasyon analizi ile elde edilen sonuçların daha güvenilir ve gerçekçi olduğu görülmektedir. İnsani olarak gelişmiş toplumların, dijital dünyada da oldukça güçlü olacakları ve benzer şekilde dijital gelişmişliği takip eden toplumlarında insanlığın gelişimine katkı sağlayacağı istatistiksel olarak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, kanonik korelasyon analizinin varsayımlarının sağlanmaması durumunda önerilmiş olan sağlam

kanonik korelasyon analizinin kullanılması, uygulamacılara daha güvenilir ve gerçekçi bilgi elde etmeleri konusunda ışık tutacaktır.

Kaynaklar

- Akder, H. (1992). “İnsanca Gelişme Raporu ve Türkiye Profili”, İnsanca Gelişme I. Türkiye Konferansı, UNDP.
- Alpar, R. (2011). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler, 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayraktar, Y. & Kaya, H. İ. (2016). “Yeni Ekonomi ve Değişen Rekabet Anlayışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 11, Sayı:1.
- Croux, C. & Dehon, C. (2012). “Analyse Canonique Base Sur Des Estimateurs Robustes De La Matrice De Covariance”, La Revue de Statistique Applique, Vol: 2.
- Dehon, C., Filzmoser, P. & Croux, C. (2000). Robust Methods for Canonical Correlation Analysis. Data Analysis, Classification, and Related Methods.
- Demir, S. (2006). “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Dikmen, M. K. (2004): “Büyüme ve İnsani Gelişme Arasındaki Bağlantılar: Uluslararası Ampirik Bir Çalışma”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 222.
- Fırat, E. & Aydın, A. (2015). “İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması”, Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 29.
- Günel, F.E., Çağlar, A., Uyar, S. G., Karadeniz, O. & Yeşilyurt, M. E. (2017). “Türkiye’de İllere Göre İnsani Gelişme Endeksi”, Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı: 27.
- Henze, N. & Zirkler, B. (1990). “A Class of Invariant Consistent Tests for Multivariate Normality”, Communications in Statistics-Theory and Methods, 1990, 19(10).
- IMD World Digital Competitiveness Ranking (2017).

- Işığışık, E. (1999). “Kanonik Korelasyon Çözümlemesi: Bursa'daki 500 Büyük Firmanın Girdi ve Çıktı Değişkenleri Üzerine Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, IV. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri.
- İlhan, M., Çetin, B., Sünkür, M. & Yılmaz, F. (2013). “Ders Çalışma Becerileri ile Akademik Risk Alma Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon ile İncelenmesi”, Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı:2.
- Karagöz, Y. (2016). SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Karnel, G. (1991). Robust Canonical Correlation and Correspondence Analysis, In: The Frontiers of Statistical Scientific and Industrial Applications. American Sciences Press.
- Kalkan, S. & Özden, Ü. H. (2017). “Dünya Üniversitelerinin İtibarını Etkileyen Değişkenlerin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi”, Social Sciences Research Journal, Volume:6, Issue:2.
- Keskin, S., Kor, A. & Başpınar, E. (2005). “Akkeçi Oğlaklarında Kesim Öncesi ve Kesim Sonrası Ölçülen Bazı Özellikler Arasındaki İlişki Yapısının Kanonik Korelasyon Analizi ile İrdelenmesi”, Tarım Bilimleri Dergisi, 11(2).
- Korkmaz, S. & Göksülük, D. R. (2014). Programming Language MVN Package. R Programming.
- Mardia, K.V. (1970). “Measures of Multivariate Skewness and Kurtosis with Applications”, Biometrika, 57(3).
- Royston, P. (1992). “Approximating the Shapiro-Wilk W-Test for Non-Normality”, Statistics and Computing, 2(3).
- Thompson, B. (1985). Canonical Correlation Analysis. Sage Publication Ltd., London.
- Ünal, Ç. (2008). “İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları”, Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2.
- Yumuşak, İ. G. & Tuna, Y. (2002). “Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 52, Sayı: 1.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

MOBBİNG ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: ASTLARDAN ÜSTLERE UYGULANAN MOBBİNG*

Canan YILMAZ

Araştırma Görevlisi

Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi

E-posta: cananyilmaz@sakarya.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7135-8320>

Özet

Mobbing, işyerinde bir/kaç kişi tarafından yıldırma amacıyla bir kişiye sürekli ve sistematik olarak uygulanan psikolojik tacizdir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde mobbingin sadece astlara uygulanan bir davranış biçimi olarak ele alındığı, dikey mobbing türü olan aşağıdan yukarı/astların üstlere uyguladığı mobbingin göz ardı edildiği görülmektedir. Bu çalışma literatürdeki bu eksikliği giderip, yöneticilerin çalışanlarından algıladıkları mobbing davranışlarını ortaya koyarak literatürdeki eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme ile seçilen bir kamu kurumunda yönetici pozisyonunda çalışan 12 idari personele yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanıp elde edilen verilere içerik analizi yapılarak bulgulara ulaşılmıştır. Üstlerin astlardan; iletişim yoluyla, davranış yoluyla, engelleme yoluyla, konumunu saymayarak ve güvensizlik vererek mobbinge maruz kaldıklarını algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üstlerin astlardan algıladıkları mobbing davranışlarını ortaya koyarak dikey mobbing türlerinden aşağıdan yukarı mobbingi gündeme getirmesi ve üstlerin astlardan algıladıkları mobbing davranışlarını ortaya çıkarması açısından özgün bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Psikolojik Taciz, Yıldırma, Yöneticiler, Astlar

Alan Tanımı: İşletme (Örgütsel Davranış)

Abstract

MOBBING INFLICTED BY SUBORDINATES ON SUPERIORS: A QUALITATIVE RESEARCH

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atıf (APA): Yılmaz, C., (2020), Mobbing Üzerine Nitel Bir Araştırma: Astlardan Üstlere Uygulanan Mobbing, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12 (1): 19-33.

Mobbing is a psychological harassment that is continuously and systematically applied to a person for the purpose of intimidation by a few people in the workplace. When the studies in the literature are examined, it is seen that mobbing, which is the type of vertical mobbing, which is applied to the superiors from the bottom-up /subordinates, is considered to be treated as a behavior model applied only to the subordinates. This study aims to eliminate the deficiencies in the literature by revealing the mobbing behaviors perceived by the managers from the employees. In this study, semi-structured interview technique was applied to 12 administrative staff working as a director in a public institution which was chosen by purposive sampling and the findings were analyzed by making content analysis. The superiors; It was concluded that they perceived that they were exposed to mobbing through communication, behavior, blocking, not counting their position and giving insecurity. This is an original study in terms of revealing the mobbing behaviors perceived from the subordinates by the superiors, bringing up the mobbing from the vertical mobbing types and revealing the mobbing behaviors perceived by the superiors from the subordinates.

Keywords: *Mobbing, Psychological Abuse, Intimidation, Superiors, Subordinates*

Jel Codes: D21, D23

GİRİŞ

Mobbing kavramını ilk kez 1984 yılında Gustafsson ile Leymann; “işyerinde sağlığı tehdit eden sorunlu bir faktör” olarak tanımlamıştır (Vartia, 1996:255). Mobbing kavramı sözlükte; topluca saldırma, çevresini kuşatma veya sıkıntı verme anlamında belirtilmiştir. Baykal (2005:1) mobbing kavramını; “çalışanlara manevi baskı uygulayarak veya çalışanları hataya yönlendirerek kendi konumunu güçlendirerek rakiplerinden kurtulmaya çalışmak” olarak tanımlamaktadır. Tınaz (2008:7) ise; kuşatma, taciz etme, rahatsızlık verme veya sıkıntıya sokma olarak tanımlamaktadır. Davenport, Swartz & Elliot (2003:22)’un ifadeleriyle mobbing; suçlama, küçük düşürme, taciz, duygusal açıdan eziyetle karşıdaki kişiyi işyerinden dışlamayı hedefleyen kötü niyetli faaliyetlerdir. Bu tanımlamalardan hareketle mobbing; çalışanların duygusal, ruhsal ve fiziksel sağlıklarını etkileyerek verimliklerini düşüren bilinçli, kasıtlı ve sistematik kötü davranışlardır diyebiliriz.

Mobbing örgütsel yapı içinde dikey ve/ya yatay olarak uygulanmaktadır. Dikey mobbing; yukarıdan aşağı veya aşağıdan yukarı uyguladıkları mobbing türüdür. Yukarıdan aşağıya doğru mobbing; değişik sebeplerden kaynaklanan yönetici tarafından direkt olarak çalışana yönelik saldırgan ve cezalandırıcı davranışların uygulanmasıdır. Üstlerden astlara genelde kötü, kısıtlayıcı, yıldırıcı davranışlarla,

çalışanların hayatını zorlaştırmaya, verimini düşürmeye, kendilerine olan güvenlerini sarsmaya çalışarak mobbing uygulanmaktadır. Ancak ast-üst ilişkisi içerisinde mobbing; yukarıdan aşağı doğru gerçekleşebileceği gibi aşağıdan yukarı doğru da gerçekleşebilmektedir.

Araştırmalar genellikle Zapf vd. (2011)'nin de ifade ettiği gibi dikey mobbing türlerinden yukarıdan aşağı mobbinge odaklanmıştır. Üstlerin astlara uyguladığı mobbing güncelliğini yitirmeyen ve birçok araştırmaya konu olmuş bir kavramdır. Norveç'te, 1989'da Matthiesen, Raknes & Rökkum, 1990'da Kihle, 1991'de Einarsen & Raknes; Finlandiya'da, 1991'de Paanen & Vartia, 1994'de Björkqvist; Almanya'da, 1993'de Becker, 1996'da Knorz & Zapf, aynı yıl Zapf; Avusturya'da, 1995'de Niedle; Avustralya'da, 1991'de Toohey, 1995'de McCarthy; akabinde Hollanda, Fransa, İngiltere ve İtalya'da mobbing üzerine benzer konu ve kavramları içeren çalışmalara imza atmışlardır. 2000 sonrası yıllara göre en çok atıf alanlardan örnek olarak; Efe & Ayaz, 2010; Karcioğlu & Çelik, 2012; Ertüren vd., 2013; Bortoluzz, vd. 2014; Ferraz vd., 2015; Terzioğlu vd., 2016; Pitman vd., 2017; Kara vd., 2018; João & Portelada, 2019. Çalışmaların genellikle; mobbing nedir, nasıl uygulanır, hukuki çerçevesi, davranışsal kavramlarla ilişkisi, psikolojik kavramlarla ilişkisi ve belirli yerlerdeki uygulama alanı üzerine yapıldığı görülmektedir. Ancak tüm bu çalışmaların yöneticilerden astlarına uygulanan mobbing üzerine odaklandıkları görülmektedir.

Avrupa'daki çalışmaların çoğunluğu Zapf vd. (2011)'in de belirttiği gibi; astların %10 ile %15'inin işyerinde üstlerinden kaynaklı zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir. Kuzey Amerika araştırmaları da Keashly & Jagatic (2011)'in de ifade ettiği gibi benzer yaygınlık oranlarını rapor etmiştir. Ancak üstlerin uğradığı mobbing üstüne herhangi bir araştırmaya rastlanmadığı için bu tür oranlardan bahsetmek bile mümkün değildir.

Ülkemizde ise mobbing hakkında ilk yayın, 2003'de Davenport, Schwartz & Elliot'ın "Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace" adlı kitabının Osman Cem Öneroy'un "Mobbing: İşyerinde Duygusal Taciz" isminde çevirisi ile yapılmıştır. Bu çalışmayı 2004'den itibaren Tutar, Çobanoğlu, Baykal ve Tınaz'ın kitapları izlemiştir. 2004 ve sonrasında mobbinge ilgili pek çok yayının yapıldığı görülmektedir. Yayınlar mobbingin anlaşılması, mobbingden kaçınma, hukuki boyutları, örgütsel davranış kavramlarıyla ilişkisi, çeşitli yerlerde uygulama alanı, mobbinge mücadele konularına odaklanmaktadır. Ancak bu yayınların da yöneticilerden astlarına uygulanan mobbing üzerine olduğu görülmektedir.

Literatür incelendiği zaman mobbing kavramının sadece astlara uygulanan bir davranış biçimi olarak ele alınarak dikey mobbing türü olan aşağıdan yukarı veya astların üstlere uyguladığı mobbing kavramının göz ardı edildiği görülmektedir. Astların üstlerine uyguladığı ya da aşağıdan yukarı mobbing teoride yer almakta

ancak literatürde araştırması yer almamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı; yöneticilerin çalışanlarından algıladıkları mobbing davranışlarını ortaya koyarak literatürdeki bu eksikliğe dikkat çekip üstlerin astlardan algıladıkları mobbing davranışlarını anlamaya çalışmaktır.

Çalışma dikey mobbingin incelenmemiş bir türünü inceleyerek literatürdeki bir eksikliği gündeme getirip kavrama dikkat çekmesi açısından önem taşımakta ve literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca üstlerin astlardan algıladıkları mobbing davranışlarını ortaya koyarak dikey mobbing türlerinden aşağıdan yukarı mobbingi gündeme getirmesi ve üstlerin astlardan algıladıkları mobbing davranışlarını ortaya çıkarması açısından özgün bir çalışmadır.

1. YÖNTEM

Çalışma daha önce incelenmemiş bir mobbing türünü incelediği için keşifsel bir çalışma niteliği kazanmaktadır. Keşifsel ve birey algısının incelendiği çalışmalarda nitel yöntemin tercih edilmesinin uygun olmasından dolayı çalışmada nitel araştırma yapılmıştır.

Çalışma yöneticilerin çalışanlarından algıladıkları mobbing davranışlarını ortaya koymayı amaçladığı ve bu bağlamda olgu ile bağlam iç içe geçtiği için nitel araştırma deseni olan örnek olay çalışması kapsamında bir süreç geliştirilmiştir. Bu kapsamda; önce araştırma soruları belirlenip, soruların cevapları için veri toplanıp bu verilerin analizinden elde edilen bilgiler ışığında oluşturulan temalarla ulaşılan sonuçların katılımcılarla paylaşımının sağlanacağı bir örnek olay araştırma tasarısı yapılmıştır.

Çalışmada Punch (2016:166)'ın da ifade ettiği gibi bireylerin algıları, anlamları, tanımlamaları ve gerçeği inşa edişlerini anlamamanın en iyi yolu olan mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerde bireylerin algılarını derinlemesine ortaya koymak için yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat için kullanılan 16 soru literatür taramasından elde edilen bilgiler ışığında geliştirilmiş ve konunun uzmanı 1 Profesör tarafından değerlendirilerek son haline ulaştırılmıştır.

Çalışmanın evrenini bir devlet üniversitesinde idari konumda çalışan personeller oluşturmaktadır. Evren içerisinden olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örnekleme türlerinden kartopu örnekleme ile örneklem belirlenmiştir. Bu bağlamda sorulara cevap alınabileceği düşünülen 12 idari personel örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Bu örneklemin seçilmesinin nedeni; uzun yıllardır kurumda çalışıyor olmaları, üst yönetici konumunda olmaları, konuyla ilgili bilgi vermeye istekli olmaları ve konunun muhatabı olmaları olarak belirtilebilir. Sorulara verilen cevapların birbirini tekrarlamaya

başlaması üzerine örneklem sayısının doyunluğa ulaştığı düşünülerek örneklem sayısı 12 ile sınırlandırılmıştır. Örneklemden mülakat ile elde edilen verilere içerik analizi yapılarak bulgulara ulaşılmıştır.

2. Bulgular

Gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde elde edilen bilgiler ışığında 5 tema belirlenmiştir. Temalar belirlenirken literatürde işlenen asttan üste mobbing kavramı ve mülakat bulgularının uygun geldiği düşünülen kavramlar kullanılmıştır.

Tema 1: İletişim Yoluyla Asttan Üste Mobbing

K1: Astlarımdan genelde küçük düşürücü söylemler duyuyorum. Bu beni hem üzüyor hem de konumumu sorgulamama neden oluyor. Her zaman olabilecek bir şey değil gibi geliyor düşününce. Sanki sadece üstler astlarını ezebilmiş gibi bir algı var ancak bunun tersi de oluyor maalesef.

K2: Astlarımla iletişim kurmakta zorlanıyorum. Söylediklerimin yanlış anlaşılmasından çekiniyorum. Ya da onları yanlış anlayıp gereksiz bir tepki vermekten. Bu öyle ince bir çizgi ki sınırları iki taraftan biri aşarsa içinden çıkılmaz bir soruna dönüşebilir.

K3: Bazı astlarımız ağızdan çıkanın vardığı noktayı anlamaz veya bilinçli söyler bilemiyorum ancak bazı tehdit içerikli sözler sarf ederler. Duymazlıktan gelirim ancak kendi kendime de düşünürüm gerçekten öyle mi dedi? Eğer öyleyse ben ne yaparak bunu söylemesine izin verdim? diye.

K4: Astlarımdan hakkımda dedikodu yaptıkları kulağıma geliyor. Her ne kadar önemsemesem de tabii insan düşünmeden edemiyor neden? diye. Belki iş yükü çok olduğu için veya kasıtlı olarak onlara çok iş verdiğim düşünüldüğü içindir. Ancak astlarımızın sizin dedikodunuzu yaptığını duymanın çok rahatsız edici olduğunu söylemeliyim.

K5: Bir keresinde bir astım bana seni öldürürüm demişti ve bunu söylerken gayet ciddi görünüyordu. Sonradan tatlıya bağlandı ancak onu her gördüğümde veya ona iş vereceğim zaman bu söylemi ister istemez aklıma geliyor ve geriliyorum.

K6: Astlarımdan hakaret içeren sözler duymaya alıştığımı söyleyebilirim. Bu beni çok zaman sorgulamaya itmektedir. İnsan yöneticiliğini sorgular işi yapma düzenini sorgular hale geliyor. Bazen işi bırakma fikriyle doluyorsun ancak biz kamu çalışanıyız iş değişikliği ya da işten ayrılmak da öyle kolay bir iş değil.

K7: Ben ne söylesem sanki astlara emir, zorlama, hakaret gibi geliyor. Çünkü onlar buna kanalize olmuş haldeler. Müdür ne derse ne yaparsa astını ezmek için gibi bir algıları var. Buna sırtını dayayıp yanlış anlamasına tepki niteliğinde astın sana rahatça hakaretvari sözler sarf edip seni küçük düşürebiliyor.

K8: Genelde nedense hep yanlışlıkla (!) astlarım en olmadık kişilerin yanında en olmadık lafları söylerler. Seni olmayacak bir kişinin karşısında küçük düşürürler ama yine de onlar haklıdır. Bu sebeple görevden ayrılmayı düşündüğüm çok oldu. Peki bu mobbing değil mi?

K9: Astlar üstlerinin dedikodusunu yapar mesela. Bu onlara normal geliyor. Anlayamıyorsun nedenini ama öyle. Bu işten ayrılmanız için yeterli bir nedendir ama kamuda işte kalıyor onlarla yüz yüze çalışıyorsun. Duymamış gibi yapmaktan başka çaren yok çünkü. Özel sektörde olsam çoktan işten ayrılmış başka yerde işe girmiştin.

K10: Bazı astlarım çok tehditle konuşup her seferinde kusura bakmayın çok sinirlendim o an ondan öyle dedim diye bir de gelip güya özür dilerken bir yandan da alttan alta beni sinirlendirirsen sonuçlarına katlanırsın diyerek sürekli sözlü tacizde bulunur. O hakaret etmesin tehdit etmesin diye onun hatasını söyleyemezsin sonra kendi kendine kız dur.

K11: İki astımdan tam olarak mobbing görüyorum hem de yıllardır. Ne söylersem bağırmağa başlayıp bir nevi kriz geçirerek hatalarını söylemeyecek kadar beni sindirmiş durumdalar. Rezil oluyorsun çünkü. Söylememeyi tercih ediyorsun ama bu da seni içten içe bitiriyor.

K12: Birkaç astım benim yüksek sesle konuşulmasından duyduğum rahatsızlığı fark ettikleri için sürekli toplantılarda ve iş ortamında yüksek sesle konuşuyorlar. Yüksek ses derken ani çıkışları kastediyorum. Ben bu rahatsızlığımı yenmeye çalışıyorum çünkü onlarla baş edemiyorum. Aynısını ben yapsam mobbing uyguluyor diye şikayet ederler. Peki ben ne yapmalıyım?

Tema 1 Değerlendirme:

Üstler dedikodu, küçük düşürücü söylemler, söylenenleri farklı bir tarafa çekme, ses tonu yükseltme ve tehdit gibi iletişimsel açıdan astlarından mobbinge maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Bunu ifade ederken bir yandan da bunları uygulayabilecekler sadece üstlermiş gibi bir algı olmasına rağmen gibi ifadelerle sadece üstlerin değil astlarında mobbing uyguladıklarını vurgulamaktadırlar.

Tema 2: Davranış Yoluyla Asttan Üste Mobbing

K1: Astlarımın bazıları sürekli parmak sallayarak tenkit içerikli ifadelerde bulunduğu oluyor. Sanki söylediğini yapmazsam bana ceza verecek bir öğretmen edasıyla bunu yapıyorlar. Halbuki ceza verme yetkisi benim elimde. Ama uygulamada öyle olmuyor. Bazen öyle bir yerde öyle bir şey yaparak astlarınız sizi bir başka kişiye karşı veya diğer astlara karşı rezil edebiliyor.

K2: Birkaç kez benim yöneticilerime sunacağım raporları hazırlama işini verdiğim astlarım beni öyle bir sabote etmişti ki. Hazırlamasalardı daha iyiydi o derece. Öyle bir rapor hazırlamış ki tamamen yöneticilerimin görüşlerine aykırı ve bu rapor yüzünden kendimi affettirmem uzun zamanıma mal olmuştu. Astın görev yerini değiştirdim gözüm

görmesin diye ama bu davranışının bana ağıra mal olduğunu söyleyebilirim. Tabi bir göz dağı verdim diye aynı şeyin yapılamayacağını düşündüm ancak bir sonraki işte başka bir astım aynı şeyi yaptı. Bu noktada artık yapabileceğim bir şey olmadığını düşünüp küçük düşmüş ve kendimi yargılar bir konuma geldim.

K3: *Bazen astlarımız saygı çerçevesini aşan hal ve tavırlara girebiliyorlar. Samimiyeti abartıp olmayacak yerde olmayacak hareketlerde bulunabiliyorlar. Üçüncü bir kişi bu davranışı tamamen yanlış yorumlayabilir. Bunu hiç düşünmeden sizi zor duruma sokabiliyorlar.*

K4: *İş ortamında arkadaş gibi olma kavramı bazı astlarca yanlış anlaşılıyor. Burada kastedilenin düşmanlık sergilememek olduğunu anlamıyorlar ve ast üst ilişkisini zor duruma sokacak tavırlar sergiledikleri oluyor.*

K5: *Nezaket her ortam ve durumda önemlidir. Ancak rahatlık adı altında bazı astlarımız kaba tavırlar sergileyerek hem kendilerini hem de bizi üstlerimize karşı küçük düşürüyorlar. Bir keresinde müdürümüzle bir toplantıya girildi. Yanlış bir iş yapmış bir astım bedensel üstünlüğünü kullanarak üzerime yürür gibi yapıp üstten üstten tehditvari sözler sarf ediyor. Aynısını üst olarak ben yapsam çoktan davalık olmuştuk. Ama astlar yapınca üst yanlış anlamıştır veya daha da kötüsü üst astına iftira atarak mobbing uyguluyor gibi bir mantık var.*

K6: *Astlarımın bazıları sürekli el kol hareketleriyle seni bastırmaya çalışarak konuşmayı alışkanlık haline getirmiş durumda. Sessiz kalmam gerektiğini göremezden gelmem gerektiğini düşünerek alttan alıyorum ancak bu durum beni içten içe çürütüyor. Bu o kadar rahatsız edici ki bazen kendime olan saygımı kaybettiğimi düşünüyorum.*

K7: *Astların toplantıda seni sabote etmesine alışıyorsun mesela. Kalkıp ona verdiği işleri bilinçli olarak yanlış yapıyor ve üstlerine karşı seni küçük düşürüyor. Ve bunu bir kez değil sürekli yapıyorlar. Bu çok rahatsız edici bir durum. Sürekli kendinizi sorgulamanıza neden oluyor.*

K8: *Rahatlık adı altında astlarınız sizi tam tabiriyle rezil edebiliyorlar. Bilemiyorum ben mi çok yüz veriyorum yoksa onların karakteri mi bu ama bildiğim bir şey var ki sürekli böyle bir laubaliliğe maruz kalınca insan işini kendini sorgular bir duruma geliyor.*

K9: *Dostça tavır sergileyim derken bir bakıyorsun astların seni zor duruma sokacak hal ve davranışlara giriyor. Bir şey diyemiyorsun onun adı baskı oluyor. Ama ne bileyim izin vermek de pek doğru değil gibi. İnsan ne yapacağını bilemiyor.*

K10: *Bazı astlarım sürekli bedensel üstünlüğünü kullanarak beni korkutup isteklerini yaptırmaya çalışıyorlar. Sen de onun sana davrandığı gibi ona davransan kavga çıkar kaçarı yok. O yüzden sözlü uyarıyorsun ama aynen devam ediyorlar. Aynı şeyi ben yapsam çoktan mobbing uyguladığım yönünde suçlanmışım. Ama uygulayan ast olunca bana bir kırgınlık ya da kızgınlığı olduğu düşünülüyor.*

K11: Astlarımdan iki tanesi sürekli her toplantıda beni uyarıyor. Onu burada söylememelisiniz, öyle oturmayın, bu konuyu siz konuşma yetkisine sahip misiniz gibi. Her toplantıdan sonra toparlanmam birkaç günümü alıyor. Hayır orada bir şey de diyemiyorsun alttan alıyorsun işte bu insanı bitiriyor.

K12: Astlarım kendi tarzlarıymış gibi sürekli bana kaba davranırlar. Birine müsaade edip görmezden gelince de işte böyle önünü alamıyorsun. Beni görmemiş gibi yapıp selam vermemeler, omuz atmalar daha neler neler. Bunu nasıl aşacağımı bilemiyorum. Bazen işi bırakmayı düşünüyorum sonra emekliliğe az kaldı deyip kendimi avutuyorum.

Tema 2 Değerlendirme:

Üstler kaba, tenkit içerikli, tehdit içerikli veya laubali tavırlar gibi davranışlara maruz kalarak astları tarafından mobbinge maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Bunu ifade ederken bir yandan da bunları uygulayanlar üstler olduğu zaman mobbing uygulanmıştır gibi bir algı varken astlar uyguladıklarında üst yanlış yorumlamış veya bu yolla astına mobbing uyguluyor algısı olduğunu da vurgulamaktadırlar.

Tema 3: Engelleme Yoluyla Asttan Üste Mobbing

K1: Astlar her ortam ve her durumda üstlerine mobbing uygular zaten ama üst uygulayınca mobbing olur adı. Sırf sizi üstünüze karşı küçük düşürmek yalancı çıkarmak gibi bir sebeple sizin toplantıda söylediğinize kalkar muhalefet eder. Hem de işi uygulayan biz olduğumuz için biz daha iyi biliriz diyerek. Sizin orada yapmak istediğiniz şeyi engeller. Şimdi bu mobbing değil de nedir?

K2: Asttan süreli bir iş istersin çünkü senin yapacağın işin ön izlemesi gibi bir şeydir bu iş. Söylediğin tarihte yapmaz veya yarım yamalak yaparak sana mobbing uygular. Kendinden şüphe edersin sözüm neden dinlenmiyor diye.

K3: Astlarımızdan düşmanca tavır her zaman görürüz. Adına kıskanma denir. Yani makamımızı kıskanıyor der geçeriz. Halbuki böyle değil. Aslında bize düşmanlık yaparlar ve bunun adı mobbingdir.

K4: Astlarımızdan bazen öyle hareketler görürüz ki şaşırılmamak elde değil. Kalkar seni en olmadık zamanda en olmadık kişiye saçma sapan bir sebeple şikayet eder. Neden diye sorarsın onu şu hareketi yapmadan veya şunu söylemeden önce düşünenecektin der.

K5: Astlarımızın bazıları kalkar aşağıda örgütlenir ve bir ağızdan senin aleyhine olacak şeyi toplantıda söyler. Sebepse onların istediği bir şeyi yapmamış olman ya da onların menfaatine olan ancak sence uygun olmayan bir isteği dile getirmemen. Astlar bu yolu kullanarak her zaman mobbing uygulayabilir. Uygularda. Ama üst uygularsa adı mobbingtir ast uygularsa kırılmıştır.

K6: Astlarımdan bazıları sürekli toplantılarda bana muhalefet ederek yapmak istediğim işleri engellemek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bir çok zamanda başarılı oluyorlar çünkü uygulamada işleri onlar yaptığı için onların itiraz ettiği şeyi kabul ettirmek ok güç oluyor.

K7: Bazı astlarım sürekli olarak onlardan istediğim işleri istediğim zamanda yapmamakta ısrarlılar. Bu konuda kaç kez ikaz ettim önünü alamadım ve bende onlardan iş istememeye başladım. Aslında bu onların istediği sonucu sanırım.

K8: Astlarımdan düşmanca tavırlarına alıştım aslında. Bazen işi bırakmayı düşündüğüm oluyor ama devlet memurluğunda bu öyle kolay değil. İnsanın kendine güveni kırıldığında toparlaması zor ve astlar bunu yapıyor.

K9: Astlar şikayet mercii sana olan kızgınlıklarını bastırmak için bir nevi öç almak için kullanıyorlar. Öyle bir zamanlamayla öyle bir şikayette bulunuyorlar ki işini engelliyorlar. Ve tabii rezil olmanda cabası oluyor.

K10: Astların örgütlenip hep bir ağızdan seni suçlayarak işlerini engellemesi hep görülen bir şeydir. Bunu her zaman yaparlar. Üstelik bunu senin onlara karşı mobbing uygulamandan ötürü yaptıklarını söyleyerek yaptıkları işi de meşrulaştırırlar.

K11: Astlarımdan bazılarında asla söz geçiremiyorum. Kendimi iyi bir yönetici olmamakla suçlamama neden oluyorlar. Çünkü benim istediğim iş istediğim zamanda yapılmıyor ve bu benim ileride yapmayı planladığım işi engellemek oluyor. Baksanız küçük bir şey gibi ama geniş çerçevede önemli bir işime engel oluyorlar.

K12: Astlarımdan bazılarının sürekli işlerimi engelleyici hal, tavır, şikayetleri nedeniyle mevki indirimi istedim. Çünkü artık dayanamıyordum. Ancak kabul edilmedi ve ben hala bu çirkin hareketlere maruz kalıyorum.

Tema 3 Değerlendirme:

Üstler toplantıda muhalefet edilmesi, iş geciktirme, düşmanca tavır, sebepsiz şikayet etme ve aleyhine birleşilerek istedikleri işin engellenmesiyle astları tarafından mobbinge maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Bunu ifade ederken bir yandan da bunları uygulayanlar üstler olduğu zaman mobbing uygulanmıştır gibi bir algı varken astlar uyguladıklarında astın bir kırgınlığı olmuştur gibi bir algı oluştuğunu vurgulamaktadırlar.

Tema 4: Konumunu Saymayarak Asttan Üste Mobbing

K1: Astlarımız işlerine geliyorsa kararlarımıza gönüllü katılım sağlarlar. Ancak onların isteklerine ters bir karara katılımı ancak otorite kullanarak sağlarsın. Bu her zaman böyledir. Yani aslında sizi otorite kullanmaya itip otorite kullanınca da mobbingci derler. Halbuki onların yaptığı mobbingdir. Seni üstlerine karşı savunulacak bir durumun içine sokuyorlar. Neden seni dinlemiyorlar denmez mi?

K2: *Astlar üstlerin emirlerini elbette yerine getirmek zorundadır ve getirir. Ancak bu size şunu sorgulattırır: acaba bu işi gönüllü olarak mı zorunluluktan mı yapıyorlar? Bakılınca genelde zorunluluktan yaptıkları görülür ve neden beni dinlemekte isteksizler ben bu işi beceremiyor muyum diye kendinizi sorgulatırlar. Beni üzmesinin yanında bir de üçüncü bir kişi demez mi acaba iyi bir yönetici değil mi de astları emirlerini dinlemiyor diye. Der tabii ki.*

K3: *Bence astlarım benim yönetimimi ya da yöneticiliğimi kabullenmiştir. Hiçbir ast sanmıyorum ki içselleştirilmiş yöneticisi olsun. Onlar her şeyi gönülsüzce ve zorunluluktan yaparlar. Siz de böyle olduğunu pek tabii bilirsiniz. Aynı şeyi üst yapсын onları dinlemesin ya da isteklerini yerine getirmesin hemen mobbing suçlamasıyla karşılaşır. Ancak astlar yapınca bu mobbing değil de üstünü sevmeme ya da üstünün astlarına kendini sevdirememesi oluyor.*

K4: *Astlarımın beni sevdiklerini biliyorum. Ancak emirlerimi zorunluluktan mı yoksa beni sevdiklerinden dolayı mı uyguluyorlar bunu bilemem. Bazen düşünüyorum bu konuda ve zorunluluktan olması daha muhtemel geliyor ve açıkçası bu beni üzüyor. İçsel olarak da kendimi sorgulamama neden oluyorlar. Hangisi daha önemli sevmeleri mi dinlemeleri mi bilemiyorum.*

K5: *Bence astlarım zorunluluk ya da otorite olmadan hiçbir emrimi yerine getirmez. Bunu düşünmek bile insanı yıpratır bir şey. Bunu düşündüren de astlarımın hal ve tavırları sonuçta. Bu açıdan bu kesinlikle bir mobbing türü olarak görülmelidir. Çünkü aslında burada sorguladığımız şey kendinize olan saygınız. Bu sorgulamaya girmenizi sağlamaya kimsenin hakkı yok.*

K6: *Astlar otoritemiz olmasa bizi asla dinlemezler. Ancak bu çok kötü bir his çünkü insan istiyor ki kararlarına gönüllü olarak katılsınlar ama öyle olmuyor.*

K7: *Astlarımız emirlerimizi uygular. Ancak bunu gönüllü mü yaparlar dersiniz hayır. Tamamen zorunluluktan. Ben hiç gönüllü olarak emir yerine getiren bir ast görmedim. Ancak bu durum sizi içten içe yaralamıyor da değil. Keşke gönüllü katılımı sağlayabilsem.*

K8: *Zorlayarak bazen kırk kere söyleyerek yaparlar emirleri. Böyle olunca da insan diyor ben bu işi yapamıyorum. Eğer özel sektörde olsaydım oktan işimi değiştirmiştım.*

K9: *Astlarının seni dinlemesini sadece otorite ve konumundan kaynaklanması aslında çok can sıkıcıdır. Çünkü istersin ki gönüllü olarak seni saydığı için seni dinlesin. Aksi seni saymadığı anlamına geliyor ve bu da çok rahatsız edici.*

K10: *Astlar gönüllü olarak ve sadece seni saydıkları için bir emri yerine getirmez ya da işi yapmaz. Ve bu sanıldığından daha çok rahatsız edicidir. Neden beni saymıyorlar diye düşünmeden edemezsin. İstersin ki seni saysınlar ama nerde.*

K11: Bence astlarım beni konumum sayesinde dinliyor. Bazen düşünüyorum tam tersi olsaydı yani gönüllü olarak beni saydıkları için beni dinleselerdi o zaman daha çekilir bir iş ortamım olurdu ve bu kadar sık işten ayrılmayı düşünmezdim.

K12: Astlarımızın bizi zorunlu oldukları için dinlemeleri her zaman can sıkıcıdır. İnsan kendisini eksik ya da hatalı hisseder. Bu his o kadar can yakar ki aslında sık sık işi bırakmayı düşünürsün. Çünkü insan istiyor ki beni sayınlar, beni gönüllü olarak dinleyip söylediklerime gönüllü katılım sağlasınlar ama nerede.

Tema 4 Değerlendirme:

Üstler gönülsüzce işlerinin yapılması, sözlerinin otorite aracılığıyla dinlenmesi, emirlerine gönülsüz katılım yapılması gibi davranışlara maruz kalarak astları tarafından mobbinge maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Bunu ifade ederken bir yandan da bunları uygulayanlar üstler olduğu zaman mobbing uygulanmıştır gibi bir algı varken astlar uyguladıklarında üst hangi hatayı yapıyor da kendini sevdiremiyor veya iyi bir yönetici değil mi gibi düşünce ve söylemler oluştuğunu vurgulamaktadırlar.

Tema 5: Güvensizlik Vererek Asttan Üste Mobbing

K1: Bence astlar üstlerine dostça bile yaklaşırsa altında bir çıkar durumu vardır. Ya da en azından bu hisse kapılmanı sağlıyorlar. Çünkü tavırları ile uygulama ve söylemleri birbirine uyumlu olmayınca şüphelenmemek elde değil. Bu düşünce sizi bir ikilceme sokuyor ve zamanla hiçbirine güvenmeme gibi bir durum geliyor.

K2: İlk sıralar astlarıma güvenirdim ancak şimdi bilemiyorum. İlk fırsatta beni buradan indirip vakti gelen biri yerime geçmek isteyecektir. Bu açıdan bakınca da her zaman açığı kollayan birileri var demektir. Bu durumda siz olsanız karşınızdakilere güvenirmiydiniz? Açıkçası sanmıyorum.

K3: Güven iki taraflıdır. Ve karşı tarafın bunu süistimal ettiğini görünce güven yerini güvensizliğe bırakıyor. Zamanla bakıyorsunuz hiçbir astınıza karşı güven duygunuz kalmamış. Bunu onların tutum ve davranışları ortaya çıkarıyor. Bir insanın sana olan güvenini zedelemek de bence mobbing olarak değerlendirilmelidir.

K4: Astlarımızın bize karşı tutumları genelde düşmanca. Açık ya da gizli ama düşmanca. Hep açığımızı kollama durumundalar. Söyler misiniz böyle bir durumda güven ortamından bahsedilebilir mi? Bence bahsedilemez. O yüzden kendi sağladıkları sebeplerden ötürü hayır astlarıma güven duymuyorum. Astlar kendi sağladıkları güvensizlikten bile seni suçlu çıkararak bunun bile onlara uygulanan bir mobbing olduğunu iddia ederler. Peki hep onlar mı haklı? Bizim maruz kaldığımız mobbing ne olacak?

K5: Astlarımız bazen öyle şeyler yapıyorlar ki hayır güvenden eser kalmıyor. Genelde gizli de olsa düşmanca bir tavır ya da histe olduklarını anlarsınız. Bir bakış, bir söz ya da bir tavrından anlaşılır bu. Ve bu çok yorucu, kırıcı ya da insanın kendisini sorgulamasına sebep olan bir durumdur. İnsanlara ben mi güvenmiyorum onlar gerçekten güveni hak mı etmiyor? Şimdi çık işin içinden çıkabilirsen. Maalesef güven vermeyen tutum sergileyen üst mobbing yaparken astların kendilerine güven duyulmasını engelleyici hareketleri hiç böyle anlaşılmamaktadır.

K6: Astlarımız genel olarak çıkarları için bir işi yaparlar ya da yapmazlar. Bu da sizde şu hissi uyandırmaktadır; çıkarlarına uygun düşerse benim zararına işleri de yaparlar. Bu da temelde şöyle bir problem yaratmaktadır; güvensizlik. Çıkarının peşinde koştuğunu düşündüğün astlarına güvenemezsin.

K7: Sürekli sizin açığınızı kollayan astlarınıza güvenemezsiniz. Aksine bir koruma kalkanı oluşturmanız gerekecektir ve oluşturuyorsunuz da. Üstelik bu güvensizliği onların hal, tavır ve söylemleri oluşturmaktadır. Ama yine siz haksızsınızdır. Yani bu durum da üstten kaynaklanmaktadır.

K8: Astlarınıza güvenemezsiniz çünkü onlar her zaman sizin açığınızı kollar. Bunu da her fırsatta size göstermekten çekinmezler. Konuşurken rahatça söylenen bu konu hemen hemen her gece işi bırakmamak için bir neden olarak düşündüğüm bir şey. Çünkü çok zoruma gidiyor. İnsanlara olan güvenimi zedeliyorlar.

K9: Astlarımız çok gizlememekle birlikte düşmanca tavırlarla sizin açığınızı her an yüzünüze vurmaktan hiç çekinmezler. Sen aynı şeyi yap yaygarayı koparırlar. Ama onlar yapınca yine senden kaynaklıdır . bu paradoksu anlamak imkansız.

K10: Sürekli astlarınızın sizi iğnelemesi, düşmanca tavrı ve söylemleri onlara olan güveninizi yok eder. Hatta genel olarak insanlara olan güveninizi de kırar. Çok zaman kendimi bırakıp gitsem diye düşünürken buluyorum. Düşünsenize güvenmediğiniz insanlarla sürekli aynı ortamda aynı işi yapmak. Gerçekten zor.

K11: Astlarımız kendilerinin tavır, hal ve söylemlerinden kaynaklanana onlara güvenilmemesini de yine sizden kaynaklıymış gibi ortaya sürer. Ortaya sürer derken kendi içlerinde böyle konuşurlar. Tabi bu sizi de kulağınıza geliyor. Düşündüğünüzden daha can sıkıcı bir durum olduğunu söyleyebilirim.

K12: Astlarıma güvenmem. Niye güveneyim her an çelme takmaya hazır halde beklediklerini görüyorum. Konuştukları laflar, bakışları, laf sokmaları bunu gösteriyor. Ama şunu da söylemeliyim bu çok yaralayıcı bir şey. İnsan kendisini kötü hiss ediyor bunu ben mi sağlıyorum diye.

Tema 5 Değerlendirme:

Üstler tavır, davranış, tutum ya da söylemlerine yansıyan düşmanca tavırları ve kendilerine duyulan güveni suiistimal eden davranışlarıyla oluşturdukları

güvensizlik ortamına maruz kalarak astları tarafından mobbinge maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Bunu ifade ederken bir yandan da astlarının kendilerinden kaynaklanan güvensizlik ortamının bile onlara karşı uygulanan bir mobbing olduğunu ileri sürdüklerini vurgulamaktadırlar.

3. SONUÇ

Astlar dedikodu, küçük düşürücü söylemler, söylenenleri farklı bir tarafa çekme ve tehdit gibi iletişimsel ifadelerle üstlerine karşı “iletişim yoluyla” mobbing uygulamaktadır. Astlar kaba, tenkit içerikli, tehdit içerikli veya laubali tavırlar gibi davranışlarla da üstlerine karşı “davranış yoluyla” mobbing uygulamaktadır. Astlar toplantıda muhalefet edilmesi, iş geciktirme, düşmanca tavır, sebepsiz şikayet etme ve aleyhine birleşerek üstün istediği işin engellenmesiyle üstlerine karşı “engelleme yoluyla” mobbing uygulamaktadır. Astlar gönülsüzce işlerini yapma, üstlerin sözlerini otorite aracılığıyla dinlenme, emirlerine gönülsüz katılım yapılma gibi davranışlarla üstlerine karşı “konumunu saymayarak” mobbing uygulamaktadır. Son olarak astlar tavır, davranış, tutum veya söylemlerine yansıyan düşmanca tavırları ve kendilerine duyulan güveni süistimal eden davranışlarıyla oluşturdukları güvensizlik ortamı ile üstlerine karşı “güvensizlik vererek” mobbing uygulamaktadırlar. Kısacası; üstler astlarından; iletişim yoluyla, davranış yoluyla, engelleme yoluyla, konumunu saymayarak ve güvensizlik vererek kendilerine mobbing uygulandığını algılamaktadırlar.

Mobbing sadece üstler tarafından uygulanabilir algısı, astın yaptığı mobbingi temizler niteliktedir. Mobbing davranışını uygulayanlar astlar ise üstün yanlış yorumu ya da mobbing iddiasıyla üstün yine asta mobbing uyguladığı algısı oluşmaktadır. Bu tip durumlarda ast mobbing mağduru, üste kırgın, üst hak etmiş gibi bir anlayış mevcuttur. Aynı zamanda ast üstünü dinlemiyor ya da mobbing içerikli davranabiliyorsa üstün yetersizliği olarak algılanmaktadır. Üst düzgün bir yöneticilik yaparsa astının ona mobbing diye nitelendirebileceğimiz davranış, tutum ya da sözlü ifadeleri yapamayacağı kanaati mevcuttur. Konum itibarıyla üstler mobbing uygulayabilir gibi görünmesine karşın alt konumdaki astların mobbing davranışı sergilemesi de en az üstlerin sergiledikleri mobbing kadar doğal, olası ve yaşanan bir durumdur. Ancak bu göz ardı edilen bir konumdadır.

Yapılan görüşmelerden hareketle üstlerin sistematik olarak yaptığı her tür baskıcı davranış, söz ya da tavrın mobbing olarak nitelendirilirken astların yaptıklarının üstlerden kaynaklı bir sorun veya üstlere tepki olarak nitelendirildiği görülmektedir. Halbuki sistematik olarak yapılan baskıcı, yıldırıcı her tür davranış ister üstten asta yönelik isterse de asttan üste yönelik olsun mobbing olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak üstlerin astlarına uyguladıkları mobbing olduğu gibi astlarda üstlerine benzer yollarla mobbing uygulamaktadır. Bunu görmezden gelmek astların üstlere mobbing uygulamadığı ya da uygulayamayacağı anlamına gelmez. Araştırmanın sonucunda literatürde üstlerin astlara uyguladıkları mobbing geniş yer tutarken astların da üstlere mobbing uyguladıkları ve bu konuda araştırmaların eksik kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda gelecek araştırmalarda farklı kamu ve özel kurumlarda asttan üste uygulanan mobbing araştırması yapılarak daha genel sonuçlara ulaşılabilecektir. Aynı zamanda farklı örneklemelere aynı araştırma yapılarak astların üstlerine mobbing uygulama yolları daha kapsamlı hale gelecektir.

KAYNAKLAR

Baykal, A. N., (2005), *Yutucu Rekabet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bortoluzzi, G., Caporale, L. & Palese, A., (2014), “Does Participative Leadership Reduce The Onset Of Mobbing Risk Among Nurse Working Teams?” *Journal of Nursing Management*. 22: 643–652.

Davenport, N., Swartz, R. D. & Elliot, G. P., (2003), *Mobbing, İşyerinde Duygusal Taciz*. (Çev. O. C. ÖnerToy), İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Efe, S. Y. & Ayaz, S., (2010), “Mobbing Against Nurses In The Workplace In Turkey.” *International Nursing Review*. 57: 328–334.

Erturen, A., Cemalcilar, Z. & Aycan, Z., (2013), “The Relationship of Downward Mobbing with Leadership Style and Organizational Attitudes.” *Journal of Business Ethics*. 116: 205–216.

Figueiredo-Ferraz, H., Gil-Montel, P. & Faúnde, V. O., (2015), “Influence of Mobbing (Workplace Bullying) on Depressive Symptoms: A Longitudinal Study Among Employees Working With People With Intellectual Disabilities.” *Journal of Intellectual Disability Research*, 59(1): 39–47.

João, A. L. D. S. & Portelada, A. F. S., (2019), “Mobbing and Its Impact on Interpersonal Relationships at the Workplace.” *Journal of Interpersonal Violence*, 34(13): 2797–2812.

Kara, D., Kimb, H. & Uysal, M., (2018), “The Effect of Manager Mobbing Behaviour on Female Employees Quality of Life.” *Current Issues in Tourism*, 21(13): 1453–1467.

Karcioğlu, F. & Çelik, Ü. H., (2010), “Mobbing (Yıldırma) ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi.” *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26 (1): 59-75.

Keashly, L. & Jagatic, K., (2011), “Bullying and Harassment in the Workplace: Developments in Theory, Research, and Practice”, içinde: *North American Perspectives on Hostile Behaviors and Bullying At Work*, (Editörler: Stale Einarsen, Helge Hoel, Dieter Zapf, Carly L. Cooper.), Boca Raton, FL: CRC Press, ss. 41-71.

Pitman, R. L., Deecke, V. B., Gabriele, C. M., vd. (2017), “Humpback Whales Interfering When Mammal-Eating Killer Whales Attack Other Species: Mobbing Behavior and Interspecific Altruism?” *Marine Mammal Science*, 33 (1): 7–58.

Punch, K., (2016), *Sosyal Araştırmalara Giriş. (Çev. D. Bayrak, H. B.Arslan, Z. Akyüz)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016.

Terzioğlu, F., Temel, S. & Uslu Sahan, F., (2016), “Factors Affecting Performance and Productivity of Nurses: Professional Attitude, Organisational Justice, Organisational Culture and Mobbing.” *Journal of Nursing Management*, 24:735–744.

Tınaz, P., (2008), *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*. İstanbul: Beta.

Vartia, M., (1996), “Identification of Mobbing Activities.” *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 15 (2): 251-275.

Zapf, D., Escartin, J., Einarsen, S., Hoel, H. & Vartia, M., (2011), “Bullying and Harassment in the Workplace: Developments in Theory, Research, and Practice”, içinde: *North American Perspectives on Hostile Behaviors and Bullying At Work*, (Editörler: Stale Einarsen, Helge Hoel, Dieter Zapf, Carly L. Cooper.), Boca Raton, FL: CRC Press, ss. 75-106.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YETİŞTİRME YURDUNDAKİ ERGENLERİN SOSYAL VE PSİKOLOJİK SORUNLARININ İNCELENMESİ*

Mehmet BİRİNCİ

Dr. Öğr. Üyesi

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

E-posta: mehmet.birinci@izu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5639-4799>

Seher ERSOY QUADIR

Doç. Dr.

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

E-posta: sersoy@konya.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7492-5100>

Yağmur YAYLACI

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

E-posta: yagmuryaylaci@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5839-7635>

Cansu Çağla ÖZDEMİR

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

E-posta: cansucagla57@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2321-1447>

Gökçe ŞAHAN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

E-posta: gokce.shn4@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3121-8566>

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atıf (APA): Birinci, M., Ersoy Quadir, S., Yaylacı, Y., Özdemir, C. Ç. & Şahan, G., (2020), Yetiştirme Yurdundaki Ergenlerin Sosyal ve Psikolojik Sorunlarının İncelenmesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12 (1): 34-50.

Özet

Bu araştırma, yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin sosyal ve psikolojik sorunlarının neler olduğunu tespit etmek ve sorunlarıyla başetme yöntemlerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini 2016 yılında İstanbul ili Küçükçekmece ilçesinden küme örnekleme yöntemi ile seçilen bir erkek yetiştirme yurdunda bakım verilen 13-20 yaşları arasındaki 41 ergen oluşturmuştur. Araştırmanın verileri “Ergen Problem Tarama Listesi” ve “Ergenlerde Sorunlarla Başa Çıkma Ölçeği” kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre örnekleme grubunun en fazla sorun yaşadığı alanın “gelecekle ilgili düşünce ve istekler” alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Ergenlerin sorunlarıyla başa çıkma yöntemleri arasında en çok başvurulan yöntemin “kendini geliştirme”, en az başvurulan yöntemin ise (doğal olarak) “sorunları aile ile çözmeye” olduğu görülmüştür. Ayrıca ergenlerin kuruma gelme yaşlarına, anne ve babalarının ziyaret etme durumuna ve dertleşecek kişinin varlığına bağlı olarak sorunlarıyla başa çıkma yöntemlerinin değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda kurum çalışanlarına ve devlet okullarındaki öğretmenlere sosyal hizmet odaklı öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yetiştirme yurdunda bakılan ergenler, ergenlik sorunları, sorunlarla başetme yöntemleri

Alan Tanımı: Sağlık, Eğitim ve Refah (Sosyal Hizmet)

THE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF ADOLESCENTS IN THE ORPHANAGE (EXAMPLE OF ISTANBUL REGION)

Abstract

This research was carried out to determine the social and psychological problems of adolescents who living in the orphanages and to examine the methods of coping with their problems. The sample of the study consisted of 41 adolescents between the ages of 13 and 20 who were given care in a male orphanage in 2016, which was selected by the cluster sampling method from Küçükçekmece district of İstanbul province. The data of the study were obtained by using “Adolescent Problem Screening List” and “Coping with Problems in Adolescents Scale”. According to the results of the research, it was determined that the area where the sample group had the most problems was in the sub-dimension of “the thoughts and desires about the future”. Among the methods of coping with the problems of adolescents, it is seen that the most commonly used method is “self-development” and the least applied method (naturally) is “solving problems with the family”. In addition, it was determined that the methods of coping with the depending on the

age at which the adolescents settled, their parents' visiting status and the presence of the person who will explain the sorrow. In line with the data obtained, social service-oriented suggestions were presented to the employees of the institution and teachers in the public schools.

Keywords: *Adolescents who were given care in orphanages, adolescent problems, methods of coping with problems.*

JEL Codes: H51, H52, H53, and H75

GİRİŞ

Ergenlik, insan hayatı boyunca çocuklukla yetişkinliği birbirine bağlayan bir geçiş dönemidir. Dünya Sağlık Örgütü ergenlik dönemini 10-19 yaşları arasında tanımlamıştır. Ayrıca erkek çocuklarında ergenliğe erişimdeki değişim aralığı yaklaşık 11 ile 16 yaşları arasını kapsamaktadır. Bu durum sıklıkla ergenlikte kaygı kaynağı olmaktadır. Çünkü ergenler kendileri ve yaşlıları arasındaki ergenlik nedeniyle oluşan görünüş farklılıklarına karşı çok hassas olabilmektedir (WHO, 1993:1). Özellikle erkeklerde ergenlik ilerledikçe kas oranı arttığı için vücutlarından hoşnut olsalar da ergenliğin erken evresinde beden imgesi ile ilgili endişe güçlüdür. Çünkü bu evrede öncelikle eller, ayaklar ve burun büyüdüğü için vücutta bir orantısızlık; beden koordinasyonunu sağlamada güçlük ve sakarlıklar oluşur. Bunlara sesteki çatallaşma ve yüzde oluşan sivilceler eşlik eder (Santrock, 2016: 356; Forgan ve Rickey, 2012: 179; İnanç Yazgan vd., 2011; 242).

Ayrıca bebeklikten itibaren gelişmeye başlayan kimlikle ilgili sorular ergenlik döneminde hat safhadadır ve her ergenin kendine güvenini sert şekilde etkileyebilir. Çünkü benlik saygısı bir kişinin kendisi hakkındaki inançlarının tamamını içerir ve dalgalıdır; sıklıkla diğer kişilerle etkileşim temellidir ve başarı için fırsatlar sunar. Ayrıca ergenler, duyguları sel gibi akarken kendilerini ifade edecek sözcük bulamazlar. Hiçbir yetişkinin onları anlayamadığından emindirler (Forgan ve Rickey, 2012: 91,179). Dolayısıyla bunalım, kimlik gelişiminin bir parçasıdır. Ancak ek olarak ergenin uzun süren istikrarsız ve mutsuz bir aile tarihçesinin olması; çocuklukta şefkat ve duygusal desteğin olmayışı ergenliğin getirdiği bunalımla birleşerek ergende depresyona neden olabilmektedir (Santrock,2016: 383-386, 391). Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin de ergenlik dönemine özgü, bedensel, toplumsal, ruhsal gelişim, karşı cinsle ilişki ve gelecek ile ilgili sorunları vardır. Buna bir de aile desteğinin yokluğu eklendiğinde, içinde buldukları dönemin getirdiği bu sorunlar daha da artmaktadır (Aşık ve Eker, 2014: 21). Nitekim yapılan araştırmalarda, yetiştirme

yurdunda kalan ergenlerin, ailesinin yanında kalan ergenlere göre durumluk ve sürekli kaygı (Baş, 1990), umutsuzluk (Günvardar, 2001; Tümkaya, 2005) ve depresyon (Barut, 1992; Uras,2001; Erim, 2001) düzeylerinin daha yüksek olduğu; bedensel, toplumsal ve psikolojik gelişim problemlerini daha yoğun yaşadıkları (Yılğör Tekelioğlu, 1993) saptanmıştır. Çünkü yetiştirme yurdu ortamında ergenler otorite figürü olarak yetiştirme yurdu personeli ile yaşamak zorundadır; uygun rol modeli bulamayabilmektedir, yeterince sevilmemekte, duygusal paylaşımları sınırlı kalmakta ve yurt ortamının kısıtlılığından dolayı bireyselliklerine yeterince önem verilememektedir. (Bedel ve Arı, 2011: 3,4).

Tüm bu psikolojik baskı öğeleri, aile ortamından uzakta olan ergenin günlük hayatta karşılaştığı gerek bireysel gerekse bireyler arası problemlerle başetmesini zorlaştırmaktadır. Üstelik ergenlik dönemindeki bireylerin duygusal olarak uyarıldıklarında kötü karar verme olasılıkları artmakta (Santrock,2016: 372,373), okulda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla yaşadığı problemlerin üstesinden gelemeyip öğrenim hayatından uzaklaşabilmektedirler. Oysa bu çocukların gelecekte meslek sahibi olabilmeleri ve kendi ayaklarının üzerinde durabilen yetişkinler haline gelebilmeleri için akademik yönden güçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu çocuklara okulun sevdirmesi; kriz ve emosyonel gerginlik durumlarında sosyal destek kaynaklarına ulaşılabilirliğin sağlanması ve uygun rol modelleri tarafından problem çözme becerisinin kazandırılması; gerekmektedir.

Yukarıda belirtilenler ışığında **bu araştırmanın amacı**, yetiştirme yurdundaki ergenlerin yaşadıkları sorunları tespit etmek; bu sorunlarla başetmede hangi yöntemleri kullandıklarını belirlemek; ergenlerin demografik özelliklerinin (yaş, kuruma gelme yaşı, okul başarısı, koruma altında başka kardeşinin varlığı, anne ve babalarının ziyaret etmesi, dertleşecekleri birinin varlığı) sorunlarla başetme yöntemlerini kullanma düzeyleriyle ne oranda ilişkili olduğunu belirlemektir.

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ARAÇLARI

1.1. Araştırma Örneklemi

Araştırmanın örneklemini, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında İstanbul İline bağlı Küçükçekmece İlçesinde bulunan yetiştirme yurtları evreninden küme örnekleme yöntemi ile seçilen bir Erkek Yetiştirme Yurdu'nda bakım verilen 13-20 yaşları arasında olan 41 ergen oluşturmuştur.

Ergenlerin Demografik Özellikleri:

Araştırma kapsamına alınan ergenlerin demografik özellikleri incelendiğinde; yarısı (%51,2) 13-16 yaş arasında, yarıya yakını da (%48,8) 17-20 yaşları

arasındadır. Gerçekte devletin yetiştirme yurtlarında bakım verme yükümlülüğü kanuna göre “Korunma kararı genel olarak çocuk reşit olana kadar devam eder. Ancak bu karar, korunma kararına neden olan şartların ortadan kalkması halinde Kurum yetkililerinin önerisi üzerine mahkemece çocuk reşit olmadan önce kaldırılabilceği gibi reşit olduktan sonra da çocuğun rızası alınmak şartıyla devamı hususunda karar verilebilir” şeklindedir. Ancak bu durum bazı şartlara bağlanmış olup; ortaöğretime devam eden ve meslek öğrenen çocuklar 20 yaşına ve yüksek öğretime devam eden çocuklar 25 yaşına kadar korunma kararı uzatılarak kurumda kalabilirler. 18 yaşını doldurmuş ancak öğrenimleri devam etmeyenler ise bir meslek sahibi edilerek, kendilerine yeterli hale gelebilmelerinin sağlanması amacıyla 20 yaşına kadar uzatılabilir (2828 Sayılı Kanun’un 24. Maddesi).

Ergenlerin kuruma gelme yaşları %53,7 ile 1-9 yaş aralığında, %46,3 ile 10-17 yaş arasındadır. Ergenler genellikle (%95,1) süreğen bir hastalığa sahip değildir; örneklem grubunda sadece 2 kişinin süreğen hastalığı vardır. Ergenlerin %39,0’unun okuldaki başarı durumu ne iyi ne kötü, %36,6’sının durumu iyi, %14,6’sı başarısız, %9,8’inin durumu çok iyidir. Örnekleme oluşturan ergenlerin yarıdan fazlasının (%61,0) koruma altında başka kardeşi bulunmakta, bununla birlikte kardeşi de devlet bakımında olanların yarısı (%52,0) aynı yurttan kalmamaktadır. Bunun nedeni kardeşler arasındaki yaş (diğer kardeş muhtemelen 0-12 yaş grubunu kapsayan çocuk yuvasındadır) veya cinsiyet farkından kaynaklanmaktadır. Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin çoğunluğunun anne (%80,5) ve babaları (%75,6) hayattadır. Bu bulgu bize buradaki ergenlerin çoğunlukla anne-baba yokluğundan değil de ailelerinin geçim imkanlarının sınırlı olmasından dolayı yetiştirme yurdunda kaldıklarını göstermektedir.

Ergenlerin Aile Bireyleriyle Görüşme Sıklığı:

Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin en sık anneleriyle (%24,4) görüştikleri; babalarıyla (%12,2) ve kardeşleriyle (%7,3) bazen görüştikleri saptanmıştır. Bu sonuçlar örneklemin tamamıyla karşılaştırıldığında; ergenlerin çoğunluğunun anne (%80,5) ve babası (%75,6) hayatta olduğu halde annelerin yarıdan fazlasının (%63,4) babaların çoğunluğunun (%80,5) çocuklarını hiç ziyaret etmediği görülmüştür.

Ergenlerin Kurumda Dertleşme ve Danışmanlık Alma Durumları:

Örnekleme oluşturan ergenlerin yarıdan fazlasının (%56,1) kimseyle dertleşmediği; dertleşenlerin de en çok arkadaşıyla (%22,0), daha sonra öğretmeniyle (%9,8), daha sonra kardeşiyle (%7,3), en az sosyal servis çalışanıyla (%4,8) dertini paylaştığı belirlenmiştir. Nitekim ergenlerin yarıya yakınının

(%48,8) kurumda verilen danışmanlık hizmetini yeterli bulmadığı görülmüştür. Ergenlerin çok azı “düzenli ders çalışma yolları, dengeli ve sağlıklı beslenme yolları, sigarayı bırakma yolları, öfke kontrolü ve etkili iletişim yolları” ile ilgili danışmanlık almak ve ayrıca “sosyal geziler ve aktivitelerin düzenlenmesini” istediğini bildirmiştir.

1.2. Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmanın yürütülmesinde “Genel Tarama Modeli” kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde ise anket tekniği kullanılmıştır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin problemlerini ve ergenlik sorunlarıyla başa çıkma düzeylerini belirlemek amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”ndan, “Problem Tarama Testi”nden, ve “Ergenlerde Sorunlarla Başa Çıkma Ölçeği”nden oluşan üç aşamalı bir anket formu hazırlanmıştır. Formda yer alan “Problem Tarama Testi” (Yılgör Tekelioğlu, 1993: Aktaran: Aşık,2006) ve “Ergenlerde Sorunlarla Başa Çıkma Ölçeği”nin (Öngen, 2002) geçerlik-güvenirlik çalışması daha önce diğer araştırmalarda gerçekleştirilmiştir.

Ergen Problem Tarama Listesi

Ergenlik dönemine özgü bedensel gelişim, toplumsal gelişim, karşı cinsle ilişki ve cinsel bilgiler, psikolojik gelişim ve gelecek beklentileri ile ilgili beş sorun alanını içeren alt bölümler ve toplam 55 maddeden oluşan Ergen Problem Tarama Listesi, 1993 yılında Yılgör Tekelioğlu tarafından hazırlanmıştır. Bu anket formunun değerlendirme aşamasında “evet” yanıtını içeren her soru için bir puan, “hayır” yanıtını içeren her soru için sıfır puan verilerek her bir alt bölümün kümülatif toplamı elde edilmiş ve alt bölümlerin madde sayısına bölünerek her bölümün puanı hesaplanmıştır.

Ergen Sorunlarıyla Başa Çıkma Ölçeği

Patterson ve Mc Cubbin (1987) tarafından geliştirilen ve Öngen (2002) tarafından Türkçe’ye çevrilen ve güvenik analizi yapılan Ergenlerde Sorunlarla Başa Çıkma Ölçeği (ESBÇO) likert tipi ölçek olup 54 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler “0 = hiçbir zaman, 2 = ender olarak, 3 = ara sıra, 4 = sık sık, 5 = her zaman” olmak üzere 5’li dereceleme ölçeği ile cevaplandırılmaktadır.

Alt maddeleri oluşturan ifadelerden elde edilen puanların toplanması ve madde sayısına bölünmesi ile elde edilen puan, başetme yönteminin kullanımı ile ilgili bilgi vermektedir. Yüksek puan elde edilmesi, kullanılan başetme yönteminin

lehinedir. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için Öngen (2002) tarafından Cronbach Alfa değeri, toplam ölçek ve kültürümüze uyarlaması yapıldıktan sonra oluşan her alt ölçek için hesaplanmıştır.

Bizim çalışmamızda ise güvenilirlik analizinde “sorunları tek başına çözmeye”, “dinlenme”, “plan yapma” ve “madde kullanma” alt boyutları yeterli iç tutarlılığa ulaşamadığından ölçekten çıkarılarak söz konusu ölçekteki faktör sayısı 12’den 8’e indirgenmiş ve ölçek bu 8 faktör üzerinden uygulanmıştır.

1.4. Verilerin Değerlendirilmesi

“Ergen Problem Tarama Testi” ile “Ergenlerde Sorunlarla Başa Çıkma Ölçeği”nin alt faktörlerinin ortalama puanları ve standart sapmaları ayrı bir tablo halinde belirtilmiştir. Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin sorunlarıyla başa çıkma düzeyleri ile demografik özellikleri (bağımsız değişkenler) arasında ilişki olup olmadığı da Pearson Korelasyon Matrisi (Katsayısı) ile incelenmiştir.

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

2.1. Ergenlerin Yaşadıkları Problemlerin Düzeylerinin İncelenmesi

Ergen Problem Tarama Testi alt boyutlarının ortalamaları Tablo 1’de incelendiğinde; beş faktörün de ortalama değeri 0.50’nin altında kaldığı için araştırmaya dahil olan ergenlerin hiçbir problemi yokmuş gibi görünmektedir. Ancak bu sonuç çok inandırıcı değildir. Yine de en fazla sorun yaşanan alanın “gelecekle ilgili düşünce ve istekler alt boyutunda olduğu ($\bar{X} = 0.31$), bunu karşı cinsle ilişki ve cinsel bilgileri öğrenme alt boyutunun ($\bar{X} = 0.28$) takip ettiği, en az sorun yaşanan alanın ise toplumsal gelişim ($\bar{X} = 0.18$) olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Erkek Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Problem Tarama Listesi Alt Boyutlarına Yönelik Puanlarının Ortalamaları (n= 41)

<i>Ölçek Alt Faktörleri</i>	<i>Madde sayısı</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	\bar{X}	S_x
Bedensel gelişim problemleri	10	0.00	0.60	0.24	0.19
Toplumsal gelişim problemleri	8	0.00	0.50	0.18	0.15
Karşı cinsle ilişki ve cinsel bilgiler	9	0.00	1.00	0.28	0.26
Psikolojik gelişim problemleri	19	0.00	0.68	0.23	0.16
Gelecek beklentileri	9	0.00	0.89	0.31	0.23
Toplam	55	0.00	0.69	0.25	0.14

* 0 = Hayır, 1 = Evet

Bu beş faktörün alt boyutlarının yüzdelik açılımlarında, araştırmanın yapıldığı erkek yetiştirme yurdundaki öğrencilerin yaşadıkları problem maddeleri incelendiğinde; örneklem grubunun yarıya yakınının sık sık uykusuzluk çekme (%41,5), çok sinirlenme (%43,9), çok hayal kurma (%41,5), yalnız kalmak isteme (%43,9), üniversite sınavlarını kazanamayacağından korkma (%41,5) davranışları sergilediği saptanmıştır. Bu problemler, ergenlikte hızlı değişime uğrayan fiziksel ve bilişsel gelişimden kaynaklanabileceği gibi yetiştirme yurdu ortamından da kaynaklanabilir.

2.2. Ergenlerin Sorunlarıyla Başa Çıkma Durumlarının İncelenmesi

Araştırma katılan ergenlerin ölçek toplamına göre sorunlarıyla başa çıkma stratejilerine ender ($\bar{X} = 2.57$) başvurdukları saptanmıştır. “Sorunlarıyla Başa Çıkma Ölçeği”nin alt faktörleri incelendiğinde, örneklem grubunu oluşturan ergenlerin en çok “Kendini geliştirme” ($\bar{X} = 3.12$) yöntemine ara sıra başvurdukları görülmüştür. Diğer yöntemlere ender başvurdukları saptanmıştır. Bunlar da sırasıyla “Değişiklik arama” ($\bar{X} = 2.68$), “Sorunu ciddiye almama/şaka yapma” ($\bar{X} = 2.67$), “Psikolojik destek arama” ($\bar{X} = 2.66$), “Duygusal rahatlama” ($\bar{X} = 2.43$), “Manevi destek arama” ($\bar{X} = 2.40$), “Olumsuz duyguları dışa vurma” ($\bar{X} = 2.38$) ve “Sorunları aile ile çözme” ($\bar{X} = 2.24$) yöntemleridir (Tablo 2).

Tablo 2. Erkek Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Sorunlarıyla Başa Çıkma Ölçeğinin Alt Boyutlarına Yönelik Puanlarının Ortalamaları (n= 41)

<i>Ölçek Alt Faktörleri</i>	<i>Madde sayısı</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	\bar{X}	<i>Puan</i>	S_x
Sorunları aile ile çözme	6	0.00	4.50	2.24	Ender	0.97
Değişiklik arama	9	0.00	4.22	2.68	Ender	0.97
Olumsuz duyguları dışa vurma	5	0.00	4.00	2.38	Ender	0.93
Kendini geliştirme	7	0.43	5.00	3.12	Ara sıra	0.96
Manevi destek arama	3	0.00	4.00	2.40	Ender	1.17
Psikolojik destek arama	4	0.00	4.25	2.66	Ender	1.00
Sorunu ciddiye almama/şaka yapma	5	0.00	4.40	2.67	Ender	0.91
Duygusal rahatlama	5	0.00	4.80	2.43	Ender	1.25
Toplam	44	0.13	3.93	2.57	Ender	0.74

* 0 = hiçbir zaman, 2 = ender olarak, 3 = ara sıra, 4 = sık sık, 5 = her zaman

2.3. Ergenlerin Sorunlarıyla Başa Çıkma Durumlarının Bağımsız Değişkenlerle İlişkisinin İncelenmesi

Tablo 3'e göre ergenler arasında kuruma ileri yaşta gelenlerin, erken yaşta gelenlere göre sorunlarının çözümünde manevi destek arama ($r= 0.399$; $p<0.01$), psikolojik destek arama ($r= 0.352$; $p<0.05$) ve sorunu ciddiye almama/şaka yapma ($r= 0.323$; $p<0.05$) yöntemlerini daha fazla kullandıkları görülmüştür. Ergenler arasında babası bazen ziyarete gelenlerin manevi destek arayarak sorunlarını çözmeye çalıştıkları ($r= 0.388$; $p<0.05$); birileriyle dertleşebilenlerin de kendilerini geliştirmeye çalıştıkları ($r= 0.530$; $p<0.001$) bulunmuştur. İlginçtir ki ergenler arasında annesi sık ziyarete gelenlerin, annesi ziyaret etmeyenlere göre psikolojik destek aramadığı ($r= -0.367$; $p<0.05$) ve kendini geliştirmeye çalışmadığı ($r= -0.371$; $p<0.05$) belirlenmiştir. Diğer yandan ergenlerin yaşlarıyla ($p>0.05$), okul başarılarıyla ($p>0.05$) ve koruma altında başka kardeş varlığıyla ($p>0.05$) “sorunlarıyla başa çıkma düzeyleri” arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 3. Erkek Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin “Sorunlarıyla Başa Çıkma Ölçeği” Puanlarının Bağımsız Değişkenlere Göre Pearson Korelasyon Katsayısı (n= 41)

	Yaşı	Kuruma gelme yaşı	Okul başarısı	Koruma altında başka kardeşin varlığı	Annenin sık ziyaret etmesi	Babanın bazen ziyaret etmesi	Dertleşilecek kişinin varlığı
Sorunları aile ile çözüme	-0.282	0.290	0.108	0.038	-0.016	0.138	0.194
Değişiklik arama	-0.252	-0.002	0.229	-0.012	-0.120	0.029	0.098
Olumsuz duyguları dışa vurma	-0.298	0.211	0.050	0.113	0.074	0.089	0.070
Kendini geliştirme	-0.004	0.275	0.023	-0.119	-0.371*	-0.080	0.530***
Manevi destek arama	0.072	0.399**	0.107	0.031	0.083	0.388*	0.132
Psikolojik destek arama	-0.113	0.352*	0.029	-0.208	-0.367*	0.089	0.221
Sorunu ciddiye almama/şaka yapma	0.013	0.323*	0.148	0.061	-0.158	0.138	0.217
Duygusal rahatlama	-0.133	0.231	0.173	0.067	0.133	0.063	0.083

*p<0.05

**p<0.01

***p<0.001

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde, temel olarak yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma yöntemlerini kullanma durumları ile ilgili bulgular tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

3.1. Ergenlerin Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Tablo 1’de Ergen Problem Tarama Testi ’ne göre örneklem grubunun en fazla sorun yaşanan alanın “gelecekle ilgili düşünce ve istekler” alt boyutunda olduğu; gelecekle ilgili sıkıntı çekmek istemedikleri (%63,4), üniversite sınavlarını kazanamamaktan korktukları (%41,5) belirlenmiştir. Bunun nedeni, temelde aile

yoksunluğundan ve üniversite sınavını kazanamazlarsa 18 yaşını doldurduktan sonra kurum bakımı sona erdiğinde yaşamlarını nasıl sürdürecekleriyle ilgili kaygılarından kaynaklanabilir. Örneklem grubunun ikinci en önemli sorun alanı ise “karsı cinsle ilişki ve cinsel bilgiler” olarak belirlenmiştir. Ergenlerde karşı cinsle arkadaşlık ve cinsel bilgileri öğrenme probleminin ikinci sırada yaşanması, kurumların karışık değil, tek cinsiyete özgü olması sonucu karşı cinsle nasıl iletişimin kurulacağı konusundaki sosyal becerilerin yetersizliğine bağlanabilir. Yetiştirme yurtlarında yapılan diğer bazı araştırmalarda da benzer bulgular elde edilmiştir (Tuzcuoğlu, 1989; Yılgör Tekelioğlu, 1993; Aşık ve Eker, 2014).

Ayrıca araştırmada yer alan ergenlerin %14,6’sının okulda başarısız, %39,0’unun durumunun vasat olduğu tespit edilmiş olup, örneklemin yarısının (%53,6) üniversite eğitimi almama ve beraberinde iş bulmak için gerekli becerileri edinememe; yetişkinlik yıllarını ekonomik yönden güvenli geçirecek bir kariyere yoksun olma riski ile karşı karşıya olduğu söylenebilir. Nitekim Eser ve arkadaşlarının (2008) yaptıkları araştırmada, okul başarısının çocukların yaşam kalitesinde en büyük etkiye sahip olduğu ve aynı zamanda ekonomik değişkenlerle ilişkili olduğu bulunmuştur.

Ancak akademik başarıyı mutlu bir okul ortamı artırmaktadır. Bu nedenle ABD’nin farklı eyaletlerinde, dezavantajlı ailelerden (yoksul, işsiz, boşanmış, madde bağımlısı, psikolojik sorunları olan vb.) gelen çocukların okulu bırakma oranının düşürülmesi ve okul başarısının artırılması için stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejiler aşağıda olduğu gibi özetlenebilir (Santrock, 2016: 375-377, 391-407; Zastrow ve Krist-Ashman, 2014: 78,79):

- Çocukların okulla ilgili zorluklarının erken belirlenmesi ve erken müdahale edilmesi gerekir. Bunun için anaokulundan itibaren çocuğu ve ebeveyni destekleyen programlar (ebeveynler için davranış yönetim eğitimi, çocuklar için sosyal bilişsel beceri eğitimi, okuma öğretimi, ev ziyaretleri, akademik danışmanlık, dezavantajlı öğrenciler için sınıf stratejileri vb.) geliştirilmektedir.
- Çocukların okulla ilişkilerini olumlu hale getirebilmek için bazı okullarda akademik derslerin dışında sosyal, kültürel ve eğlence etkinliklerinin olduğu programlar (spor, akademik kulüpler, bando, tiyatro ve matematik kulüpleri vb.) geliştirilmektedir.
- Okullarda rehber öğretmen ya da sosyal çalışmacı gibi yetişkinler yüksek risk grubundaki ergenlerin sorumluluğunu üstlenmekte ve bu ergenlerle ihtiyaçları doğrultusunda özel olarak ilgilenmekte ve danışmanlık hizmeti vermektedir.
- Özellikle okulu bırakma riski olan öğrencileri lise öğrenimleri boyunca aynı

öğretmenlerle birlikte tutmak önemli bir stratejidir. Böylece bu öğretmenlerin (bu) öğrencileri daha iyi tanıyacakları, onlarla iletişimlerinin gelişeceği ve onları kontrol edebilecekleri ve liseden mezun olmalarına rehberlik edebilecekleri umulmaktadır.

3.2. Ergenlerin Sorunlarıyla Başa Çıkma Yöntemlerini Kullanma Durumu ve Çözüm Önerileri

Tablo 2’de araştırmaya katılan ergenlerin “Sorunlarıyla Başa Çıkma Ölçeği” toplam puanına göre sorunlarıyla başa çıkma stratejilerine ender ($\bar{X} = 2.57$) başvurdukları bununla birlikte %43,9’unun çok sınırlendiği saptanmıştır. Bu bulgu, alanda çalışan psikologlar ve sosyal çalışmacılar tarafından yetiştirme yurdunda kalan öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirecek ve öfke düzeylerini azaltacak açık ve örtük programlara yer verilmesinin ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Nitekim alan yazında kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin, yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin yapıcı problem çözme beceri düzeylerini artırdığı (Bedel ve Arı, 2011), riskli davranışlardan korunma ve çözüm önerilerini içeren modül bazlı eğitimlerin de ergenlerin sorunlarla başa çıkma oranlarını artırdığı (Kürtüncü vd., 2015) görülmüştür. Kısaca ergenin sorun çözme becerisini kullanması, yaşadığı güçlüklerle başetmesini, öfkesini kontrol etmesini, duygularını sağlıklı ifade edebilmesini kolaylaştırmakta; yaşam memnuniyetini ve kendisine olan öz saygısını arttırmaktadır (Bedel ve Arı, 2011: 3,8).

Ayrıca Tablo 2’de “Sorunlarıyla Başa Çıkma Ölçeği”nin alt faktörleri incelendiğinde, en çok başvurulan yöntemin “kendini geliştirme” ($\bar{X} = 3.12$), en az başvurulan yöntemin ise doğal olarak (ailelerinden ayrı oldukları için) “sorunları aile ile çözme” ($\bar{X} = 2.24$) olduğu görülmüştür. Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin etkin yöntemler arasında en fazla kendini geliştirmeyi kullanmaları, olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Literatürde de benzer şekilde sorunlarıyla başa çıkma konusunda, yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin en çok başvurdukları yöntemin “kendini geliştirme” olduğu (Aşık ve Eker, 2014); ailesiyle birlikte kalan ergenlerin en çok başvurdukları yöntemin ise “sorunları aile ile çözme” olduğu (Öngen, 2002) saptanmıştır.

Tablo 3’te ergenlerin sorunlarıyla başa çıkma yöntemlerini kullanma düzeyleri, demografik özellikleriyle ilişkili olarak da incelenmiştir. Bulgularda ergenler arasında kuruma geç gelenlerin, erken gelenlere göre sorunlarının çözümünde manevi destek arama ($p<0.01$), psikolojik destek arama ($p<0.05$) ve sorunu ciddiye almama/şaka yapma ($p<0.05$) yöntemlerini daha fazla kullandıkları

görülmüştür. Bu durumda, kuruma geç gelenlerin aile ortamında daha uzun kaldıkları için problemlerini dinleyecek ve onlara yol gösterecek aile büyüklerinin varlığı ile problemlerine çözüm üretme yollarını deneyimleyebilme fırsatı bulabildikleri varsayılmıştır. Bir diğer varsayım ise kuruma erken gelenlerin uzun süreli anne yoksunluğu depresyonu yaşamaları nedeniyle düşünme ve çözüm üretme yeteneklerinin yeterince gelişmemesidir.

Anne yoksunluğu depresyonunun temel belirleyicisi, *yalancı zekâ geriliği* olup, 4-5 yaşına kadar yeniden anneye ya da onun yerine kendilerine ilgi gösteren ve sevgi veren insana kavuştuklarında, bu çocukların zekâ gelişimleri normale dönüşebilmektedir. Geç kalındığında ise bu durum kalıcı olmaktadır. Çünkü bebeklik çağında yuvaya verilen bu çocuklar sadece anne bakımından yoksun değil aynı zamanda uyaran yoksundur. Çünkü anne, bebek için görsel, işitsel, dokunsal uyarıcılar bakımından zengin bir uyarıcı kaynağıdır. Ayrıca ihtiyaç doyumunda süreklilik, tutarlılık ve aynılık çocukta temel güven duygusunun gelişimini ve ilerideki zihinsel ve toplumsal gelişiminin temelini oluşturur (Gökçearslan Çifci, 2016:12). Bu nedenle yurtlarda kaldığı için anne yoksunluğunu yoğun yaşayan gençlerde çatışma, ilgisizlik, saldırganlık, okuldan kaçma gibi ortak davranış sapmaları görülebilmektedir (Demirbilek, 2000: 139).

Tablo 3'e göre ergenler arasında babası bazen ziyarete gelenlerin manevi destek arayarak sorunlarını çözmeye çalıştıkları ($r= 0.388$; $p<0.05$) bulunmuştur. Bu bulgu, erkek çocuğu için baba rol modelinin ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Ayrıca din, ahlaklı olmaya, insanları önemsemeye ve onlarla ilgilenmeye ilişkin mesajlar içerdiği için ergenlerin problemleri davranış sergileme oranlarını düşürmektedir. Örneğin Sinha ve arkadaşları (2006) tarafından ABD'de 11-18 yaş arası gruptan ulusal çapta rastgele seçilen 2000 kişi ile yapılan bir araştırmada, dindarlıkları yüksek düzeyde olanların sigara içme, alkol ve uyuşturucu kullanma, okuldan kaçma, çocuk suçlarına bulaşma ve depresyona girme eğilimleri diğerlerine oranla daha düşük bulunmuştur.

İlginçtir ki ergenler arasında annesi ziyaret etmeyenlerin, annesi sık ziyarete gelenlere göre daha çok psikolojik destek aradığı ($r= -0.367$; $p<0.05$) ve kendini geliştirmeye çalıştığı ($r= -0.371$; $p<0.05$) belirlenmiştir. Bu bulgu bize göstermektedir ki annesi ziyaret etmeyen ergenler, kaderlerine razı olup kendi kendilerine çözüm arayışına girmektedir. Annesi sık ziyarete gelen ergenler ise muhtemelen hala ailelerine dönme ümidiyle beslenmekte (ancak ailesi çocuğu için gerekli koşulları sağlayamamakta, bu yüzden kurum bakımından alamamakta) ve yaşadıkları sorunlarla ilgili çözüm arayışına girmemektedir.

Son olarak ergenler arasında birileriyle dertleşebilenlerin, dertleşemeyenlere göre sorunlarıyla başa çıkma yöntemi olarak “kendilerini geliştirmeye çalışma” ($r=0.530$; $p<0.001$) seçeneğini daha çok kullandıkları bulunmuştur (Tablo 3). İlginçtir ki demografik özelliklerinde, örnekleme oluşturan ergenlerin çoğunun kardeşi (hatta %29,3’ü aynı yurttta kalmakta) olmasına ve anne (%80,5) ve babaları (%75,6) genellikle hayatta olmasına rağmen; sadece kurumdaki üç kişinin kardeşiyle dertleşebildiği, ebeveynleriyle ise dertleşecek kadar yakın olmadıkları ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni yetiştirme yurdundaki ergenlerin annelerinin yarısından fazlasının (%63,4) babalarının çoğunluğunun (%80,5) çocuklarını hiç ziyaret etmemesinden kaynaklanabilir. Diğer bir neden ise ergenin içinde bulunduğu yaş döneminden kaynaklanabilir. Nitekim Çakır ve Palabıyıkoglu’nun (1997) araştırmasında kriz ve emosyonel gerginlik durumunda 12-14 yaş grubundaki ergenlerin sosyal destek algısını aileden, 15-17 yaş grubunun ise diğer önemli kişiden algıladığı bulunmuştur. Bu durumda yetiştirme yurtlarında yaşayan çocukların kendilerini geliştirmelerine katkıda bulunmak ve sorunlarına akılcı çözümler bulmalarına yardımcı olmak için onların dertlerini dinleyecek ve danışmanlık hizmeti verebilecek, tecrübeli sosyal çalışmacıların yetiştirme yurtlarında görevlendirilmesi gerekmektedir.

Aslında yetiştirme yurtlarını (13-18 yaş) çocuk yuvalarından (0-12 yaş) ayıran özellik, korunmaya muhtaç olan bu çocukları korumanın ve bakmanın yanı sıra bir iş edinmelerini, meslek sahibi olmalarını, topluma faydalı bireyler olarak yetişmelerini sağlama yükümlülüğüdür. Bu anlamda yetiştirme yurtları, ailenin sosyalleştirme fonksiyonunu üstlenerek korunmaya muhtaç bu gençlerin sosyalleşme sürecini yönlendiren ve onları sosyal hayata hazırlayan sosyal hizmet kurumlarıdır (Demirbilek, 2000: 138). Nitekim araştırma bulgusunda ergenlerin “düzenli ders çalışma yolları, dengeli ve sağlıklı beslenme yolları, sigarayı bırakma yolları, öfke kontrolü ve etkili iletişim yolları” ile ilgili danışmanlık almak istedikleri görülmüştür. Bununla birlikte kurumda dertleşme ve danışmanlık alma durumuna göre, 41 kişilik ergen grubundan sadece 2 kişi sosyal servis çalışanıyla derdini paylaştığı belirtmiş; görüşülen ergenlerin yarısından fazlası da (% 51.2) kurumda verilen danışmanlık hizmetini yeterli bulmadığını belirtmiştir. Oysa yetiştirme yurtlarındaki ergenler yakından izlenmesi gereken risk grubunda olup, bu kurumlarda görev yapan sosyal çalışmacılar tarafından ergenlik dönemine özgü sorunlarının yakından izlenmesi; onlara etkin başatme yöntemlerinin öğretilmesi ve onlara danışmanlık yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Barut, Y., (1992), "Parçalanmış Ailelerden Gelen 15-18 Yaş Grubu Yetiştirme Yurdu Çocuklarıyla Normal Aile Çocuklarında Görülen Anksiyete ve Depresyon Sıklığının İncelenmesi." Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara.

Baş, M., (1990), "Yetiştirme Yurdunda ve Anne-Baba Yanında Kalan Öğrencilerin Kaygı Düzeyleri." Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5:5, 281-288.

Bedel, A. & Arı, R., (2011), "Kişiler Arası Sorun Çözme Beceri Eğitiminin Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenlerin Yapıcı Problem Çözme ve Sürekli Öfke Düzeylerine Etkisi." Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1:4,1-10.

Çakır, Y. & Palabıyıkoglu, R., (1997), "Gençlerde Sosyal Destek- Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması." Kriz Dergisi, 5:1, 15-24.

Demirbilek, S., (2000), "Korunmaya Muhtaç Gençlerin Topluma Kazandırılmasında Yetiştirme Yurtları." D.E.Ü.İ.B.F. Dergisi, 15:2, 137-152.

Elif, A., (2006), "Yetiştirme Yurdunda Kalan Gençlerin Ergenlik Sorunları ve Başetmeleri." Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

Elif, A. & Eker, F., (2014), "Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Sorunları ve Başetmeleri." Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 16:1, 20-31.

Erim, B., (2001), "Yetiştirme Yurtlarında ve Aileleri Yanında Yaşayan Ergenlerin, Benlik Saygısı, Depresyon ve Yalnızlık Düzeyleri ile Sosyal Destek Sistemleri Açısından Karşılaştırılması."Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Eser, E., Yüksel, H., Baydur, H., Erhart, M., Saatli, G., Cengiz Özyurt, B., Özcan C. & Sieberer, U. R., (2008), "Çocuklar İçin Genel Amaçlı Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesi Ölçeği (Kid-KINDL) Türkçe Sürümünün Psikometrik Özellikleri." Türk Psikiyatri Dergisi, 19:4, 409-417.

Fargon, J. W. & Richey, M. A., (2012), Raising Boys with ADHD (Secrets for Parenting Healthy, Happy Sons). Waco, Texas: Prufrock Press Inc.

Gökçearsan Çifci, E., (2016), "Bebeklik ve Çocukluk Döneminde Kimi Sorunlar ve Sosyal Hizmet Uygulamaları." İnsan Davranışları ve Sosyal Çevre I, Ünite 11, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. Erzurum, ss.1-29. (Erişim Tarihi: 28.10.2016).

Gürvardar, D., (2001), “Yetiştirme Yurdunda Yetişen Çocuklar ile Ana-Baba Yanında Yetişen Çocukların Umutsuzluk Düzeyinin Karşılaştırılması.” Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

İnanç Yazgan, B., Bilgin, M. & Kılıç Atıcı, M., (2011), Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi. 7. Baskı, Ankara, PEGEM Akademi.

Kürtüncü, M., Uzun, M. & Ayoğlu, F. N., (2015), “Ergen Eğitim Programlarının Riskli Sağlık Davranışları ve Sağlık Algısına Etkisi.” Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi, 5:2, Ağustos, 187-195.

Öngen, D., (2002), “Ergenlerde Sorunlarla Başa Çıkma Davranışları.” Eğitim ve Bilim, 27:125, 54-61.

Patterson, J. M. & Cubbin, H. I. M., (1987), “Adolescent Coping Style and Behaviors: Conceptualization and Measurement.” Journal of Adolescence, 10:2, 163-186.

Santrock, J. W., (2016), Yaşam Boyu Gelişim. (Çeviri Editörü Galip Yüksel) On Üçüncü Baskı, İstanbul, Nobel Yayınları.

Sinha, J. W., Cnaan, R. A. & Gelles, R. J., (2006), “Adolescent Risk Behaviors and Religion: Findings from a National Study.” Journal of Adolescence, 30:2, April, 231-249.

Tuzcuoğlu, A. S., (1998), “Korunmaya Muhtaç Çocukların Ergenlik Problemleri.” Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tümkaya, S., (2005). “Ailesi Yanında ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması.” Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3:4, 314-330.

Uras, B., (2001), “Kurum Bakımında Olan ve Ailesi Yanında Kalan Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik ile Depresyon Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” Ege Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

WHO (1993). The Health of Young People: A Challenge and a Promise, Geneva. <http://apps.who.int/iris/handle/10665/37353>. (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

Yılğör Tekelioğlu, F. (1993), “Yetiştirme Yurdunda Yasayan 13-17 Yas Grubu Okuyan Gençler ile Aileleri Yanında Yasayan ve Okuyan Aynı Yaş Grubu Gençlerin Ergenlik Problemlerinin Karşılaştırılması.” Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt 12, Sayı 1, 2020 ISSN: 1309 - 8012 (Online)

Zastrow, C. & Krist-Ashman, K. K., (2014), İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I. 1. Baskı, (Çev. Abdurrahman Aydın, Çağlar Karaca, Funda Çoban, Mehmet Atakan Foça ve S. Erdem Türközü), Ankara, Nika Yayınevi.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YAPISAL SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK VE KİMLİK TEORİSİ*

Sezgin ERDEM

Dr.

Bağımsız Araştırmacı

E-posta: sezginerdem84@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2191-0970>

Özet

Sembolik etkileşimcilik bireylerin yüz yüze tekrar eden anlamlı etkileşimler yoluyla toplumun yaratıldığını ve insan davranışının bu etkileşimlere odaklanarak açıklanabileceğini savunan kuramsal yaklaşımdır. Bu çalışma sembolik etkileşimciliğin bir perspektifi olan yapısal sembolik etkileşimlik ve kimlik teorisini incelemektedir. Yapısal sembolik etkileşim temelde Mead, Cooley ve Blumer tarafından oluşturulan ve geleneksel sembolik etkileşimcilik olarak tanımlanan teorinin yeniden formüle edilerek bu çerçevenin geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Sheldon Stryker tarafından sunulan bu perspektif sembolik etkileşimci ifadelerin ampirik olarak test edilmesini amaçlamıştır. Stryker tarafından yapısal sembolik etkileşimci teori içerisinde geliştirilen kimlik teorisi sosyal yapı ile ilişkilendirilen statü ve rol kavramlarının bireyin anlam dünyası ile de ilişkili olabileceğini savunması bakımından konuya farklı bir perspektif getirmiş ve bireye benliğini kimlikleri çerçevesinde inşa etmesinde aktif bir rol biçmiştir. Rol ve statü kavramlarının çalışılmasında sosyal yapıya odaklanıldığı düşünüldüğünde bireyin aktifliğini öne çıkaran bu teorik bakışın çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sembolik Etkileşimcilik, Yapısal Sembolik Etkileşimcilik, Kimlik Teorisi.*

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu makale yazarın “Baba Kimliğinin İnşasının Nesiller Bağlamında Karşılaştırmalı Analizi Sembolik Etkileşimci Bakış Açısıyla Nitel Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Atıf (APA): Erdem, S., (2020), Yapısal Sembolik Etkileşimcilik ve Kimlik Teorisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12 (1): 51-66.

Alan Tanımı: Sosyoloji.

STRUCTURAL SYMBOLIC INTERACTIONISM AND IDENTITY THEORY

Abstract

Symbolic interactionism is the theoretical approach that advocates individuals are created through face to face meaningful interactions, and that human behavior can be explained by focusing on these interactions. This study examines structural symbolic interaction and identity theory, a perspective of symbolic interactionism. Structural symbolic interaction has emerged mainly through the development of this framework by reformulating the theory, which was created by Mead, Cooley, and Blumer, which is defined as traditional symbolic interactionism. This perspective, presented by Sheldon Stryker, aimed to empirically test symbolic interactionist expressions. The theory of identity, developed by Stryker within the structural symbolic interactionist theory, brought a different perspective to the subject in terms of defending that the concepts of status and role associated with the social structure may be related to the individual's world of meaning. Considering the focus on the social structure in the study of the concepts of role and status, this theoretical outlook, which emphasizes the activity of the individual, is considered to contribute to the studies.

Keywords: Symbolic Interactionism, Structural Symbolic Interactionism, Identity Theory.

JEL Code: Z00.

GİRİŞ

Bireyler doğumlarıyla başlayan yaşam deneyimlerini çevresini anlamak üzerine kurgulamaktadırlar. Olayları ve yaşantıları deneyimleme sürecinde zihinlerindeki kavramlar üzerinden yola çıkarak bireysel anlam dünyalarını yaratmaktadırlar. Yaşantı bireyin çevresine anlam yüklemeye aktif rol aldığı ölçüde fail olurken aynı zamanda bu sürecin bağlamı olarak rol almaktadır. Dış dünyanın anlaşılması bireylerin yaşantı geçmişine bağlı olarak değişim göstermektedir. Bireyler arası

değişim gösteren bu perspektif farklılığının bir benzeri de sosyal kuramlarda görülebilmektedir. Bilimsel bilginin sistematize edilerek bütüncül bakış açısıyla sunulması anlamına gelen kuramsal yaklaşımlar da sosyal dünyanın mikro, mezo ve makro planda açıklamalar getirmektedir. Mikro kuramlar arasında kategorize edilen sembolik etkileşimcilik bireyler arası ilişkilerde uyumun nasıl sembolik anlamlar ortaya çıkardığını ve bu anlamlar bireylerin davranışlarını nasıl biçimlendirdiğini açıklamaya çalışarak diğer kuramsal yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Bu çalışma sembolik etkileşimciliğin bir perspektifi olan yapısal sembolik etkileşimcilik ve kimlik teorisini incelemektedir.

1.YAPISAL SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK

Perspektifler ya da çerçeveler teoriler değildir. Eğer bir teori ampirik araştırma yoluyla değerlendirme yapabilirse ya da fenomenleri açık bir şekilde açıklayan argümanlar anlamına gelirse teori olarak kabul edilebilir. Çerçevelerin değerlendirilmesi geleneksel olarak test edilebilir açıklamaların geliştirilmesinde kullanılan imgelerin, varsayımların ve kavramların kullanılma kapasitesine dayanmaktadır. Yapısal sembolik etkileşimciliğin buna sahip olduğunun kanıtı kimlik teorisi, kimlik kontrol teorisi ve kontrol teorisi olarak gösterilebilmektedir. Stryker ve Serpe ve Stryker (2011: 206) bir perspektif veya çerçevenin faydasını ortaya koymak için ikinci bir kriter önermiştir: Bir çerçevenin veya türetilmiş teorisinin alternatif çerçevelere ve teorilere bağlanan bir köprü işlevi görebilmesidir.

Sembolik etkileşimcilikte geleneksel ve yapısal olmak üzere iki eğilim bulunmakta ve kimlik teorisi geleneksel sembolik etkileşimcilikten sonra ortaya çıkan yapısal sembolik etkileşimle ilişkilendirilmektedir. Yapısal sembolik etkileşim temelde Mead, Cooley ve Blumer tarafından oluşturulan ve geleneksel sembolik etkileşimcilik olarak tanımlanan teorisinin yeniden formüle edilerek bu çerçevenin geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu teori (Stryker, 1968; 1980; 2000) çağdaş yapısal sembolik etkileşimcilik üzerine Mead'den alınan bir önermenin bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Stryker (1987: 89) sembolik etkileşimciliğin "sosyal yapısal" versiyonunu önermiş ve kimlik teorisini en basitleştirilmiş haliyle "benlik toplumun bir ürünü ve sosyal davranışın belirleyicisidir" şeklindeki sembolik etkileşimci ifadeyi ampirik olarak test etmek için geliştirdiğini belirtmiştir. Stryker, geleneksel sembolik etkileşimcilikteki başlıca kavramların ve ilişkilerinin doğrulanabilir önermelere dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle Stryker, geleneksel sembolik etkileşimcilikte 'benlik', 'toplum' ya da 'sosyal davranış' yerine 'kimlik', 'rol' ve 'rol seçim davranışı' gibi operasyonel hale getirdiği kavramları önermiştir (Hwang, 2012: 4).

Geleneksel sembolik etkileşimcilerin görüşlerini genişletmek amacıyla ortaya çıkan yapısal sembolik etkileşimci teorinin kökleri yine bir gelenekselci olan George Herbert Mead'ın görüşlerine dayanmaktadır. Ancak yapısalcıların Mead'den ayrıldığı nokta onun günümüz pozitivist paradigmanın temel koşulu olarak test edilebilir bir teori sunmadığı konusundadır. Bu da teoride bir ölçüm sorununu beraberinde getirmektedir. Ampirik olarak ölçülemeyen bir bilginin de kanıtlamayacağını savunan yapısalcılar Mead'ın görüşlerini geliştirmeyi amaçlamışlardır.

Yapısal sembolik etkileşimciler Mead'ın ortaya koymuş olduğu merkezî kavramların belirsiz ve işlevsellikten uzak olması nedeniyle operasyonelleştirilemediğini savunmaktadırlar. Mead'ın tanımladığı biçimde toplum, benlik, sosyal davranış gibi kavramların Mead'ın çerçevesi içerisinde yeniden tanımlanması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu tanımlama amacı Mead'ın görüşlerinden farklılaşma çabası olarak değil kuramın ortaya koyduğu bu kavramlarla yapmış olduğu varsayımsal açıklamaları sistematik ampirik araştırmalarda test edilebilir hale getirmektir (Stryker ve Burke, 2000: 285).

Yapısalcıların geliştirmek istediği esaslar dört şekilde temellendirilebilir: (i) Toplum kavramının yeniden tanımlanması, (ii) benlik kavramının yeniden tanımlanması, (iii) sosyal davranışın öngörülebilmesi amacıyla yorumlayıcı süreçlere karşı sosyal yapıya ağırlık vermek, (iv) sosyal etkileşim süreçlerinin içinde yer aldığı daha büyük sosyal yapılarla ilişkilendirme biçimidir. Yapısal sembolik etkileşimci teorisyenler geleneksel sembolik etkileşimcilik tarafından ortaya konulan çerçevenin daha geniş bir biçimde ele alınması gerektiğini savunmuşlardır. Bu açıdan gelenekselcilerin aksine toplumu örgütlenmemiş, farklılaşmamış evrensel anlamların paylaşıldığı bir varlık olarak görme eğilimindedirler (Stryker, 2007: 1089-1090).

Yapısal sembolik etkileşimcilik kökleri itibariyle daha geniş bir kuramsal gelenek olan sembolik etkileşimciliğe dayanmaktadır. Bu kuramsal bakış ve onun dayandığı kökler itibariyle birey, davranışlarını etkileşime girmiş olduğu nesnelere yüklediği anlamlara dayalı olarak sergilemektedir. Anlam kendine özgü olmamakla birlikte bireyler birbiriyle etkileşim içerisinde buldukları süreç içerisinde nesnelere paylaşılan anlamlarını geliştirmektedirler. Toplum içerisindeki her birey sosyal bir statü sahibidir ve bu statü sahipleri olarak benliklerine atfettikleri anlamları kullanmaktadırlar. Sosyal yapı istikrarlı olduğundan bireylerin bu yapısal konumlarla ilişkili anlamları da istikrarlı olmaktadır. Bu da yapısal konumlarda benlik anlamlarından oluşan istikrarlı bir benliğin oluşmasını sağlamaktadır (Cast, 1998: 19).

Stryker'in kimlik teorisinin çerçevesi, sembolik etkileşimciliğin geleneksel olarak adlandırılan versiyonlarından farklılık göstermektedir. Kendi kuramsal yaklaşımını yapısal sembolik etkileşimcilik içerisinde gören Stryker bu farklılaşmadaki en önemli noktanın insanların kendilerinin geliştirdiği ve sosyal etkileşimin gerçekleştiği küçük ve büyük toplumsal yapısal ortamlara verilen önem olduğunu belirtmektedir. Yapısal sembolik etkileşimcilik toplumsal etkileşimin rollere ve kimliklere bağlanmasına odaklanmaktadır. Kurumlar düzeyinde büyük toplumsal yapıların rollere bağlı pozisyonlara girmeyi kolaylaştıran ve kısıtlayan etmenleri bulunmaktadır. Bu kuram sosyal etkileşimi ve kimlikleri etkilemenin yollarını ve potansiyel sonuçlarını incelemektedir. Test edilebilir bir çerçeve oluşturmak amacıyla toplumsal yapıyı kendi kuramına dâhil ettiğini belirtmiştir. Kimlik teorisi, yapısal olarak sembolik etkileşimci bir çerçeveden türetilmiştir. Bu da bireylerin alternatif rolle ilgili eylemleri gerçekleştirme olasılıklarına sahip oldukları durumlarda yaptıkları seçimlerin bir açıklamasını sunmaktadır (Stryker, 2007: 1083-1084).

Sembolik etkileşimcilikte kullanılan en genel kavram sosyal davranıştır. Bu tanımlama pozitivist paradigmaya göre belirsiz ve ölçülemez bir davranış olmakla birlikte yapısal sembolik etkileşimciler tarafından rol seçim davranışı veya bir rolün beklentilerini karşılamak olarak da kavramsallaştırılmıştır. Sheldon Stryker ise yapısal sembolik etkileşimci kimlik teorisinde (Stryker, 1968: 558-562) ele alacağı konuların prototipi olarak hizmet eden sorunun "Neden bir erkek bir hafta sonu öğleden sonra golf sahasında arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirmeyi seçerken, diğeri çocuklarını hayvanat bahçesine götürerek geçirmeyi seçmektedir?" olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu temel bir sorudur ve teoride tanımlanan davranışın operasyonelleştirilmesi ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Bu sorudan sonra etkileşimci çerçeve, toplum ve sosyal davranış arasındaki uçurumu kurmada "benliğin" belirleyici olduğu beklentisine yol açtığı için görev ve rol seçiminin açıklanması için önemli olduğunu belirtmiştir.

Rol kavramı genel olarak toplum içerisindeki yapısal bir pozisyona ve bu pozisyonla ilgili beklentilere atıfta bulunmak amacıyla kullanılmaktadır. Kimlik kavramı ise benliğe atfedilen bir dizi anlama işaret etmektedir. Benliğe atfedilen bu anlamlar benliğin belirli bir rolün parçası olarak tanımlanması halinde ise rol kimliği olarak kavramsallaştırılmıştır. Böylelikle bireyler toplumsal yapının belirli bir alanını işgal etmenin bir sonucu olarak rol kimlikleri taşımaktadırlar. Bireyler sahip oldukları rol kimlikleri aracılığıyla ortaya koymuş olduğu sosyal rolüyle kendilerini göstermektedirler (Cast, 1998: 20).

Genel bir tanım olan ‘toplum’un spesifik hale getirilmiş kavramı yapısal sembolik etkileşimcilikte yaygın olarak kullanılan bir terim olarak ‘bağlılık’ ile kavramsallaştırılmıştır. Bu terim genel olarak değer temelli seçimleri açıklamak olarak görülse de Kornhauser (1962) bazı radikal toplumsal hareketlerdeki liderlerin hareketlerin hedeflerinin ne kadar açık olduğuna dair kesin kanıtlara rağmen liderlik pozisyonlarında kalmayı tercih etmelerinin nedenini araştırırken kullanmıştır. Bu durumun gösterdiği gibi buradaki bağlılık sosyal ağlardaki diğerleriyle etkileşimli duygusal bağlar olarak düşünülmektedir. Bu en küçük toplumsal yapı biriminin başkaları ile olan ilişkisinin belirli bir kişi olma ve belirli rolleri oynama derecesine bağlı olarak ölçülmektedir. Bu ölçümler, deneysel olarak test edilebilecek rol seçim davranışındaki değişimi açıklayan teorik bir argüman üretir. Teori bağlılığın, sırayla rol seçimini ve kimliği etkilediğini ileri sürmektedir (Serpe ve Stryker, 2011: 233).

Stryker (1980: 59) benlik kavramı ile ilgili olarak Mead’in takipçisi olan birçok araştırmacı ile aynı odak noktadan hareket etmiştir. Mead’in tek ve bütüncül bir toplum birleşmesi isteğinin gerçekleşmediğine dikkat çeken Stryker “toplumun benliğe yansması ilkesiyle toplumun çağdaş karmaşıklıklarının gerçekliklerine tekabül eden bir bakış açısı gerektiğini” ve “sosyal ilişkilerin karmaşıklığıyla benlikte paralel bir karmaşıklık meydana getirdiğini” belirtmiştir.

Stryker “grup” ve “sosyal ağ” kavramlarının her ikisini de birbirinden ayrı kavramlar olarak kullanmamakta, ikisini birlikte kullanmaktadır. Bununla birlikte dikkatini toplum, organizasyonlar, kurumlar ve topluluklar gibi makro ilişkilerden ziyade küçük ve bireylerarası ilişkileri içeren ağlara daraltmaktadır. Kimlik teorisi gözlemlenen ampirik bağlantıların test edilebilir bir açıklamasını sunmaktadır. Bu nedenle ne genel bir sosyoloji teorisi ne de genel bir sembolik etkileşim teorisi değildir. Daha ziyade bu tür sembolik etkileşimcilik ile sosyolojinin birleşiminin katı bir şekilde test edilmesini sağlayan simetrik etkileşimci çerçeveden türetilmiştir. Stryker’ın teorisi Mead’in sağladığı temel aksiyomun (toplumun benliği şekillendiren dolayısıyla sosyal davranışı şekillendiren temel aksiyomu) bileşenlerini belirterek biçimlendirmektedir. Kimlik teorisinde kimliğe bağlılık toplumu ve benliği değiştirmekte ve sosyal rollerin yerine sosyal davranışları getirmektedir (Merolla ve diğeleri, 2012: 150).

Stryker için toplumun iki düzeyi benliğin oluşumunu etkilemektedir. Birincisi toplum (yani daha geniş sosyal yapılar), bireyin işgal etmesi için çeşitli pozisyonları (ve ilgili rolleri) ‘sunma’ yoluyla dolaylı olarak şekillendirmekte ve böylece sosyal ağların oluşmasına izin vermektedir. İkincisi ve Stryker’in daha fazla önem verdiği toplum (yani sosyal ağ), bireyi doğrudan sosyal etkileşimle

şekillendirerek başkalarına bağlayan bu önemli bağlara dayanmaktadır. Bu iki toplum seviyesinin benliğin yaratılışı üzerindeki etkisini özetleyen Stryker sosyal yapının etkileşim içinde bireyi şekillendirdiğini belirtmiştir (Rane, 1998: 11).

2.KİMLİK TEORİSİ

Kimlik teorisi, insanları ağlara katılımlarını destekleyen rollerle küçük ve uzmanlaşmış sosyal ilişkiler ağlarında yaşıyor görmektedir. Bu küçük ağlar büyük sosyal yapıların bireylerin daha küçük sosyal yapılara girme olasılığını etkileyen sınırlar sağladıkları sosyal yapıların bir hiyerarşisi içine yerleştirilmiştir. Stryker, Serpe ve Hunt (2005: 93-123) farklı boyutlardaki örtüşen sosyal yapıların bütünleşmesi olarak gördükleri toplumun bu görünüşüne dayanarak, büyük yapılar ve orta yapıların yakın yapıları etkilediği bir sürecin sonucunda rol kimliklerinin etkisinin görülmesi için büyük, orta ve yakın sosyal yapıları farklılaştırarak sosyal yapı kavramının iyileştirilmesini önermiştir. Büyük sosyal yapılar tipik olarak ırk, sınıf, cinsiyet ya da ulus gibi makro-odaklı sosyologları ilgilendiren yapılardır. Sosyolojinin temel dayanağı çoğu toplumda bu yapıların, belirli sosyal ilişkiler ağlarına girmesi bireylerin yaşamlarında önemli sonuçları olan sosyal sınırlar olarak hizmet etmeleridir. Orta sosyal yapılar, belirli bir takım kümeleri bir araya getiren daha yerleşmiş ağlardır (örneğin mahalleler, okullar, dernekler). Sosyal sınırlar sosyal ilişkilerin oluşma olasılıklarını artırdığı ya da azalttığı için orta toplumsal yapılar önemlidir. Böylelikle büyük sosyal yapılar gibi orta yapılar da hangi bireylerin yakın toplumsal yapılara daha fazla veya daha az erişime sahip olduklarını belirlemede önemli bir sınır kapısı görevi görmektedir (Merolla vd., 2012: 151-152).

Yakın sosyal yapılar aileler, daha büyük kurumlar veya eğitim yapıları içindeki bölümler veya bir okuldaki belirli sosyal kulüpler gibi bireylere en yakın olanları ve bireylerin genel olarak rol kimliklerini harekete geçirdikleri bağlamları temsil etmektedir. Yakın sosyal yapılara katılım, bireylere belirli bir rol kimliği ile doğrudan ilişkilendirilebilen sosyal ilişkiler sağlamakta ve rol kimliğinin yürürlüğe girmesi bu yapılara katılımlarını desteklemektedir. Buradaki odak nokta, etkileşimlerin oynandığı ve kimliklerin düzenlendiği yakın sosyal yapılara katılımın, rol kimliğine olan bağlılık düzeyleriyle ilişkili olup olmadığıdır. Stryker ve diğerleri (2005: 93-123), yıllarca süren kimlik teorisi araştırmalarında kimlik bağlılığının kimlik belirleyiciliğini de arttırdığını göstererek, bağlılık, tükenme ve gelecekteki rol performansları arasındaki bağlantılara ampirik destek sağlamıştır.

Kimlik teorisi sembolik etkileşimci teoriden çok daha seçicidir. Açıklamaya çalıştığı davranış rolle ilgili davranıştır ancak tüm sosyal davranışların rolüyle

ilişkili değildir. Özellikle seçim davranışlarına odaklanmaktadır ancak tüm sosyal davranışlar bu seçimleri içermemektedir. Sosyal yapıların anlamının bireylerin seçimlerini sınırlandırdığı ve bu ilişkilerde hangi kaynakların kullanılabileceğini belirlediği söylenebilir. Kimlik teorisini besleyen pragmatik felsefe aklın sosyal davranış sürecinde karşılaşılan sorunsallara karşılık olarak ortaya çıktığını öne sürmektedir. Böylece bilişsel etkinlik ve kimlik teorisinde ortaya çıktığı belirtilen benlik, durumların sorunlu olduğu ölçüde ortaya çıkmaktadır. Sorunlu durumlar ve seçim insani durumu özel olarak temsil etse de tüm sosyal durumlar aynı derecede bunları içermemektedir. Varlıklarının derecesi kimlik teorisi için sınır koşulunu temsil etmektedir (Stryker ve Serpe, 2011: 208).

William James'in çizdiği perspektifi takip eden Stryker bireyin dâhil olduğu sosyal gruplar kadar farklı kimliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Stryker (1980: 57), benliği örgütlü fakat karmaşık biçimde farklılaşmış bir birim olarak kavramsallaştırmıştır. Bunu yaparken "kimlik" ve "kimlik belirginliği" kavramlarını tanımlamıştır. Bu kavramları tanımlamadan önce, bu terimleri ve bunların birbirleriyle ilişkilerini tanımlayan Stryker başta "pozisyon" ve "rol" kavramlarını tanımlamıştır.

Rol teorisi, örgütlü sosyal grupların bölümlerine atıfta bulunmak için "statü" ya da "pozisyon" kavramını kullanmıştır. Sembolik etkileşimcilik ise aktörün sosyal kategorisine atıfta bulunmak için "pozisyon" kavramını kullanmaktadır. Pozisyonlardaki bireyler için kullanılan semboller zengin, aptal, entelektüel, öğretmen, asi, vb. olarak tanımlanmaktadır. Diğer sembolik kategoriler gibi pozisyonlar da davranışa işaret etmektedir ve bu yüzden bir kategoriye yerleştirilen bireylerin davranışlarının yordayıcıları olarak hareket etmektedir. Böylelikle bireylere atıfta bulunarak davranışları düzenlerler. Bireye pozisyonel bir etiket eklemek o bireyden beklenen davranışlara ve beklentilere dayanarak o bireye yönelik davranışların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Rol kavramı burada, pozisyonlara eklenmiş olan bu beklentiler için kullanılmaktadır (Rane, 1998: 10-11). Toplumlar karmaşık ve farklılaşmış sistemlerdir. Bu sistemde bireyler davranışlarla ipuçları sunarak edinilebilecek çok sayıda pozisyonda kategorilere ayrılmaktadırlar (Stryker, 1980: 58). Bu noktada belirli bir pozisyonun onunla ilişkili çok sayıda rolü olabilmektedir. Bunlardan bazıları çatışabilir. Bu da pozisyonun davranışları hakkında belirsizlik yaratmaktadır (Rane, 1998: 12). Çağdaş toplumda ev dışında çalışan kadın ile annelik pozisyonunun çatışması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Stryker'ın kimlik teorisinde kullanıldığı temel kavramlar şu şekilde açıklanabilir:

2.1.Kimlik

Stryker ve Serpe (2011: 206), kimlikleri “kişinin yapılandırılmış rol ilişkilerine katılımını temsil eden, kendi kendine içselleştirmiş konumsal tasvirlerin ayrık parçaları” olarak ifade ederken Stryker (1987: 90) kimliği daha kısa bir biçimde “içselleştirilmiş rol kümelerinin beklentileri” şeklinde tanımlamış ayrıca bireyin “farklı toplumsal ilişki kümelerinde rol oynadığı kadar çok kimliği” olduğunu ifade ederek benliğin bireyin sahip olduğu bu kimliklerin bir bileşimi olduğunu iddia etmiştir.

Kimlikler “Ben kimim?” sorusuna verilen cevapların uygulamalı refleksif bilişleridir. Bireyin kimliğine ilişkin vermiş olduğu bu cevaplar içinde bulunduğu toplumsal yapı, bu yapıdaki pozisyonu ve bu pozisyonlardaki konumlarına bağlı olarak değişebilmektedir. Kimlik, toplum içerisinde yapılandırılmış rol ilişkilerinde bireyin bu rol ilişkilerine konumsal olarak katılımını göstermektedir. Kimliklerin iki koşulu vardır: (i) Bireylerin, başkaları tarafından konumlandırılmalarını ve beklentilerini belirleyen sosyal nesnelere olarak yerleştirilmeleri ve (ii) bu tanımlamaları ile ilgili beklentileri içselleştirmeleri. Öyleyse kimlikler rollere ve örgütsel sosyal ilişkilerde rollere bağlı olarak benliğe ait bilişlerdir. Bunlar bilişsel şemalardır, davranışsal seçimleri ve diğer bilişsel ve kavramsal süreçleri etkileme kapasitesine sahiptir (Stryker ve Serpe, 1994: 16-30). Bilişsel şemalar olarak, duruma özgü değildirler ve kişilerin deneyimlediği çoklu durumlara taşınabilirler. Kimlikler önemlidir çünkü bunlar kontrol sistemleridir: (i) Bireysel bir eylem planı çizerken (ii) bireyin işgal etmiş olduğu toplumsal pozisyonun bir parçası olarak performansını değerlendirmek için kullandığı bir norm sağlamaktadır ve (iii) kimliğin doğrulanmasını sağlamak için bireyi kendi görüşleriyle tutarlı şekilde davranmaya motive etmektedir. Kimlik teorisi toplumsal rolleri bireysel davranışla kimlik normunda ve davranışta yer alan ortak anlamlara dikkat ederek ilişkilendirmektedir (Cast, 1998: 20).

Kimlik teorisindeki kimlik tanımlamasının anlaşılması için rol kimliği kavramına atıfta bulunmak gerekmektedir. Rol kimliği ile kimlik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bireylerin içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler değerlendirildiğinde bu ilişkilerin çeşitliliği sayısınca bireyler kimliğe sahip olmaktadır. Bireyin benliği bu kimliklerin bütününden oluşmaktadır. Örneğin birey toplum içerisindeki konumuna göre doktor, anne, arkadaş, eş, evlat gibi pek çok kimliğe sahip olmaktadır (Brenner ve diğerleri, 2018: 58-59). Rol kimlikleri ise bireylerin sosyal ilişki ağlarına ve ilgili rollere katılımlarına dayandıkları benliğin bir parçasıdır. Rol kimlikleri özel olarak bir sosyal rolün işgaline bağlı olan kimliklerdir (Merolla vd., 2012: 150).

2.2. Kimlik Bağlılığı

Stryker'daki hem benliğin (yani hiyerarşinin bir parçası olarak düzenlenmiş kimliklerin yapısı) hem de toplumun (sosyal ağlar) pozisyonlardan ve rollerden oluştuğu iddiası; “benlik toplumun yansımasıdır” önermesinin gelenekselci sembolik etkileşimcilerin öncülünün daha kesin kavramsal terimleriyle yeniden ifade edilmesidir. Belirli bir toplumsal konumla ilişkilendirilen rollerin (beklenen davranış kalıplarının) bir kısmının (ya da hepsinin) kimlik olarak içselleştirilerek bireyin benliğine özgü hiyerarşisinde yer aldığı ve böylece benliği ifade ettiğini belirten Stryker bağlılık kavramının uygulandığı süreci aydınlatmak istemiştir.

Kimlik teorisinin inşası, ‘toplum’ kavramının tanımlanmasını gerektirmiştir. Teorisyenler, bu çerçevede ‘bağlılık’ kavramını bulmuşlardır. Bireyler yaşamlarını küçük ve özel sosyal ilişkiler ağlarında yaşama eğilimindedirler. Bağlılık, bireylerin diğer insanlarla olan ilişkilerinin derecesini ifade etmektedir. Teori bir kimliğin belirginliğinin bu kimliği gerektiren ilişkilere olan bağlılığını yansıttığını ileri sürmüştür (Stryker ve Burke, 2000: 286).

Bağlılık bireyin başkalarının belirlediği sosyal ağlarla olan ilişkilerinin belirli bir kimliğe bağlı olmasına yani ilişkilerin organize bir yapısında belirli bir konumun işgal edilmesine ve belirli rolü oynamasına bağlı olduğu derecedir. Bu kullanımla bir erkeğin onun için önemli olan bireylerin sayısı ve önem derecesi baba pozisyonundaki rolü oynamasını etkilemektedir. Benzer şekilde bir kadın, doktor olması üzerine kurduğu önemli sosyal ilişkilere sahip olduğu derecedeki pozisyonunu ve doktor rolünü üstlenmiştir. Tıpkı kimlik belirginliği kavramının, toplum-insan ilişkilerinin tartışılmasında daha büyük bir hassasiyet ve analitik güç sunabilen daha geniş bir benlik kavramının özelleşmesini temsil ettiği gibi bağlılık kavramı da aynı şeyi sunan toplumun geniş kavram çerçevesinin bir tarafını ve avantajını temsil etmektedir. Toplumun sosyal davranışa olan ilgisini sosyal ağlara işaret ederek bunu belirli bir konumun işgal edilmesi ile ilgili olduğu diğerlerinin sayısını ve önemini, bağlantıların çoğulluğunu kavramak için yararlı bir yol sunmaktadır (Stryker ve Serpe, 2011: 207).

Stryker (1980: 61) bağlılık anlayışını tartışırken şöyle ifade etmiştir: “Bir kişinin kendisine verilen kimliğin kaçınılmaz ilişkilerinin artık devam etmediği, kimliğe verilen rolü oynadığı diğer bireylerle olan ilişkilerinin belirli bir kişi olmasına bağlı olduğu ölçüde kişi bu tür bir kişi olmasına bağlıdır.” Bu ifadede yer alan belirtilen kişilerle olan ilişkilerin birey için önemli olduğu fikridir. Bireyin etkileşim içerisinde bulunduğu bireylerle ilişkisi kimliğinin ortaya çıkmasını artırıcı ya da sınırlayıcı etkiye sahiptir. Stryker'ın kavramsal terimlerinde, bu

ifadeyi daha kesin bir şekilde ifade etmek için bireyin sosyal ağdaki bir başkasıyla (veya başkaları) ilişkileri sürdürmeye kararlı olduğu ölçüde bunların konumlarını ve ilgili rolleri içselleştirecek ilişkiler ön plana çıkarılmıştır.

Stryker (1987: 90) bağıllık yapısını geliştirirken duygusal ve etkileşimli bağıllık olmak üzere iki bağıllık türü olduğunu ifade etmiştir. (i) Duygusal bağıllık veya, birincil ilişkilerdeki bir rolden ayrılarak önemin kaybedilmesinin duygusal nedeni ve (ii) birey artık belirli bu rolü yerine getirmemişse, kaçınılmaz olan ilişkilerinden yansıyan etkileşimli bağıllık.

Duygusal bağıllık, rol ilişkilerinde başkalarına duygusal olarak aidiyet ve bağıllık hissini ifade etmektedir. Operasyonel olarak bireyin olumlu ve birincil ilişkiler içerisinde olduğu ilişkilerle tanımlanmaktadır. Etkileşimsel bağıllık, rol ilişkilerinin sayısını veya kapsamını ifade etmektedir. Bağıllık, istikrarlı sosyal ilişkiler ve etkileşim kalıplarına atıfta bulunmaktadır ve teori bu örüntülerin rol kimliğinin nasıl düzenlendiğini ve rol davranışlarını nasıl etkilediğini öne sürmektedir. Bağıllık, rol davranışı değişkenleri arasında zaman içinde karşılıklı anlaşmaları onaylamasına rağmen teori argümanında öncelik pek çok değişkene bağlıdır çünkü tüm insanlar sürekli olarak sosyal ilişki ağları içine doğarlar. Ek olarak, bağıllığın belirginlik üzerindeki zaman etkisinin bağıllığın benlik üzerindeki etkisinden daha güçlü olduğuna dair ampirik kanıtlar bulunmaktadır. Bağıllık, kimlik teorisinde kritik rol oynamaktadır: Bireylerin durumdan duruma belirli kimlikleri neden taşıdıklarının ve bu kimliklerin çeşitli durumlarda neden aktive edilebileceklerinin önemli bir kaynağıdır (Merolla ve diğerleri, 2012: 150-151).

2.3. Kimlik Belirginliği

Kimlik belirginliği, benliği oluşturan kimliklerin organize edilebileceği yollardan birini ve teorik olarak en önemli yolunu temsil etmektedir. Kimlikler, hiyerarşik olarak biçimlenmiş şekilde düşünülmektedir. Bu hiyerarşik kimlik dizilişi belirli bir durumda oyuna dâhil edilen çeşitli kimliklerin her birinin bu oyuna dâhil olma olasılıkları ile tanımlanmaktadır. Alternatif olarak kimliklerin her birinin çeşitli durumlar karşısında ortaya çıkma olasılıklarıyla da tanımlanmaktadır. Bu hiyerarşide bir kimliğin yeri tanımı gereği onun belirsizliğidir. Bu kavramsallaştırmada bir kimliğin hiyerarşideki yeri durumlardan çağrılmayı etkileyeceği ve böylece kimlik tarafından çağrılan davranışların ortaya çıkma olasılığının etkileneceği şeklinde genel bir önerme sunulmaktadır. Davranışın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bir kimliğin belirgin yönünün (i) durumların karakteristiklerini tanımlayarak (örneğin durumun alternatif kimlik davranışının

ortaya çıkmasına izin verme derecesi gibi) etkileşime girme biçimine ve (b) diğer benlik özelliklerine (benlik saygısı veya memnuniyeti gibi) bağlı olacaktır. Kimlik teorisi açısından kimlik hiyerarşisinde kimliklerin sıralanışı, kişilik rollerini yansıtan bir yapı olarak kişiliğin sosyolojik kavramsallaştırılmasının bir özelliğidir. Bu içseldir ve konumlar arası geçişler bulunmaktadır. Başlangıçta durumların özelliklerinden büyük ölçüde etkilenirken, bu durumlarda davranış üzerinde bağımsız bir etkiye sahip olan önceki etkileşimlerin bir ürünüdür (Stryker ve Serpe, 2011: 206).

Kimlik belirginliği, belirli bir kimliğin sosyal etkileşimde ifa edilme olasılığı olarak ya da alternatif olarak bu kimliği yerine getirmek için fırsat sunan durumu tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bir kimliğin belirginliği çağrılma eğilimi tarafından sıralanan bir sıra hiyerarşisindeki göreceli konumunu belirtmektedir (Brenner ve diğerleri, 2018: 232). Stryker ve Burke (2000: 284) kimliklerin hiyerarşik olarak organize edildiğini ve daha belirgin olanların daha fazla durumda ortaya çıktığını varsaymışlardır ve bireylerin belirgin kimliklerini harekete geçirmek için daha fazla fırsat aradıklarını bulmuşlardır. Örneğin bakım veren kimliği daha belirgin bir baba, bebeğine daha fazla bakım verebilmek için daha az çalışabilir böylece 'iyi bakıcı' kimliğini açığa çıkarabilir.

Belirli bir durumda çağrılan bir kimliğin hazırlığı önem ve merkezîyet gibi farklı şekillerde de kavramsallaştırılmıştır. Örneğin bir erkek yetişkin babalık, kocalık ve çalışan gibi bir dizi durum kimliğine sahip olabilir. Çalışan statüsü kimlik hiyerarşisinin en üstündeyse, çocuk ve eşi etrafta olsa bile evde işle ilgili faaliyetlerde bulunacaktır. Kimlik duygusu kavramı, bireylerin kimlik hiyerarşisinin düzenini organize etmeleri konusunda zorunlu olmadıklarını varsayarken; kimlik önemi ve merkezîyet kavramları bireylerin özdeşliklerinin önemini öncelikli olarak gördüklerini varsaymaktadır. Bununla birlikte kimlik belirginliği, öneme sahip olma ve merkezîyetin işlevi, hepsi kimlik hiyerarşisi ile özdeşlikleri sırasını düzenlediği için oldukça benzerdir. Hiyerarşik düzenin en önemli belirleyicisi "diğerleriyle anlamlı ilişkiler kurmanın ve alternatif eylem tarzlarının nedenleridir" (Stryker, 1968: 560) veya "uyumu koruyan güçlerin toplamı" olarak tanımlanan bir bağlılıktır. Başka bir deyişle, belirli kimlikleri tanıtan ilişkileri sürdürmek için çaba gösterme derecesi, hiyerarşide çeşitli kimliklerin yerini belirlemektedir.

2.4. Kimlik Önemi

Kimliklerin, her bir kimliğin çağrılma eğilimine göre hiyerarşik biçimde sıralandığı düşünülmektedir. Bunun ileri sürdüğü gibi son derece belirgin bir

kimliğin onunla ilgili olan durumlarda yürürlüğe girmesi muhtemeldir veya birbirinden çok farklı etkileşim durumlarında bile ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, son derece belirgin olarak annelik kimliğine sahip olan bir kadının yalnızca annelik kimliğiyle değil aynı zamanda diğer kimlikleriyle bağlantı kurduğu kişilerle de konuşması olasıdır. Bu durumun aksine, kimlik önceliği bireyin kimliğe yerleştirdiği öznel değer olarak etkilidir. Kimlik önemi kavramı psikolojik merkezilikle çok ilişkili veya eş anlamlıdır. Görünüşe göre, hiyerarşiye çok benzeyen kimlikler de hiyerarşideki önemine göre yerleştirilmektedir (Brenner ve diğerleri, 2018: 232). Stryker (1980: 90), çalışmalarında kimlikler arası karşılaştırmalar kullanarak kimlik önemini ölçmüştür. Araştırmalarında sormuş olduğu “Aşağıdakilerden hangisi sizin için daha önemlidir: Kurs çalışması, arkadaşlık, flört, aile vb.” sorusu ile kimlik önemini ölçmüştür.

Benliği oluşturan bazı kimlikler birey için diğerlerinden önemlidir. Örneğin bir birey için babalık kimliği önemli iken başka bir birey için çalışan kimliği benliğinde daha fazla öneme sahip olabilmektedir. Kimliklerin birey için göreceli önemi kimlik önemi olarak kavramsallaştırılmıştır. Bireyin bir kimliğe atfettiği önem bireyin bu kimliğine olan bağlılığına ve bu kimlikle ilişkili olan içsel ve dışsal ödüllere ilişkilidir (Cast, 1998: 26). Bireyin içsel motivasyonel kaynakları ve dışsal ödüllendirilmeleri bireyin kimliğine vermiş olduğu önemi doğrudan etkilemektedir. Örneğin bireyin yaşantısında bu kimliklerle etkileşime girdiği bireyler tarafından ödüllendirilmesi veya bu kimliklere atfetmiş olduğu anlamlar eş veya çalışan kimliğinden hangisine önem vereceğini belirlemektedir. Yaşamında birincil ilişkilerin yeri ayrı olan bir birey için eş kimliği önemli iken kariyer ve paranın daha güçlü bir motivasyon olduğu başka bir birey için çalışan kimliği daha önemli olabilecektir.

3.SONUÇ

Geleneksel sembolik etkileşimciliğin kavramlarını ölçülebilir hale getirmek amacıyla ortaya çıkan sosyal yapısal sembolik etkileşimcilik Mead’ın kavramlarının belirsiz olduğunu ve ölçülebilir hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Yapısal sembolik etkileşimci teori geleneksel sembolik bakış açısının alternatifi veya bir reddi olmamakla birlikte kavramları çeşitlendirerek bu kurama daha pozitivist bir ölçüm getirmeyi amaçlamıştır.

Kimlik teorisi sembolik etkileşimci teoriden çok daha seçicidir. Yapısal sembolik etkileşim içerisinde Sheldon Stryker tarafından geliştirilen bu kuramın açıklamaya çalıştığı davranış rolle ilgili davranıştır ancak tüm sosyal davranışların rolüyle ilişkili değildir. Özellikle seçim davranışlarına odaklanmaktadır ancak tüm sosyal

davranışlar bu seçimleri içermemektedir. Kimliğin içselleştirilmiş rol kümelerinin beklentileri olarak tanımlandığı (Stryker, 1987: 90) bu teoride kimliğe bireyin benliğinin bu kimliklerin bileşiminden oluştuğu ifade edilmiştir.

Kimlik önemi bireyin sahip olduğu bir kimliğin değerine ilişkin özsel hissi olarak tanımlansa da sağduyu olarak tanımlanmaktan çok önem ile kavramsallaştırılması tercih edilmiştir. Kimlik ile ilgili önem, merkezîyet ve belirginlik kavramları arasında küçük ve ince farklılıklar olmasına rağmen bu kavramların ortak noktaları bireylerin benliklerine vermiş oldukları öznel tepkilerin önemine işaret etmektedir (Brenner ve diğerleri, 2014: 233).

Önem ve belirginlik kavramları arasındaki temel fark tanımsaldır ancak bu tanımların uygulama aşamasında ölçümlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Belirginlik kavramı önem kavramına göre daha fazla davranışsal boyutta tanımlanmaktadır. Belirginlik bireyin sosyal ilişkiler içerisinde olma olasılığıdır. Önem ise daha çok bireyin zihnindeki algıya atıfta bulunmak amacıyla kullanılan bir kavramdır. Önem ideal benliğinin bir yansımasıdır ve sübjektif bir değer olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bireyin önem atfetmiş olduğu kimliğin diğer kimliklere göre değerini yansıtmaktadır (Brenner ve diğerleri, 2014: 233).

Stryker tarafından (1980: 53-39) önem ve belirginlik kavramlarının kuramsal faydası açıkça ortaya konulmuş olmasına rağmen bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında önem, belirginlik ve bağlılık kavramlarının kimlik teorisi alanında yapılan çalışmalarda belirgin bir şekilde operasyonelleştirilmediği görülmüştür. Yapılan pek çok çalışmada bu iki kavramın arasında yapılan ayırım yetersiz kalmıştır. Öyle ki bazı araştırmalar bu iki kavramı eşdeğer görerek araştırmalarını bu şekilde kurgulamışlardır (Callero ve Piliavin, 1983: 1-16).

Bireylerin davranışlarının ortaya çıkma olasılığı ve ortaya çıkış şeklini kimliğe atfedilen anlamlarla açıklayan kimlik teorisi rol ve kimlik kavramlarına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Sosyal yapı ile ilişkilendirilen statü ve rol kavramlarının bireyin anlam dünyası ile de ilişkili olabileceğini savunması bakımından konuya farklı bir perspektif getirmiş ve bireye benliğini kimlikleri çerçevesinde inşa etmesinde aktif bir rol biçmiştir. Rol ve statü kavramlarının çalışılmasında sosyal yapıya odaklanıldığı düşünüldüğünde bireyin aktifliğini öne çıkaran bu teorik bakışın çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Brenner, P. Serpe, R. & Stryker, S. (2018). “*Role-Specific Self-Efficacy as Precedent and Product of the Identity Model*”, *Sociological Perspectives*. 61:1, 57-80. doi: 10.1177/0731121417697306.
- Callero, P. & Piliavin, J. (1983). “*Developing a Commitment to Blood Donation: The Impact of One’s First Experience*”, *Journal of Applied Social Psychology*. 13:1, 1-16. doi: 10.1111/j.1559-1816.1983.tb00883.x.
- Cast, A. (1998). *Parent Identities and Behavior: An Identity Theory Approach*, Doctoral Dissertation, Washington State University, Washington.
- Hwang, E. (2012). *Being A “Good Daddy”*: Exploring the Stability of Paternal Identity, Doctoral Dissertation, Iowa State University Ames, Iowa.
- Kornhauser, W. (1962). *Scientist in Industry: Conflict and Accommodation*, CA: University of California Press.
- Merolla, D., Serpe, R., Stryker, S. & Schultz, W. (2012). “*Structural Precursors to Identity Processes: The Role of Proximate Social Structures*”, *Social Psychology Quarterly*, 75: 2, 149-172. doi: 10.1177/0190272511436352.
- Rane, T. (1998). *Father Involvement and Identity A Theoretical Examination*, Doctoral Dissertation, University of Illinois at Urbana, Champaign.
- Stryker, S. (1968). “*Identity Salience and Role Performance*”, *Journal of Marriage and the Family*, 4, 558-564. doi: 10.2307/349494.
- Stryker, S. (1980). *Symbolic Interactionism: A Social Structural Version*, CA: Benjamin Cummings, Menlo Park.
- Stryker, S. (1987). “*Identity Theory: Developments and Extensions*”, in: (Eds) Krysia Yardley and Terry Honess, *Self and Identity: Psychosocial Perspectives*. NY: Wiley, ss.89-103. doi: 10.2307/2695840.
- Stryker, S. (2007). “*Identity Theory and Personality Theory: Mutual Relevance*”, *Journal of Personality*, 75: 6, 1083-1102. doi: 10.1111/j.1467-6494.2007.00468.x.
- Stryker, S. & Burke, P. (2000). “*The Past, Present, and Future of an Identity Theory*”, *Social Psychology Quarterly*, 63: 4, 284-297. doi: 10.2307/2695840.

- Stryker, S. & Serpe, R. (1998). “*Identity Salience and Psychological Centrality: Equivalent, Overlapping, or Complementary Concepts?*”, *Social Psychology Quarterly*, 57: 1, 16-35. doi: 10.2307/2786972.
- Stryker, S. & Serpe, R. (2011). “*Commitment, Identity Salience, and Role Behavior: Theory and Research Example*”, in: William Ickes & Eric Knowles (Eds), *Personality, Roles, and Social Behavior*, NY: Springer, ss.199-218. doi: 10.1525/sop.2004.47.3.289
- Stryker, S., Serpe, R. & Hunt, M. (2005). “*Making Good on a Promise: The Impact of Larger Social Structures on Commitment*”, *Advances in Group Processes*, 22, 93-123. doi: 10.1016/S0882-6145(05)22004-0.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**SOSYAL PAZARLAMA ARACI OLARAK OYUNLAŞTIRMA:
KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME***

Selin ÖGEL AYDIN

Dr. Öğr. Gör.

T.C. Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksekokulu

E-posta: selin.ogel@faruksarac.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5152-8428>

Özet

Oyunlaştırma, eğitim, sağlık, pazarlama olmak üzere farklı alanlarda sıkça kullanılan bir uygulama haline gelmiştir. Pazarlama alanında kullanımı ise marka sadakati yaratma, satın alma sıklığını artırma, müşteri memnuniyeti oluşturmaya yöneliktir. Oyunlaştırma ve pazarlama anlayışı, birlikte tartışılması gereken bir konudur. Bunun nedeni ise pazarlamanın oyunlaştırmayı kullanarak sosyal zarar oluşturabileceği düşüncesidir. Pazarlama anlayışı, işletme yararından tüketici yararına doğru bir dönüşüm sergilemiştir. Tüketici yararının ötesinde toplumun bütününe kapsayan sosyal yönünün eksikliği sosyal pazarlama anlayışının doğmasına neden olmuştur. Sosyal fayda oluşturan davranışlar, yapılması zor gelen ya da farkında olunmayan konuları kapsamaktadır. Oyunlaştırma bu noktada bir kurtarıcı güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ile birlikte sosyal fayda için kişilere gerçekleştirilmesi zor gelen ya da farkında olunmayan davranışların kazandırılması yönünde yapılan uygulamalara ve teknolojiyi ve değişimi yakalamak için yapılan oyunlaştırma uygulamalarının oluşturabileceği toplumsal sorunlara dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu çalışma oyunlaştırma ve sosyal pazarlama anlayışlarının ele alan kavramsal bir araştırmadır. Kural koyuculara, uygulayıcılara ve yapılacak araştırmalara öneriler sunulmuştur.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu makale BAP Komisyonunca kabul edilen 1610E647 no.lu proje kapsamında desteklenen Selin ÖGEL AYDIN'ın "Oyunlaştırmanın Tüketici Beslenme Tercihleri Üzerine Etkisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Atıf (APA): Ögel Aydın, S., (2020), Sosyal Pazarlama Aracı Olarak Oyunlaştırma: Kavramsal Bir Değerlendirme, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12 (1): 67-82.

Anahtar Kelimeler: *Oyun, Oyunlaştırma, Sosyal Pazarlama*

Alan Tanımı: İşletme (Pazarlama)

GAMIFICATION AS A SOCIAL MARKETING TOOL: A CONCEPTUAL ASSESSMENT

Abstract

Gamification has become a frequently used practice in different fields such as education, health, marketing. Its use in marketing is aimed at creating brand loyalty, increasing the frequency of purchasing, and creating customer satisfaction. Gamification and marketing understanding is an issue that should be discussed together. The reason for this is the idea that marketing can create social harm by using gamification. The understanding of marketing has transformed from business benefit to consumer benefit. The lack of social aspect that encompasses the society as a whole beyond the consumer benefit has led to the emergence of social marketing. Behaviors that create social benefit include issues that are difficult to do or are unaware of. Gamification appears as a savior at this point. With this study, it is emphasized that the practices that are required to gain behaviors that are difficult or unaware of the social benefit should be increased. In addition to this, it is aimed to draw attention to the social problems that gamification practices can create to catch technology and change. This study is a conceptual study that deals with the concepts of gamification and social marketing. Suggestions were made to policymakers, practitioners, and future researchers.

Keywords: *Game, Gamification, Social Marketing*

JEL Codes: *M310, M380*

GİRİŞ

Çevremizde konuşulan konular arasında oyunla ya da teknoloji kullanımıyla ilgili sıkıntılardan bahsedildiğine sıkı sık rastlanılmaktadır. Oyun elemanlarının oyun dışı bağlamlarda kullanılmasını temsil eden oyunlaştırma kavramı ise oyunların etkisini ortaya koymaktadır. Eğlendirmek ve eğlenmek için bir yöntem olarak algılanan oyunlar, günlük yaşam koşurmasından kaynaklanan baskıyı azaltmak ve rahatlatmak için kullanılabilir. Kendi oyunlarımızı kendimiz kurgulayabilmekle birlikte, oyunları eğlenmenin ötesinde başka amaçlar için kullanmakta mümkündür. Birçok farklı disiplini ilgilendiren bu teknik, çeşitli

terim veya isimlerle kullanılmaktadır. Tasarım, reklamcılık, pazarlama, işletme ve hizmet tasarımı alanlarında sıkça kullanılmaya başlayan “oyunlaştırma” ise, bu bağlamda özellikle akademik çerçevede kullanılan bir terimdir. Gerçekleştirilmesi kolay olmayan işlerde, kişileri oyun ile ilişkilendirerek ikna ve motive etmeyi hedefleyen bir araç olarak tanımlanmaktadır.

Refah düzeyinin artırılması, sağlıklı ortamların oluşturulabilmesi için, yapılması gerekenlerin sadece sağlıklı seçim kampanyaları, daha sağlıklı ürünler geliştirmek ya da bilgilendirme çalışmaları yapmak olmadığı vurgulanmaktadır (Dorfman ve Yancey 2009). İnsan yaşamının kaliteli hale getirilmesi, sağlıklı beslenmeye, çevre kirliliğinin azaltılmasına ya da daha genel bir ifadeyle, farkındalık yaratılması gereken bütün konulara destek sağlayan yöntemlerin geliştirilmesinin gerekliliği görülmektedir. Bu noktada değerlendirilen oyunlaştırma (gamification) kavramının, bir çözüm niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

Tüketiciler genellikle sosyal pazarlama davranışlarını gerçekleştirmek için sınırlı motivasyona sahiptirler. Tüketicilerin sosyal pazarlamanın hedeflediği davranışlarda bulunma konusundaki kendi motivasyonlarına yönelik düşük maliyetli artışları oluşturmak ve desteklemek için oyunlaştırmının kullanılması önerilmektedir (Binney vd., 2003, 2006; Grant, 2008; Hagger vd., 2014). Bu çalışma ile birlikte sosyal fayda için kişilere gerçekleştirilmesi zor gelen ya da farkında olunmayan davranışların kazandırılması için yapılan uygulamalara teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmak, bunun yanında teknolojiyi ve değişimi yakalamak için yapılan oyunlaştırma uygulamalarının oluşturabileceği toplumsal sorunlara dikkat çekmek istenmiştir. Bu noktada pazarlamacıların, eğitimcilerin, kural koyucuların ve ilgili tüm paydaşların, oyunların gücünü toplumun tümünün yararına kullanmaları gerektiği vurgulanmak istenmektedir.

Oyunlaştırma oyunun gücünü kullanma biçimidir ve kontrolsüz güç güç değildir.

1. OYUNUN OYUNLAŞTIRMAYA DÖNÜŞÜMÜ

Oyunlaştırmının temeli olan oyun kavramı ele alınarak, oyunlaştırma kavramına giriş yapılarak oyun bileşenlerinin oyunlaştırma içinde kullanımına yönelik bilgiler verilmektedir. Oyunlaştırma kavramının oluşumunda kullanılan kuramlara yer verilerek, tüketici seçimlerine etkilerinden bahsedilmektedir.

1.1. Oyun Kavramı

Oyun kavramı kökeni Yunanca olan paidia ve ludus kavramlarını içermektedir (Deterding vd., 2011). Bu kavramın gözlenebilen, ifade edilebilen, kuralları olmayan ve davranış odaklı bölümünü paidia (playfulness/playing) ile açıklanırken; niteliksel özelliklere sahip, amaçları, kural ve hedefleri kapsayan kısmı ise ludus (gamefulness/gaming) ile açıklanmaktadır (Deterding vd., 2011; McGonigal, 2011). Oyunu oynayan kişi ise Homo Ludens (oyuncu veya oynayan insan) şeklinde ifade edilmiştir (Huizinga, 2014). Oyun kavramı değerlendirildiğinde, belirli kuralları olan, karşılıklı olarak oyuncuların mücadele halinde olduğu, bir etkileşim hali olarak tanımlandığı görülmektedir (Salen ve Zimmerman, 2004). İnsanı, Homo Ludens (oyuncu veya oynayan insan) kavramı ile açıklayan Huizinga (2014) oyunu gönüllü bir eylem olarak tanımlanmakta ve emirlere bağlı oyunu, oyun olarak değerlendirmemektedir. Bununla birlikte oyunun, içinde bulunulan hayattan uzaklaşarak, kendine özgü eğilimlerin var olduğu geçici faaliyet alanına girmeyi çekici hale getirebilen bir eylem olduğu belirtilmiştir (Huizinga, 2014:25). Oyunların, önceden belirlenmiş, bilinen dünyanın ortasında, belirli bir eylemin gerçekleşmesi amacıyla tasarlanmış, geçici dünyalar olarak belirtilen, kendi mekânsal alan sınırları içinde meydana geldiğinden bahsedilmektedir (Huizinga, 2014:27). Oyunların, duygusal olarak kendi alanlarına ve hayatlarına sahip oldukları söylenebilmektedir. Oyuncular kendi hayatlarını terk ederek, oyun hayatına aktarmaktadırlar. Oyuncuların gerçek hayatta yaşadıkları alan ile oyunun sunduğu alan, en azından oyuncuların kafasında, yer değiştirmektedir. Oyunun kendi zaman ve sosyal grupları bulunmaktadır. Oyuncuların oyunlarda gerçek hayatlarını yansıtabildikleri gözlemlenebilmektedir. (Consalvo, 2009; Michael ve Chen, 2005 ; Susi vd., 2007). Bir oyun tasarımcısı ve eğitimci olan Fullerton (2014) oyunları, oyuncuları yapılandırılmış bir çatışmaya sokan ve eşit olmayan bir sonuç sunan kapalı, resmi bir sistem olarak tanımlamaktadır. Schell (2014) ise oyun tanımına sorun çözme kavramını eklemek için bir adım daha ileri giderek, oyunları eğlenceli bir tutumla yaklaşan bir problem çözme etkinliği olarak tanımlamaktadır.

Günümüzde eğlence, özellikle mobil oyunlar ve bilgisayar oyunları ile yaygınlaşmaktadır. Günümüzde bir oyunu oynamak internet sayesinde her zamankinden daha kolay gerçekleşmektedir. Birçok insan saatlerini ve paralarını oyunlarda harcamaktadırlar. Çoğumuz hayatımızın bir noktasında mahalle veya okul arkadaşları arasında fiziksel oyunlar, satranç gibi masa oyunları, arkadaşlar

ve aile ile kart oyunları veya dijital oyunlar oynamaktan keyif almışızdır. Günümüzde mobil cihazlar oyunlara kolay ulaşmayı teşvik edebilmektedir, bu nedenle oyun oynama davranışının bu tür cihazlarla yaygınlaştığını söylemek mümkündür (Korn, Schmidt ve Hörz, 2012; Mekler, Brühlmann, Opwis ve Tuch, 2013; Zichermann ve Cunningham, 2011).

Oyunlardaki etkinliklerde, bir ya da birden fazla oyuncunun işbirliği yaptığı ya da yarıştığı görülebilmektedir (Knaving ve Björk, 2013). Oyunlar aynı anda bir veya daha fazla kuralla oluşturulabilmektedirler. Oyuna, bir hedefe ulaşmak isteyerek katılan oyuncular bu kuralları olduğu gibi kabul ederlerken, bazı oyuncular bu kuralları kırmaya çalışabilmektedir. Oyunu oynamayı kabul etmek aynı zamanda koşullarını kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu kurallar ve koşullar, oyunun oyuncuya ulaşmasını istediği hedefe ulaşırken edineceği tecrübeyi belirlemektedir (Deterding, Khaled, Nacke ve Dixon, 2011; Von Ahn ve Dabbish, 2008).

1.2. Oyunlaştırma (Gamification) Kavramı

İnsanların, keyif aldıkları eylemleri gerçekleştirmek istedikleri görülmektedir. Eğlence, herkes için tanıdık bir konu olmakla birlikte temel insan ihtiyaçlarından biridir (Maslow, 1943). Her kişinin yaşadığı eğlence deneyimi farklı olabilmektedir (Altarriba, 2014; Huizinga, 2014). Araştırmacılar, insanların oyun oynamaya kurgulandığını ortaya koyarak, beynimiz, sinir sistemlerimiz ve oyun oynayışımız arasındaki karmaşık ilişkileri keşfetmeye başlamışlardır (Zichermann ve Cunningham, 2011). İnsanlar, kendilerini mutlu hissettiklerinde karmaşık görevler üstlenebilmekte ve sorunları çözmek konusunda daha yaratıcı olabilmektedirler (Anderson, 2011:61; Isen, 2001). Oyun, insanları, normalde olmayan, kendine özgü kurallara sahip özel bir zihinsel duruma sokmaktadır. Bu durum, insanların psikolojik ihtiyaçları ile davranış kalıplarının bir birine bağlı olmasından kaynaklanmaktadır (Altarriba, 2014:35; Consalvo, 2009:409; Ryan ve Deci, 2000:70). Volkswagen, eğlencenin insanlar üzerindeki eğiliminin psikolojik etkisini anlayarak, insanları normalde yapmayacakları şeyler yapmaya motive etmek için “The Fun Theory” adlı bir kampanyada kullanmıştır. Bir etkinliği daha eğlenceli hale getirerek, insanların bunu yapmak için motive edilebileceği savunulmaktadır (<http://www.thefuntheory.com/> 18.02.2018). Eğlence sunan bir ürün, kullanıcılarına keyifli bir duygu uyandırmaktadır. Geniş bir duygu yelpazesi sunan ürün, kullanıcıları motive etmekte ve ürünü kullanmak için motivasyonu artırabilmektedir (Arrasvuori vd., 2011). Norman (2004:19) olumlu duyguların

insanların merakını uyandırmak ve onları yeni şeyler öğrenmeye teşvik etmek için önemli olduğunu belirtmiştir.

Genellikle oyunlar (fiziksel veya dijital) eğlence amacıyla planlanarak, tasarlanmakta ve yayınlanmaktadır. Oyun öğelerinin oyun dışı bağlamlarda kullanılması Deterding vd. (2011) olarak tanımlanan, “productivity games” (verimlilik oyunları) McDonald vd. (2007), “surveillance entertainment” (seyir oyunları) Grace ve Hall (2008), “funware” (eğlence bazlı oyunlar) Zichermann ve Linder (2010), “behavioral games” (davranışsal oyunlar) Dignan (2011) ve Ferrara (2012)’nin kullandığı “playful design” (oyuncu tasarımı) gibi ifadelerle adlandırılan oyunlaştırma “gamification” (oyunlaştırma), oyun kadar eski bir kavram olmamakla birlikte, sıkça kullanılmaya başlanan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Oyun kavramının oyunlaştırma terimi içerisinde yer almasının, video oyunlarının günlük aktivitelere adapte edilmesi ve kurumsallaştırılması ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Chatfield, 2010). Başka bir görüşe göre ise, eğlence amaçlı olan oyunların, motivasyon etkilerinin, oyun dışında ürünlere ve/veya hizmetlere adapte edilerek, eğlendirici ve dahil olma eğilimi yüksek uygulamalar oluşturmaya olanak sağlamasından kaynaklandığıdır (Zichermann ve Cunningham, 2011; Flatla vd., 2011). Bartle (1980) oyun olmayan bir şeyin oyunlaştırılmasını “gamifying” kavramı ile ele almaktadır. Zicherman ve Cunningham (2011) oyunlaştırmayı “oyundaki düşünce biçiminin ve oyun kurallarının, kullanıcıların ilgisini çekmek ve problem çözmek amacıyla kullanılması” olarak tanımlamaktadır. Oyunlaştırma ile birlikte gerçekleştirilmek istenen davranışı harekete geçirmek için insanları motive etmek ve onları eğlenceli etkileşim yoluyla çekmek amaçlanmaktadır (Hamari vd., 2014).

Deterding vd. (2011), oyunlaştırmının yapısı itibarıyla, ciddi oyunlar ya da benzetim gibi dar sınırlar içinde ifade edilemeyeceğini belirtmektedir. Yapılan sınıflandırmaya göre oyunlaştırmının, ciddi oyunlara benzer “gaming” bir oyun/uygulama olduğu belirtilmektedir. Oyunlaştırmının ciddi oyunlara benzemekle birlikte tam olarak bir oyun olduğunu söylemek mümkün değildir. Başka bir deyişle oyunlaştırmının, oyun elemanları olarak tanımlanan ödüller, puanlar, liderlik tabloları vb. kullanılarak gerçekleştirilmesi, yani kurallarının ve hedeflerinin belirli olduğu, bu yüzden “playing” olarak adlandırılmadığı da belirtilmektedir. Deterding vd. (2011) oyunlaştırmının 4 bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır. Oyun, oyun etkileşiminin dışında bir oyun tasarımına sahip bir ürünü ifade etmektedir. Öge, oyunun bütün kurallarını değil, sadece belli bir

bölümünü ifade etmektedir. Oyun-dışı bağlam, oyunların olağan, beklendik eğlence amacının haricinde başka bir içeriğe sahip olmasını ifade etmektedir. Tasarım söz konusu olduğunda, oyun dışında teknoloji ya da geniş oyun pratiklerini içerme amacını taşımak yerine, motive etmeyi, öğrenmeye teşvik etmeyi, problem çözmeyi, insanlarla iletişim kurmayı amaçladığında, yararlı ve ilgi çekici bir araç olabildiği söylenmektedir (Deterding vd., 2011; Zicherman ve Linder, 2010; Kapp, 2012).

Oyunlaştırma kavramı Werbach ve Hunter (2012) tarafından, üç kategoriden oluşan bir model ile açıklanmaktadır. Bunlar, dinamikler (dynamics), mekanikler (mechanics) ve bileşenler (components) olarak adlandırılan ve piramit şeklinde oyunlaştırma unsurlarını içeren bir yapı olarak tanımlanmıştır. Dinamikler, oyunlaştırılan sistemde (big-picture) dikkate alınması ve yönetilmesi gereken fakat hiçbir zaman direk olarak oyun içerisine dâhil edilmeyen duygular, kısıtlar, öyküleme vb. temel bileşenleri içermektedir. Mekanikler, oyuncuların katılımını sağlayan ve eylemi ileri taşıyan temel süreçler olan, meydan okuma, geri bildirim alma ve şans gibi faktörleri ifade etmektedir. Bileşenler ise oyun dinamiklerinin ve mekaniklerinin alabileceği daha spesifik formları ifade etmektedir. Bunlara, başarı, avatar, rozetler, karşılaşma, liderlik tabloları, seviyeye ulaşma, puan kazanma ve sosyal grafikler örnek olarak verilebilmektedir.

Oyunlaştırmanın, oyuncu motivasyonu, oyun mekanikleri ve bu bileşenlerin uygulanmasından meydana geldiği bilinmektedir. Oyunlaştırmada, oyunlaştırma ile oluşturulacak sistemde oyuncunun motive edilmesi temel unsur olduğu için, oyuncu ya da kullanıcı en üstte yer almaktadır. Bu nedenle oyunlaştırma ile oluşturulacak bir sistemde oyuncunun motive edilmesi temel unsurdur. Oyunlaştırmanın psikolojik boyutta incelenmesiyle, motivasyon kavramının, içsel ve dışsal olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. İçsel motivasyon, kişilerin kaynağı kendileri olan durumlarını ifade ederken, dışsal motivasyon çevresel etkilerden ve sistemden etkilenen durumları ifade etmektedir (Zichermann ve Cunningham, 2011). Oyunlaştırmanın amacının, kişilerin dışsal motivasyonlarını içselleştirmek olduğu söylenebilmektedir. Bunun için, kullanıcıların yeteneklerinin göz önünde bulundurulması ve kullanıcının kazandığı deneyimle bir seviye artışının gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

2. SOSYAL PAZARLAMA

Sosyal pazarlama kavramı, aslen bir sosyolog olan Wiebe (1951)'ni yazdığı bir makale ile birlikte ortaya atılmıştır.1950'lerde sosyal pazarlamanın, pazarlama alanındaki entelektüel kökenleri tartışılmaya başlamaktadır (Kotler ve Levy, 1969; Kotler ve Zaltman, 1971). Bir uygulama olarak kökleri, 1960'larda aile planlaması uygulamalarına dayanmaktadır (Harvey, 1999; Manoff, 1975). Akademik olarak, tanımlanması yaklaşık 20 yıl sürmekle beraber, bu süre zarfında sosyal pazarlamanın kapsamının genişletilmesi (Andreasen, 2001) ve ayrı bir kimlik (Bartels, 1974; Luck 1974) kazandırılması için çalışmalar sürdürülmüştür. Hem akademisyenler hem de uygulayıcılar, sosyal pazarlamanın temel amacının fikirleri teşvik etmek (Kotler ve Zaltman, 1971) değil, davranışı etkilemek olduğunu kabul etmişlerdir (Andreasen, 1994).

Sosyal pazarlama, pazarlamacının sadece elde edeceği fayda için değil, hedef kitlenin ve genel toplumun faydası için sosyal davranışları etkilemeye yönelik çalışmalarını kapsamaktadır. Sosyal pazarlama uygulamaları toplum faydasını temel alan davranış değişikliklerinin oluşturulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Kotler ve Zaltman, 1971; Roberto ve Kotler, 1989; Kotler ve Levy, 1969; Andreasen ve Kotler, 1991). Sosyal pazarlama, doğası gereği tüketiciler için zor görünen davranışları “satmaya” davet etmektedir. Tüketiciler, genellikle, daha yavaş ve yararını uzun süre içinde görebilecekleri davranışları yerine getirme konusundaki ortak zorluklar nedeniyle, bazı davranışları yerine getirmek için sınırlı motivasyonla karşı karşıyadır (Dibb, Carrigan, 2013, Hastings, 2003). Tüketici için bu olumlu değişim eksikliği, davranış sonuçlarına ulaşmada önemli bir engel teşkil etmektedir (Binney vd., 2003, Rothschild, 1999). Örneğin tüketiciye dondurma yemek ne kadar kolay yapılabilir geliyorsa, egzersiz yapmak bir o kadar zor gelebilmektedir. Bazı sosyal pazarlamacılar bu engele yönelik tutum değiştirmeye odaklanırken, Rothschild (2009) sosyal pazarlamacıların düzenleyici ve eğitimsel yaklaşımlardan farklı uygulamalar benimsemeleri gerektiğini ve tüketicilere değer vermeye ve olumlu bir değişim yaratmaya yönelik gerçek ürün ve hizmetlerin sağlanmasına odaklanmaları gerektiğini savunmaktadır (Binney vd., 2003, Smith, 2009).

2.1. Sosyal Pazarlama ve Oyunlaştırma

Birçok araştırmacı, oyun yaratma yoluyla tüketiciler için sürdürülebilir değer oluşturma aracı olarak oyunlaştırmanın kullanılması gerektiğini belirtmektedir

(Deterding vd., 2011, Flatla vd., 2011 ve Huotari ve Hamari, 2012). Bu katma değer, sosyal bağlamlarda birçok tüketici tarafından algılanan olası olumlu değişim eksikliğini ortadan kaldırılabilmektedir (Dibb ve Carrigan, 2013; Hastings, 2003). Morford vd. (2014), oyunlaştırma sürecinde kullanılan oyun öğelerinin, davranışı desteklemede özellikle etkili olabileceğini öne sürmektedir. Oyuncunun oyun yoluyla strateji ve sezgi geliştirmesiyle, oyun ortamını kontrol etme yeteneklerinde (kontrol odağı) büyüme yaşadığı savunulmaktadır. Algılanan öz yeterlikteki bu büyüme güçlü bir davranışsal pekiştirici olarak görülmektedir (Bandura, 1977). Oyunlaştırma, davranış zorluğunu aşamalı olarak arttırdıktan sonra oyun ödülleri dağıttığı için, davranışsal değişimi daha da destekleyeceği iddia edilmektedir (Roane, 2008). Oyunlaştırmanın, çeşitli davranışları hedef alan sosyal pazarlama programları için etkili olabileceğini gösteren birçok çalışma bulunmaktadır (Yam vd, 2017; Buller vd., 2009; Mitchell vd., 2017; Mulcahy vd, 2015; Russell-Bennett vd., 2016; Rundle-Thiele vd., 2015).

Oyunlaştırma uygulamalarının, içsel motivasyonu desteklemek isteyen sosyal pazarlamacılar için ideal bir araç olarak hizmet edebileceği fikrine teorik ve kavramsal destek verilmektedir (Francisco-Aparicio vd., 2013; Flatla vd, 2011). Bununla birlikte, oyunlaştırmanın motivasyona etkisini araştıran son çalışmalar, uygulamanın çeşitli bağlamlarda davranışlar üzerindeki etkisini göstermesine rağmen, içsel motivasyonda artış olmadığını göstermektedir (Lewis vd., 2016; Mekler vd., 2015). Mekler vd. (2015), puanlar, liderlik tabloları ve rozetler gibi oyunlaştırmada yaygın olarak kullanılan oyun öğelerinin içsel motivasyondan ziyade dışsal yapıya katkıda bulunabileceğini öne sürmektedir. Bu, içsel motivasyon üzerindeki etkinin eksikliğini açıklasa da, dijital oyunlarla ilgili araştırmalar, bu öğelerin içsel motivasyonu destekleyebileceğini göstermektedir (Cruz vd., 2015; Ryan vd., 2006). Uygun maliyetli olmaları (Lefebvre, 2009) ve tüketicilerin kişisel teknolojiye olumlu bağları (Whittaker, 2012) nedeniyle, cep telefonu tabanlı müdahaleler ve özellikle de oyunlaştırma davranışsal değişimi desteklemek için kullanılmaktadır. Gustafsson vd. (2009) oyunlaştırılmış enerji tasarrufu uygulamalarının tüketicilerin enerji kullanımını azalttığını, Hamari ve Koivisto (2013) ise “Fitocracy” uygulamasının egzersize yönelik tutum ve niyetleri geliştirdiğini tespit etmişlerdir. Çeşitli bağlamlarda davranış değişikliğini teşvik etmek için oyunlaştırmanın kullanılması desteklenmektedir (Hamari vd., 2014). Bunların yanında ortaya çıkan dijital ürün ve hizmetler sosyal olarak kritik davranışları olumsuz yönde de etkileyebilmektedir (Thaichon ve Quach, 2016).

3. SONUÇ

Değişim varoluşumuzun bir temsilidir. Bu değişiklikleri yakalamak, kullanmak, uyarlamak hayatımızda uyumu ve akışı kolaylaştırmaktadır. Günümüzde teknoloji alanında gerçekleşen değişim ve dönüşüm yapısı gereği hızlı bir şekilde gerçekleşmekte, bu nedenle bu gelişmeleri yakalamak ve uyarlamak zaman almaktadır. Son zamanlarda bu ivemeye ayak uydurmayı başaranlar oyunlaştırma yaklaşımını benimsemeye kullanmaya başlamışlardır. Bu noktada başarı olarak değerlendirilebilecek olan bazı uygulamaların, toplumun bütününe fayda sağlamanın ötesinde toplum refahını ve sağlığını tehdit edici boyutlarda uygulandığı söylenebilmektedir. Oyunların motivasyonu artırma gücünden, doğru uygulanan oyunlaştırmanın başarılarından bahsedilen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda bahsedilen uygulamaların faydalarının yanında varsa sosyal zararlarının da ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Tüketicinin daha fazla satın alması işletme için bir fayda sağlıyor olsa da bu tüketimi sonucunda oluşabilecek sağlık sorunları (aşırı kilo, obezite, diyabet, kalp hastalıkları, kanser vb.) ya da çevre kirliliği gibi sosyal yaşamı tehdit eden sonuçlarının da düşünülmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile teknolojiyi ve değişimi yakalamak için yapılan bu uygulamaların oluşturabileceği toplumsal sorunlara dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda sosyal fayda için gerçekleştirilmesi zor gelen ya da farkında olunmayan davranışların kazandırılması yönünde yapılan uygulamaların artırılması yönünde teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Uygulayıcılar, politikacılar ve vakıfların tümü sosyal problem türleri ve sorunları arasında ayırım yapmaktadır. Bu nedenle, sağlık hizmetleri, çevre, suç, sosyal refah, sanat ve benzerlerini içeren, her biri kendi alt alanlarına ve özelliklerine sahip olan konular ve her konunun kendi uzmanları bulunmaktadır. Sosyal problem türlerinin uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ve uygulayıcıların oyunlaştırma bileşenlerinin yine uzmanlar tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Ortaya çıkan her yeni kavramı kullanmak için bir yarış görülmekte fakat bu yeni kavramın etkilerinin nasıl olacağı konusunda düşünceler yetersiz kalabilmektedir. Bu noktada bir denetim mekanizmasının olması gerektiği düşünülmektedir.

Oyunlaştırmanın davranışsal etkisine verilen destek sağlam olsa da, Hamari vd. (2014), oyunlaştırmanın önerilen motive edici deneyime ulaşma mekanizmasının anlaşılmasının hala belirsiz olduğunu savunmaktadır. Karşılaştırma grupları veya onaylanmış ölçütler içermeyen araştırmalar, kısa tedaviler, tek zaman noktası ölçümleri içeren birçok oyunlaştırma çalışmasında ortak olan metodolojik

sorunlar özellikle vurgulamaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması ve uygulamaların toplumun bütününe düşünülerek yapılması önemlidir.

KAYNAKLAR

Altarriba, F. (2014). *The Revolution of Fun*. Documento de trabajo. Disponible en.

Anderson, S. P. (2011). *Seductive interaction design: creating playful, fun, and effective user experiences*. Berkeley, Calif.: New Riders.

Andreasen, A. R. (1994). *Social marketing: Its definition and domain*. *Journal of public policy & marketing*, 13(1), 108-114.

Andreasen, A. R. (2001). "Intersector Transfer of Marketing Knowledge," in *Handbook of Marketing and Society*, Paul, N. Boom, and Gundlach, Gregory T., eds. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 80-104.

Andreasen, A. R., Kotler, P., & Parker, D. (2008). *Strategic marketing for nonprofit organizations*.

Arrasvuori, J., Boberg, M., Holopainen, J., Korhonen, H., Lucero, A., & Montola, M. (2011, June). *Applying the PLEX framework in designing for playfulness*. In *Proceedings of the 2011 Conference on Designing Pleasurable Products and Interfaces* (p. 24). ACM.

Bandura, A. (1977). *Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change*. *Psychological review*, 84(2), 191.

Bartels, R. (1974). *The Identity Crisis in Marketing: Is marketing a specific function with general applicability or a general function that is specifically applied?*. *Journal of marketing*, 38(4), 73-76.

Binney, W., Hall, J., & Oppenheim, P. (2006). *The nature and influence of motivation within the MOA framework: implications for social marketing*. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 11(4), 289-301.

Binney, W., Hall, J., & Shaw, M. (2003). *A further development in social marketing: application of the MOA framework and behavioral implications*. *Marketing Theory*, 3(3), 387-403.

Buller, M. K., Kane, I. L., Dunn, A. L., Edwards, E. J., Buller, D. B., & Liu, X. (2009). *Marketing fruit and vegetable intake with interactive games on the internet*. *Social Marketing Quarterly*, 15(1_suppl), 136-154.

Chatfield, T. (2011). *Fun Inc.: Why gaming will dominate the twenty-first century*. Pegasus Books.

Consalvo, M. (2009). *There is no magic circle*. *Games and culture*, 4(4), 408-417.

- Cruz, C., Hanus, M. D., & Fox, J. (2017). *The need to achieve: Players' perceptions and uses of extrinsic meta-game reward systems for video game consoles*. *Computers in Human Behavior*, 71, 516-524.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2010). Selfdetermination. *The Corsini encyclopedia of psychology*, 1-2.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2011). *Levels of analysis, regnant causes of behavior and well-being: The role of psychological needs*. *Psychological Inquiry*, 22(1), 17-22.
- Deterding, S., Khaled, R., Nacke, L. E., & Dixon, D. (2011, May). *Gamification: Toward a definition*. In CHI 2011 gamification workshop proceedings (Vol. 12). Vancouver BC, Canada.
- Dibb, S., & Carrigan, M. (2013). *Social marketing transformed: Kotler, Polonsky and Hastings reflect on social marketing in a period of social change*. *European Journal of Marketing*, 47(9), 1376-1398.
- Dignan, A. (2011). *Game frame: Using games as a strategy for success*. Simon and Schuster.
- Dorfman, L., & Yancey, A. K. T. (2009). *Promoting physical activity and healthy eating: convergence in framing the role of industry*. *Preventive medicine*, 49(4), 303-305.
- Ferrara, J. (2012). *Playful design: Creating game experiences in everyday interfaces*. Rosenfeld Media.
- Flatla, D. R., Gutwin, C., Nacke, L. E., Bateman, S., & Mandryk, R. L. (2011, October). *Calibration games: making calibration tasks enjoyable by adding motivating game elements*. In Proceedings of the 24th annual ACM symposium on User interface software and technology (pp. 403-412). ACM.
- Francisco-Aparicio, A., Gutiérrez-Vela, F. L., Isla-Montes, J. L., & Sanchez, J. L. G. (2013). *Gamification: analysis and application*. In *New trends in interaction, virtual reality and modeling* (pp. 113-126). Springer, London.
- Fullerton, T. (2018). *Game design workshop: a playcentric approach to creating innovative games*. AK Peters/CRC Press.
- Grace, M. V., & Hall, J. (2008). *Projecting surveillance entertainment*. Presentation, ETech, San Diego: CA.
- Grant, A. M. (2008). *Does intrinsic motivation fuel the prosocial fire? Motivational synergy in predicting persistence, performance, and productivity*. *Journal of applied psychology*, 93(1), 48.

- Gustafsson, A., Katzeff, C., & Bang, M. (2009). *Evaluation of a pervasive game for domestic energy engagement among teenagers*. Computers in Entertainment (CIE), 7(4), 54.
- Hagger, M. S., Keatley, D. A., Chan, D. C., Chatzisarantis, N. L., Dimmock, J. A., Jackson, B., & Ntoumanis, N. (2014). *The goose is (half) cooked: a consideration of the mechanisms and interpersonal context is needed to elucidate the effects of personal financial incentives on health behaviour*. International journal of behavioral medicine, 21(1), 197-201.
- Hamari, J., & Koivisto, J. (2013, June). *Social Motivations To Use Gamification: An Empirical Study Of Gamifying Exercise*. In ECIS (Vol. 105).
- Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014, January). *Does Gamification Work?-A Literature Review of Empirical Studies on Gamification*. In HICSS (Vol. 14, No. 2014, pp. 3025-3034).
- Harvey, P. D.(1999). *Let Every Child be Wanted: How Social Marketing is Revolutionizing Contraceptive use around the world'*. Auburn House, Westport, CT.
- Hastings, G. (2003). Competition in social marketing.
- Huizinga, J. (2014). Homo Ludens 6. Basım. Routledge.
- Huotari, K., & Hamari, J. (2012, October). *Defining gamification: a service marketing perspective*. In Proceeding of the 16th international academic MindTrek conference (pp. 17-22). ACM.
- Isen, A. M. (2001). *An influence of positive affect on decision making in complex situations: Theoretical issues with practical implications*. Journal of consumer psychology, 11(2), 75-85.
- Kapp, K. M. (2012). The gamification of learning and instruction (p. 93). San Francisco: Wiley.
- Knaving, K., & Björk, S. (2013, October). *Designing for fun and play: exploring possibilities in design for gamification*. In Proceedings of the first International conference on gameful design, research, and applications (pp. 131-134). ACM.
- Kocayoruk, E. (2012). *The perception of parents and well-being of adolescents: Link with basic psychological need satisfaction*. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 46, 3624-3628.
- Korn, O., Schmidt, A., & Hörz, T. (2012, June). *Assistive systems in production environments: exploring motion recognition and gamification*. In Proceedings of the 5th international conference on pervasive technologies related to assistive environments (p. 9). ACM.

- Kotler, P., & Levy, S. J. (1969). *Broadening the concept of marketing*. Journal of marketing, 33(1), 10-15.
- Kotler, P., & Zaltman, G. (1971). *Social marketing: an approach to planned social change*. Journal of marketing, 35(3), 3-12.
- Lefebvre, C. (2009). *Integrating cell phones and mobile technologies into public health practice: a social marketing perspective*. Health promotion practice, 10(4), 490-494.
- Lewis, Z. H., Swartz, M. C., & Lyons, E. J. (2016). *What's the point?: a review of reward systems implemented in gamification interventions*. Games for health journal, 5(2), 93-99.
- Manoff, R. K. (1985). Social marketing: new imperative for public health.
- McDonald, M. (2007). Malcolm McDonald on marketing planning: understanding marketing plans and strategy. Kogan Page Publishers.
- McGonigal, J. (2011). Reality is broken: Why games make us better and how they can change the world. Penguin.
- Mekler, E. D., Brühlmann, F., Tuch, A. N., & Opwis, K. (2017). *Towards understanding the effects of individual gamification elements on intrinsic motivation and performance*. Computers in Human Behavior, 71, 525-534.
- Michael, D. R., & Chen, S. L. (2005). Serious games: Games that educate, train, and inform. Muska & Lipman/Premier-Trade.
- Mitchell, R., Schuster, L., & Drennan, J. (2017). *Understanding how gamification influences behaviour in social marketing*. Australasian Marketing Journal (AMJ), 25(1), 12-19.
- Mulcahy, R., Russell-Bennett, R., & Rundle-Thiele, S. (2015). *Electronic games: can they create value for the moderate drinking brand?*. Journal of Social Marketing, 5(3), 258-278.
- Norman, D. A. (2004). Emotional design: Why we love (or hate) everyday things. Basic Civitas Books.
- Roberto, E. L., & Kotler, P. (1989). *Social marketing: Strategies for changing public behavior*. New York: The Free Press. and Gerald Zaltman (1971), "Social Marketing: An Ap-proach to Planned Social Change," Journal of Marketing, 35, 3-12.
- Rothschild, M. L. (1999). *Carrots, sticks, and promises: A conceptual framework for the management of public health and social issue behaviors*. Journal of Marketing, 63(4), 24-37.

- Rothschild, M. L. (2009). *Separating products and behaviors*. Social Marketing Quarterly, 15(1), 107-110.
- Rundle-Thiele, S., Schuster, L., Dietrich, T., Russell-Bennett, R., Drennan, J., Leo, C., & Connor, J. P. (2015). *Maintaining or changing a drinking behavior? GOKA's short-term outcomes*. Journal of Business Research, 68(10), 2155-2163.
- Russell-Bennett, R., Leo, C., Rundle-Thiele, S., & Drennan, J. (2016). *A hierarchy-of-effects approach to designing a social marketing game*. Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing, 28(2), 105-128.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*. American psychologist, 55(1), 68.
- Ryan, R. M., Rigby, C. S., & Przybylski, A. (2006). *The motivational pull of video games: A self-determination theory approach*. Motivation and emotion, 30(4), 344-360.
- Salen, K., Tekinbaş, K. S., & Zimmerman, E. (2004). *Rules of play: Game design fundamentals*. MIT press.
- Schell, J. (2014). *The Art of Game Design: A Book of Lenses, Second Edition*: Taylor & Francis.
- Smith, B. (2009). *The power of the product P, or why toothpaste is so important to behavior change*. Social Marketing Quarterly, 15(1), 98-106.
- Susi, T., Johannesson, M., & Backlund, P. (2007). *Serious games: An overview*.
- Thaichon, P., & Quach, T. N. (2016). *Online marketing communications and childhood's intention to consume unhealthy food*. Australasian Marketing Journal (AMJ), 24(1), 79-86.
- Von Ahn, L., & Dabbish, L. (2008). *Designing games with a purpose*. Communications of the ACM, 51(8), 58-67.
- Werbach, K., & Hunter, D. (2012). *For the win: How game thinking can revolutionize your business*. Wharton Digital Press.
- Whittaker, R. (2012). *Issues in mHealth: findings from key informant interviews*. Journal of medical Internet research, 14(5), e129.
- Wiebe, G. D. (1951). *Merchandising commodities and citizenship on television*. Public Opinion Quarterly, 15(4), 679-691.
- Yam, A., Russell-Bennett, R., Foth, M., & Mulcahy, R. (2017). *How Does Serious M-Game Technology Encourage Low Income Households To Perform Socially Responsible Behaviors?*. Psychology & Marketing, 34(4), 394-409.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt 12, Sayı 1, 2020 ISSN: 1309 - 8012 (Online)

Zichermann, G., & Cunningham, C. (2011). Gamification by design: Implementing game mechanics in web and mobile apps. " O'Reilly Media, Inc."

Zichermann, G., & Linder, J. (2010). Game-based marketing: inspire customer loyalty through rewards, challenges, and contests. John Wiley & Sons.

http -1: <http://www.thefuntheory.com/> (Erişim: 18.02.2018)

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SOSYAL DEVLETİN EVRİMİNDE VERGİLENDİRMEİNİN TOPLUM-DEVLET ÇATIŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Sema Yılmaz Genç

Doç. Dr.

Kocaeli Üniversitesi

E-posta: semayilmazgenc@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3138-1622>

Erkan Oflaz

Doktora Öğrencisi

Kocaeli Üniversitesi

E-posta: erkan-oflaz@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9421-3282>

Oktay Menecler

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kocaeli Üniversitesi

E-posta: menecler@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4833-4088>

Özet

İnsanoğlu doğa düzenindeyken, bir üst yapı yoluyla adalet ve güvenlik ihtiyacını gidermek için devleti kurumsallaştırmıştır. Toplum sözleşmesi ile ortaya çıktığı kanısında olduğumuz devletin, kuruluşundan farklı olarak çatışma temelinde geliştiği ileri sürülecektir. Toplumun devlete karşı başkaldırı hakkını kullanarak bizzat devleti yönetim şekline katkıda bulunduğu 'yaratıcı bir yıkım' süreci ana temadır.

Devletin finansmanı ile halkın refahı arasındaki denge çağdaş devlet sisteminin kilit taşıdır. Temel sorunsal devlet ile vatandaş arasındaki hak ve

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atf (APA): Yılmaz Genç, S., Oflaz, E. & Menecler, O., (2020), Sosyal Devletin Evriminde Vergilendirmenin Toplum-Devlet Çatışması Üzerindeki Etkisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12 (1): 83-100.

ödevlerin adaletli olup olmadığıdır. Bu çalışma da iktisadi meseleler ışığında toplumdaki kitlesel hareketler ile çağdaş devlet sistemine doğru evrildiğini ve bu evrimde vergi meselesinin baskın rolü hakkındaki savımızı güçlendirme amacı güdülecektir.

Anahtar Kelimeler: *Çatışma, Sosyal Devlet, Vergilendirme, Toplum*

THE REFLECTION OF TAXATION ON SOCIETY-STATE CONFLICT IN THE EVOLUTION OF THE SOCIAL STATE

Abstract

While human beings were in natural order, they have institutionalized the state in order to meet the need for justice and security through a superstructure. It will be argued that the state, which we believe in having emerged with the social contract, developed on the basis of conflict, unlike its foundation. The main theme is the process of 'creative destruction' in which society contributes to the state's administration by exercising the right to revolt against the state.

The keystone of the balance is the modern state system between the financing of the state and the welfare of the people. The main question is whether the rights and duties between the state and the citizen are just. In this study, it will be aimed to strengthen our argument about the dominant role of the tax issue in the evolution of the mass movements in the society and the state towards the modern state system in the light of economic issues.

Keywords: *Conflict, Social State, Taxation, Society*

JEL Code: *N400*

GİRİŞ

İnsanoğlunun varoluşunda örgütlenme isteği hakkında çeşitli teoriler mevcuttur. Çalışmanın odak noktası, örgütlenen insanın devleti meydana getirmesi sürecinde ki iktisadi kaygılar olacaktır. Kuşkusuz insanların doğal halindeyken çatışma mı huzur ortamında mı olduğu, ya da devleti meydana getiren toplumsal isteğin bir sözleşme ile yöneticilere devri sorunları önem arz etmektedir.

Toplum tarafından oluşturulan devlet olgusunu dengeleyici ve düzenleyici rolü ile de ele almak gerekmektedir. Yaşam mücadelesine avcı toplayıcı olarak başlayan insanın üretim tekniklerini keşfetmesinden sonra doğası gereği bir örgütlenme ihtiyacı hissetmiştir. En nihayetinde çeşitli yollardan edinilen zenginliğin korunması ve sonraki nesle aktarımı için 'muhafazası' gereklidir. Elde edilen zenginliğin muhafazası için yetersiz kalan insanlar öncelikle hayatlarını

daha sonrasın da ise birikimlerini korumak için daha güçlü ve toplumda adalet sağlayacak bir üst yapı meydana getirmişlerdir. Oluşturulan bu üst yapının, tehdidin kendisi haline gelmesi riskine karşı devlet ile toplum arasında günümüzde de devam eden bir çatışma bulunmaktadır. Çatışmanın önüne geçmek üzere devlet ile toplum arasında bir müzakere sürecinden bahsedebiliriz.

Devletin yönetim erkini elinde bulunduran yönetici sınıf ile toplum arasındaki dengeyi sağlayan mekanizmanın en belirgin ve toplumu harekete geçirme kapasitesi en yüksek olgusu ‘vergilendirme’ olagelmıştır. Çalışmanın ana konusu olan ekonomik temelli çatışma sürecinden tarihsel süreçte sosyal devletin ortaya çıkışı, çatışma sonrasında ve/veya öncesinde devlet ile toplum arasındaki müzakere süreçleri ile mümkün olmuştur.

Devrim ve isyanlar ile toplum kendi yararını gözeterek devlet aygıtını ve yönetim şeklini değiştirmişlerdir. Site devletlerinden merkezi imparatorluklara daha sonrasında ise ulus devlete doğru evirilen devletin gelişim yolu isyanlar ve devrimleri ile yazılmıştır. İsyân ve devrimlerin oluşması için doğal olarak sistem ve/ veya yönetimden memnuniyetsiz kitlelerin varlığı gereklidir. Halkı huzursuz edecek en önemli konular ise halkın refahına dönük tehditlerle olagelmıştır.

1. TOPLUMSAL DÜZENİN SAĞLANMASI VE ÜST YAPI OLARAK DEVLETİN GELİŞİMİ

Kadim insanlık tarihinde, insan hiçbir zaman yalnızlığa ve teklığe mahkûm edilmemiştir. İbrahimi dinlerde ki tek tanrıcılık insanoğlunun kavrayış sınırını bu nedenle zorlamıştır. Bir birey nasıl tek başına olabilir sorusu insanlığın hayat felsefesini barındırmaktadır. Çok tanrılı dinlerin düşünce temelinde bulunan temel algının kaynağı buradadır. Tanrılar aile benzeri bir yapılanma içinde, kendine has görevleri yerine getirmektedir. Bireyin yalnızlık korkusu insanı bir sosyal grubun içerisinde ve bir iradeye bağlanma dürtüsüne itmektedir. ‘Tanrı’ kavramının da bu nedenle örgütlü ve tabiatın güçleri ile donatılmış olması beklenir (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1983: 319-331).

Yalnızlık, bireyin toplumsal ikiliği ile çelişen bir husustur. Bu nedenle gerek İbrahimi dinlerde gerekse çok tanrılı dinlerde, yaratılıştaki iki farklı cinsiyetli bireyin çoğalmasıyla oluşan toplumdan bahsedilmektedir. İnsan topluluğunun bireyden topluma yönelmesi, yaradılışının özünde bulunmaktadır. Toplumsal olarak varlık göstererek kolektif bir yaşamın bireye sunduğu faydalardan istifade etmektedir. Bu yönüyle toplumsal hayatı tercih eden birey rasyonel davranmaktadır. Toplumsal hayatın ise belli kaideler ile düzenlenmiş olması gerekmektedir. Topluma yönelişin özünde bulunan güvenlik ve adalet ihtiyacı, ‘kaos’ un bireye vereceği zararlardan kaçınmaktır (Hobbes, 1660: chapter IVX.).

Mezopotamya'nın tarihinde dini yöneliş, kaosun etkisinden kurtularak yaratıcı vasıtasıyla kurulan bir üst yapıyı tarif etmektedir. Birey, tanrısal üst yapıya itaat ettiği sürece bu güvenlik ve adalet ortamında yaşayabilecektir. “*Sonunda Marduk, Tiamat'ın cesedinin başında, yeni bir dünya yaratmaya karar verdi: Tiamat'ın vücudunu gökyüzünü ve insanların dünyasını oluşturmak üzere ikiye ayırdı; ardından, her şeyin belirlenmiş kendi yerinde kalmasını sağlamak için yasalar koydu. Düzen sağlanmalıydı*” (Sandars, 1989:95).

İnsan çocukluğundan itibaren ruhsal veya maddi ihtiyaçlarını ait olduğu topluluk üzerinden sağlamaktadır. Bu durumda toplumsal bir varlık olan insan ait olduğu toplumda yaşamak ve haklarının olması için toplumsal bir hukuka ihtiyacı vardır “Hak, hukukun temel kavramlarından biri olup adaletin oluşması için hukukun uygulanması gerekir. Haklar insanlık tarihi boyunca çeşitli evrimler geçirerek bugünkü halini almış ve gelişmesine devam etmektedir (Karagöz, 2002: 267-295). Roma hukukunda hak kavramı, kişinin vatandaş olması ile ilgilidir (Koschaker, 1977:75-99). Bireyin doğal hakları olduğu düşüncesi Hobbes ile günümüz çağdaş hukuku arasındaki dönem boyunca gelişerek değişmiştir. Bireyin haklarında önemli olan husus ise haklarını ileri sürebileceği bir üst yapının gerekliliğidir. Özetle, haklarını korumak isteyen rasyonel birey, devletin üst yapı olarak otoritesini kabul etmek zorundadır.

“*İnsanların refah ve huzurunun temeli hukuktur.*” ve “*Adalet erdemlerin taca sahip olan en şerefliisidir.*” (Cicero, 2000:9). Cicero'nun dile getirdiği insanın doğasında ki adalet arayışı daha evvelinde de Aristo tarafından “*İnsanları iyi yapan yasalardır*” ve “*Kanun düzendir, İyi kanun iyi düzendir*” (Aristo, 2000:17) sözlerinden yola çıkarak insanların eski çağlardan günümüze değin tehdit gördüğü konulara karşı bir adalet ihtiyacının bulunduğu ve dolayısıyla adaleti sağlayacak bir üst yapının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Adalet duygusu ve onu gerçekleştirecek üst yapının gerekliliği konusunda J.J.Rousseau'nun ortaya koyduğu şekilde bir toplum sözleşmesiyle, insan devleti yaratmıştır (Rousseau, 2012:13-18). Yaratılan bu devlet Thomas Hobes'un bakış açısından bir canavar mı? Yoksa Aquinolu Thomas bakış açısıyla yeryüzü cenneti mi? Olacağı insanları iyi olanı seçip kötü olanlardan sakınması veyahut özünde ki çatışmayı seçip kötü olanı yapmayı seçerken devletin gücünden çekinmesi ile düzenin sağlanacağı sorunsalını gündeme getirmiştir. Bu noktada akla Louis D. Brandels'mın “Eğer yasalara saygı gösterilmesini istiyorsan önce saygı duyulacak yasalar yapılması lazımdır.” sözü akla gelmektedir (Brandels, 2000:27).

2. TOPLUMUN TEHDİT ALGISI DÜZLEMİNDE DEVLETİN YÖNETİM ŞEKLİNİN GELİŞİMİ

Klasik döneme kadar olan devlet yapılanmasında, Tanrısal ve/ veya doğum hakkı olarak devletin yönetiminde bulunan ayrıcalıklı bir sınıf bulunmaktaydı. Demokratik seçimler ile seçilen hükümetlerin oluşum süreci insanlık tarihi için sancılı bir dönemdir. Monarşik düzenden sosyal ulus devletlere evrilen devletin hikâyesinde birçok isyan ve başkaldırı bulunmaktadır. Prens tebaasına yönelttiği yükümlülüklerin toplumun tahammül sınırlarını aştığı noktada devletin, hak ve özgürlükler bakımından evirildiği görülmektedir. Başkaldırının analizinde her bir noktada ekonomik illiyet bulunmaktadır.

J.J. Rousseau ya göre; Devletin var oluşunun temellerinde doğa durumundaki insanın güvenlik endişelerinin bulunmaktadır. Birey, sorunun üstesinden gelmek için bir toplum sözleşmesi yoluyla haklarının ve özgürlüklerinin bir kısmını devretmiştir. Her ne kadar insanın doğa durumundaki hali konusu tartışılrsa da, Hayek'e göre insanlığın toplumsal bir varlık olarak bir gruba aidiyet ihtiyacı bulunmaktadır. İnsanın toplumun üst yapısı, yönetim şekli, ne olursa olsun doğa halindeki özgürlüğünden vazgeçen insanlar, bunun karşılığında devlete güvenlik ve adalet gibi toplumun ana beklentilerini yerine getirmesi istemektedir (Hayek, 1944:225-261). Devletin genel örgütlenmesi içinde toplumun adalet ve güvenliğini sağlama şekli devletin yapısı hakkındaki tüm teorilerin ana kaynağıdır.

Devletin yönetim hakkı meselesi yönetimin kim tarafından ve hangi yetki ile yapılacağı sorununu gündeme taşımaktadır. Yönetim şeklini tarif eden tüm teorilerin yapısında ise ekonomi, adalet ve güvenlik kavramı başat güç olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada Thomas Hobbes'un da kullandığı şekilde Padua Okulu tarafından benimsenen 'ayrıştırma-birleştirme'* yöntemine göre; Ekonomik temelli olduğu öne sürülen probleminin ekonomik bir boyutu da olmasına rağmen alt yapısında mülkiyet hakkı meselesini barındırmaktadır. Bu yönüyle devletin yönetim şeklinde toplum için bir tehdit olduğu sonucuna varılmaktadır.

Toprağın (sermayenin) mülkiyet hakkı, miras meselesi ve üretimden alınacak pay (vergi) toplum için hayati bir tehdit olmaktadır. Batı toplumunda bu konu doğu toplumun da olduğundan farklı bir yol almıştır. Doğu toplumun da mülk devletin olması esası hâkimken, batı toplumlarında ise feodalizm temelinde yönetim toprağa bağlı köylülerin (serfler) süreç içinde eşit haklara sahip vatandaşlar olmasının hikayesidir.

** Bir şeyin işleyişini anlamamanın en iyi yolu, onu, önce parçalara ayırmak (the way of resolution), sonra da yeniden bir araya getirmektir (the way of composition) (Carter, 1999) ve (Sacksteder, 1992).

"İnsan, en azından Avrupa insanı, tarihe özgür ve özgür olmayan şeklinde ayrılmış olarak başlar ve bu ayrımın çok belirgin bir anlamı vardır. Özgürlerin özgürlüğü geniş ölçüde farklılık gösterebilir, fakat bu farklılık sadece, kölelerin hiç sahip olmadığı bağımsızlığın düzeyi bakımındandır. Özgürlük her zaman, birini keyfî bir kararla belli bir tarzda davranmaya ya da davranmamaya zorlayabilecek bir başkasının irâdesine kat'î sûrette tâbi olan bir kimsenin durumunun aksine, insanın kendi karar ve plânlarına göre hareket etmesi imkânı anlamına gelmiştir." (Hayek, 2011:38).

Hayek özgürlüğü tarif ederken sahip olunmamış özgürlüklerin, öğretilmemiş bilgi olmasına işaret etmektedir. Bu nedenle özgürlük asıl olarak toplumsal aklın ürünüdür. Batı toplumunun doğu toplumuna karşı olan temel üstünlüğü de, toplumsal aklın güçlü merkezi yapılar tarafından baskılanmaması sonucunda gelişmesidir.

Francis Fukuyama'nın düşünce düzleminde güçlü merkezi devletin zaafı bulunmaktadır (Fukuyama, 1992:41). Doğu ile batı arasındaki devletin evriminde oluşan farklılık bu temelde ele alınmalıdır. Güçlü olan devletin zaafı Fukuyama'ya göre yasalara uymama eğilimi ve halkın hesaba katılmamasıdır. Devletin zaafı yönetim katı ile toplum arasında engel haline gelmektedir. Devletin kuruluş prensibine aykırı olarak, üst yapının tehdit haline gelmesi problemin temelini oluşturur. Fukuyama'nın 'güçlü devletin zaafı' uygun bir analiz düzeyi barındırmaktadır. Doğu toplumları güçlü merkezi idareler tarafından baskılanmakta ve toplumun ortak hareket etme olasılığı azalmaktadır.

Batı toplumlarında ise devlet içinde görece daha erken dönemler de, soyluların çıkarlarının kendi çıkarları olduğunu düşünen köylü sınıfı derebeyinin yönetiminde yaşayıp, ölmüşlerdir. Sıradan vatandaşların soylular ile yaptığı ittifaklar devletin yönetimini elinde tutan prenslerin 'Tanrı' tarafından verilen ve Tanrı'nın yeryüzündeki elçisi olan 'Papa' tarafından kutsanan hükmetme ayrıcalığı bulunuyordu. Doğu toplumlarının aksine prens sadece öyle istediği için bir toprak müsaderesinden ve yürürlükteki vergilerin miktarında ve çeşidinde ciddi bir değişim yapma yetkisi bulunmuyordu. Görece daha güvenli olan iktisadî hayatta tüccar sınıfının yükselerek burjuvazi sınıfını oluşturması ise sürecin doğal bir sonucu olarak ele alınmıştır (Fouracre, 2005:571-605).

Ortaçağ İngiltere'sinde kral ile soylular arasında yapılan 'Magna Carta Anlaşmasında' bu hususun önemi ortaya çıkmaktadır. Soylular ile serflerin yolunu ayıran olay ise bir başka güvenlik endişesi olan inanç meselesidir. Feodalizmin temellerinden olan kilise 16. yüzyıldan itibaren sorgulanmaya başlanmıştır. Katolik kiliseye ilk itiraz Martin Luher'den gelmiştir (Waardenburg, 2007:351-

354). Katolik Avrupa din temelli baskıyı kırarak, toplum ile devlet arasında duran kilisenin hükmüne son vermiştir. İngiltere'de ise Henri Tudor'un evliliğini bozma girişimleri sonucunda bir ilk olarak monarka bağlı kilise konsepti uygulamaya konulmuştur. Yönetimdeki meşruiyetin prense Tanrı tarafından verilmesi düşüncesinde ki Papa'nın konumu dramatik olarak değiştiren bu evlilik, kıta Avrupa'sında İncil'in Almancaya çevrilerek Papalığa karşı açılan bir isyan ile aynı dönemde Avrupa'yı din temelinde dönüştürmüştür. (Sander, 2012:70-77).

30 yıl savaşlarının sonunda yapılan Vestfalya (*Westphalia*) anlaşması tarihteki Papalığa onaylatılmayan ve temsilcisinin olmadığı ilk anlaşma olarak çağımızın ulus devletinin temeli olduğu düşüncesi hakimdir. Avrupa'da gelişen ve değişen yeni devlet artık Tanrısal değil seküler bir yönetim anlayışına yönelmiştir. Yeni düzenin toplum yapısındaki mülkiyet ve inanç güvenliği bilinen Avrupa'nın itici gücü olmuştur (Uygun, 2003:250-284).

Toplum devletin, adaleti sağlama görevini özgürlük temelinde eşit haklara sahip olma idealine evrilmesi ilk önce devletin özgürlüğü kavramında vücut bulmuştur. Devletin güvenliği, vatandaşlarının da prens kadar sorumlu olduğu bir husustur. Öyle ise adalet isteyen toplumun öncelikle özgür bir idareye sahip olması gerekir. Devleti koruma görevini ifa edecek olan vatandaşlar prens için değil devlet için gerekeni yapmak zorundadır. Yeni düşünce akımı milliyetçilik akımını desteklemiştir. Ekonomik anlamda merkantilizm toplumsal alanda ise yurttaşlık yükselen değerler haline gelmiştir. (Sander, 2012:81-88).

Değerli madenlerin elde edilmesi elde edilen değer muhafazası ise sadece prensin düşünmesi gereken bir konu değildir (Aydemir ve Güneş, 2006:136-158). XIV. Louis'in Fransa'sında ilk defa yürürlüğe konulan mecburi askerlik olarak adlandırılacak vatandaş ordusu konsepti devletlerin daha fazla bir gücü istediği zaman mobilize ederek o güne değin büyük masraflara katlanması gereken orduların maliyetini düşürmüştür. Bu yeni düşünce Avrupa'yı daha militarist davranmaya iterek emperyalizm akımını destekleyen beklide meydana getiren temel taşı olmuştur sonucu elde edilmektedir.

3. BİREYLERİN DEVLETE KARŞI GÖREV VE SORUMLULUKLARI

Bireyin toplumu inşasından sonra birey, devletin finansmanı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Devlet mekanizmasının topluma vaat ettiği güvenlik ve adalet görevini yerine getirmesi için toplumun devlete itaati, iş birliği ve şüphesiz mali bazı yükümlülükler altına girmesi beklenmektedir. Toplumun görevlerinden değişim için itici bir güç olarak önümüze çıkan devlet ile toplum arasındaki ekonomik bağ çatışmanın özüdür (Gramsci, 1984:158-160). Toplum devleti finanse ederken devletin yönetim erkine olan güveni ve bu sağlanan kaynağın

yönetici sınıf tarafından toplum yararına kullanılması asıl ilkedir. Ne var ki Ortaçağ Avrupası'nda prensler ne Sokrates'in ön gördüğü şekilde filozof, ne de Aquinolu Thomas'ın ön gördüğü şekilde Tanrısaldır.

Feodal yapı içerisinde merkezi idarenin lortlara, lortların ise serflere olan bağı nedeniyle kilise ve/veya devletin fazladan kaynak ihtiyacı toplum tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Devletin yerine getirmeyi vaat ettiği adalet ve güvenlik ihtiyacı, en büyük tehdidinin yine devlet olması toplumda devletin şeklinin ve monarkın yetkilerinin yasalarla sınırlandırılması ihtiyacını gündeme getirmektedir. Halk için en büyük tehdit, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bulunan her bir maddenin prens tarafından sistemli bir şekilde ihlali ve yasalara uymayan prenslerin ortaya çıkardığı kaostur (Gramsci, 1984:163-167).

Halkın yasalara uymayan prenslere karşı savaşıması/savaşabilmesi 18.yüzyıl sonunda Amerikan devrimiyle literatüre girmiştir. İngiliz siyaset bilimci John Locke basit fikirleri, keskin bir çeliğe benzetir (Locke, 1689:457-460). Halk özgürdür ve dayatma ile karşılaşması yasa koyucunun tiranlaşması anlamına gelir. Kavrama sınırındaki en basit fikir ise bireyin özgürlüğüdür. Thomas Jefferson ise Locke'un düşünce sisteminde 'Declaration On Taking Arms' bildirisini '*Journals of the Continental Congress*' de, 6 Temmuz 1775 de yayınlayarak, halkın tirana karşı girdiği mücadelenin isyan sayılmayacağı düşünceleri konsept olarak her şeyden önce prensin halkını belli yasalar çerçevesinde yönetmesi ve yasaların dışına çıkan prenslerin ise halk tarafından çeşitli yöntemlerle uyarılması ve/veya değiştirmesi bir hak olarak kabul edilmiştir. J.S. Mill, bireycilik ve toplumun birey üzerindeki otoritesinin sınırları olduğu fikrindedir (Mill, 2003:157-163). Bu bakımdan birey toplum düzenine toplumun temel yasalarındaki adalet oranında itaat edecektir.

İngiliz siyaset bilimci David Hume'e göre: Adaletin üç ilkesi vardır; mülkiyetin istikrarlı olması, Mülkiyetin ancak mutabakat ile devir edilebilmesi ve verilen sözlerin yerine getirilmesidir (Aktan, 2000:117-146).

David Hume kişisel mülkiyetin dokunulmazlığı hususunu öne alarak kişisel mülkiyetin ihlalinin adil olmadığı dolayısıyla da bu hakkı korumak için toplumun monarka karşı savaşacağını, mülkiyet transferinde ise karşılıklı mutabakat ile ticari güvenliğin sağlanabileceğini aksi halde liberal akımın devlet anlayışındaki serbest ticaret ilkesinin gerçekleşmeyeceğini öne sürmüştür (Tayyar ve Çetin, 2013:107-120). Öyle ise toplumun monarka ve devlete karşı yükümlülükleri, üst yapı olarak adalet kavramını iyi niyetle veya zorla kabul ederek, mülkiyet güvenliği esasına dayalı, ticari özgürlüklerini devlet tarafından garanti edildiği bir ortamda devleti finanse etmektir.

Hume korku ve tutku ile güdülen insanın öngörülebilir davranıp davranamayacağını da ele almıştır. *“Güçlü bir hapishanede, kaçış yolu olmayan bir adam, cezalandırıldığı düşünce katmanlarında titriyor. Kötülük burada kendi içinde sabittir; ama aklın bunu düzeltmek için cesareti yoktur; ve bu dalgalanma, korku ile benzer bir görünüme olan tutkuyu doğurur”* (Hume, 1757:128). İnsan korkusunu yendiği noktada tutku ile hareket eder fikri, bireyin üst yapıyı oluşturan devlet baskısının dayanılmaz bir hal aldığı durumda bireyi harekete geçirecek duygusal durumu tarif etmektedir demek yanlış olmayacaktır.

İslam felsefesinde ise batı toplumunda görülen uygulamanın aksine özel mülkiyeti sınırsız ve tamamen ferdi bir konu olarak değerlendirilmez. Özel mülkiyet fertleri devlete olan yükümlülüklerinden hariç (vergi, harç vb.) olmak üzere, dar kesimli ve yardıma muhtaç toplum kesimine karşı da sorumlulukları olduğu dini bir sorumluluk olarak önümüze çıkar. Böylece gelir adaletsizliğini azaltmayı hedefler, bu toplumsal sorumluluk olarak düşünülebilir. İslam felsefesinin devlet ve toplum için gelir adaletinde ki eşitsizliği bir tehdit olarak gördüğü açıktır.

“Yönetimle ilgili işlerin iyi olması, yönetimin tebaaya refah ve bolluk içinde bir yaşam sağlaması ve onları korumasıdır. Hükümdarlığın hakikati, tebaasını korumakla tamamlanır. Tebaaya iyilik ve ihsanda bulunmak ise, onlara karşı şefkatli olmanın ve onların geçimlerine dikkat etmenin göstergelerinden biridir ve bu da onlara karşı sergilenen sevginin temellerinden biridir. Bil ki, şefkatli olmak uyanık ve keskin zekalı idarecilerde az görülür. Şefkatli olmak daha çok gafil veya gafil gibi davranan kimselerde olur. Uyanık idarecilerde en az görülen şey ise, tebaasına altından kalkamayacakları sorumlulukları yüklemektir. Çünkü böyle bir idareci, onların idrak edemeyecekleri şeylere nüfuz eder, işlerin sonunu fark eder ve bu yüzden onların altından kalkamayacakları ve helak olmalarına sebep olacak sorumlulukları onlara yüklemeyiz. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle diyor: ‘En zayıfınızın yürüyüşüne göre yürüyün.’” (Haldun, 2004:267-268).

Toplum ürettiği değeri bölüşebilmeli ve böylece devlet aygıtının sosyal olması gerekliliğini de ortadan kaldırmalıdır. İslam felsefesinin ayrıca batı toplumunda kine benzer toplum katmanları yerine toplumda tam bir aidiyet ve fikir birliği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda toplum fertleri birbirine sıkı sosyal bağlarla bağlarken yönetici erkin toplum ile münasebetini tam bir düzenleyici rol inşa etmiştir.

“Başkanların çok olmasının bozulma ve düzensizliğe yol açacağı ve bu yüzden siyasetin (yönetimin) tek bir başkanı gerektirmesinden dolayı, başkan olan kimsede insan tabiatında mevcut olan ‘ilahlaşma eğilimi’ baş gösterir. “Eğer

göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, şüphesiz ikisi de (ikisinin idare ve düzeni de) bozulurdu" (Enbiya Suresi, 22). Böylece diğer asabiyetlere yönetimde hiçbir söz hakkı tanınmaz ve tahald."ÜİD altında olmalarından dolayı onların da yönetime katılma ve bunun için mücadele etme cesaretleri yok olur. Sonuçta başkan gücü yettiği oranda yönetimi tek başına ele alır ve bu hususta hiç kimseye söz hakkı tanımaz." (Haldun, 2004:234-235).

İbn-Haldun ile paralel görüşlerin 15.yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında İtalya'da Niccolo Machiavelli tarafından da savunulduğu görülmektedir. Batı ve Doğu medeniyetinin prensin otoritesi hakkındaki fikir ortaklığının altını çizmek gerekir. Temel varsayım nefrete varmayan baskılamayı doğru kabul etmiştir. David Hume bu nefret sınırını 'korkunun, tutkuya dönüşüğü nokta' olarak tarif etmektedir.

Medine vesikası döneminde sınır, güvenli bölge vb. yeni kavramları ortaya çıkartması ve vesika içerisinde kabilelerin bir bir zikredilmesi ile toplumda var olan dini ve etnik toplulukların kimliklerini tanımlamış ve belgelemiştir (Özkan, 2016:212-21):

Medine şehir devletini bir konfederasyon halinde düzenleyen belgede şehirde yaşayan Müslümanlar, Evs ve Hazrec kabilelerinden henüz Müslüman olmayanlarla Yahudiler bu konfederasyonu oluşturan federasyonlar görünümündedir. Belgede önce şehir devletini teşkil eden gruplar sayılmakta ve bunların siyasî bir bütün (ümme) oluşturdukları belirtilmektedir. Burada, Hz. Peygamber'in taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda son yargı mercii ve ordu kumandanı olarak kabul edilmesi onun devlet başkanı olduğunu, o sırada Müslümanların sayısı toplam nüfusun yedide birini teşkil etmekle birlikte Medine toplumundaki yerinin güçlü kabul edildiğini göstermektedir.

Elde edilen öz, "bireyin devlete karşı sorumlulukları devletin sadece adil olduğu bir ortamda söz konusu olabileceği" olmaktadır. Eğer monark adalet ile yönetmiyorsa tiranlaşmaktadır. Bireylerden oluşan toplumlar tiranlara karşı direnme hakkına sahiptir. Batıda isyan hakkı siyaset felsefesi içerisinde Ortaçağ Kraliyet yönetimlerine reaksiyon olarak toplumsal sözleşme modelini iddia eden Hobbes ve Locke ile gündeme gelmektedir. Birey, gerektiğinde devlete karşı direnerek, bireylerin eşit haklarla ve adil yönetilmesini sağlatmaktan ve bireylerin ellerinde bulundukları ticari sermayenin bir kısmını tüm bireyler için geçerli olan oranlar dahilinde devletin görevinin ifası için devlete ödemekten sorumludur.

Birey adaletin sağlanmasından ve herkesin devlet karşısında eşit muamele görmesinden sorumlu ise bu görevi nasıl yerine getirmelidir? Bu soru antik dünyadan günümüze siyaset biliminin ana sorunsallarından biridir. İlk olarak birey haklarını devlete belli şartlar altında nasıl veriyse bu doğal yasanın ana

yasal haklar halinde monarktan ve/veya yönetici sınıfın inisiyatif ve arzularından ayrı tutulması gerekmektedir.

İlk olarak Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) ve daha sonrasında Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde vücut bulan tüm insanların eşit yaratıldıklarını ve belli doğal haklarının olduğu ve bu haklarını korumak maksadıyla direnme haklarının buldukları deklare edilmiştir. Bir monarkın tiran olduğunu öne sürebilmek için o monarkın adil olmaması gerekmektedir. Adil olup olmadığının ölçüsü ise yasalardır. Öyle ise birey kendini güvende hissetmek üzere belli bir anayasa veyahut temel yasalara ihtiyaç duymaktadır.

Bireyin bir başka sorumluluğu ise makalenin ana teması olan bireyin, devletin finansmanında ki sorumluluğudur. Finansmanda eşitlikten söz edilemez çünkü adalet finansmanda her bireyin sahip olduğu sermayeye doğru orantılı olarak katlanması gereken bir bedeldir ve bu oran her birey için sabit olmak zorundadır. Magna Carta Libertatum'ın ruhunda da bulunan vergi usulünün, monarkın üstünlük ve önceliğine bırakılmaksızın belli kodlar dâhilinde her bireyden sermayesi göz önünde bulundurularak, aynı oranda ve belli bir dönemde toplanması gerekliliğidir. Bireyin evvelce belirlenmiş yükümlülükleri haricinde fazladan yükümlülüklerle sokulmaması gerekir. Bu devletin genel eşitlik ilkesinin gereği olup bireyin karşısına çıkabilecek hususlara göre kendini hazırlamasını sağlayacak önemli bir yükümlülüktür.

4. TOPLUM SÖZLEŞMESİ VE VERGİ MESELESİ

Devletten iki temel beklentisi bulunan birey, topluma aidiyet bağı ile bağlanmaktadır. İlk öncelikle güvenlik ve adalet duygusu tatmin edilen birey toplumun temel yapı taşı haline gelmektedir. Özgürlüklerin hangi yönde (negatif-pozitif) devlet lehine mi genişleyeceğini veyahut ferdin tehdit algısının itaatsizlik safhasına nasıl geleceği, vergi ve bu verginin nicelik ve niteliği belirlemektedir. Kuşkusuz sosyal hayatta ki var oluş ve kendini ispatlama olgusu ve halk üzerinde ki etkisi bakımından önemli bir güç merkezi olan teolojik etkilerde toplum için önemli itici güçler olsa da çalışmanın bu kısmında ele alınmamıştır.

Toplum dinamiğinde yönetici erkin var olan yasalara uyumu nispetinde, devletin nasıl yönetildiği hakkında fikir sahibi olmaktayız. Yasalara uymayan veyahut yasaları kendi yararına düzenleyen bir yöneticinin tiranlaştığı ve dolayısıyla toplum üzerine zulme dayalı bir otokrasi ve/veya diktatoryal bir sistem oluşturacağı/oluşturmaya meyilli olduğu ilk çağ filozoflarından itibaren dile getirilen bir risktir. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren toplum bilincinin ve temel insan haklarının daha yüksek bir tonda seslendirildiği bir dönem başlamaktadır. İlgili çekici olan toplumun diğer değer yargılarına nazaran yaşam hakkı hariç olmak

üzere hatta bazen yaşam hakkı pahasına ekonomik çıkarlarının peşinden gittiği ve ekonomik hak ve özgürlüklerini koruma ve gözetmede daha tutucu olduğu gerçeğidir (Coşar, 1997:10-17).

Toplum inşası sürecinde ele alınan temel konular çeşitli ilahi doktrinler olmaktan çıkıp toplum ile devlet arasında ki karşılıklı çıkar alışverişine evirildiği Vestefalya sonrası dönemde gerek kıta Avrupa'sında gerekse Yenidünya da meydana gelmiş olan çağdaş devlet sürecinin temel taşları niteliğinde ki devrimler birer ekonomik başkaldırı olarak okunabilmektedir. Amerikan devrimini örnekleyecek olursak devrimin bir vergi başkaldırısıyla başlayıp uluslaşma sürecine girdiği bilinmektedir. İngiliz kolonisi olarak çeşitli özel yasalarla yönetilen kolonilerinin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olma yolundaki ilk başkaldırı tarihe 'Boston Tea Party' olarak geçen ekonomik temelli bir toplumsal harekettir (Johnson, 1997:107-108).

Toplum sözleşmesinin toplumda ki karşılığı toplumun yönetici erke karşı olan ödevlerinden ibarettir. Temel yaklaşım İngiliz soylularının İngiliz Kralıyla yapmış olduğu Magna Carta Anlaşması ile ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren toplumun ekonomik düzenine yapılacak olan sıra dışı müdahalelere karşı toplumun direnme hakkı öncelenmektedir. Fransız İhtilali ile yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gerekse Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde yer alan, kişisel servetin korunmasına yönelik toplum içgüdüsü, çağdaş devletin temel özgürlüklerinden olmuştur. Emek temelli sosyalist kuramlar ile sınırsız bir ticari serbestiden bahseden liberal görüş ortak nokta olarak kişinin kazancının ne kadar ve nasıl yönetileceği ortaya çıkan değer tasarrufunun devlet tarafından mı yoksa birey tarafından mı yönetileceği etrafında şekillenmiştir. (Smith, 2011:260):

“Üretken olmayan sınıfın diğer iki sınıfı baskı altına alınması da asla kendi çıkarına uygun değildir. Toprağın artık ürünü, yani çiftçilerin, toprak sahiplerinin geçiminden arta kalan ürün sayesinde bu üretken olmayan sınıf geçimini sürdürebilir. Bu artık ne kadar büyürse, bu sınılin geçim düzeyi de o denli yükselir. Mutlak adalet, mutlak özgürlük ve mutlak eşitliğin kurulması, her üç sınıfın da zenginliğinin en üst dereceye çıkmasını en etkin biçimde garanti altına alacak çok basit bir sırdır”

Yukarıda bahsedilen konular ışığında, toplum sözleşmesinin ihtiyaçlar hiyerarşisiyle belirlenen ve kişisel özgürlük alanını tanımlayarak alakalı olan bir olgu olduğunu ve taraflardan gücü elinde bulunduran devletin vatandaşlarına adil ve kabul edilebilir ekonomik isteklerinin toplum tarafından karşılanmasının toplum yararına olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Aksi durumda ise toplumda bir

değişim ve/veya gelişimin itici olan ekonomik temelli bir başkaldırının önünün alınamayacağı ortaya çıkmaktadır.

Başkaldırı, devlet için varlığına yönelik en önemli tehditlerden biridir. Toplumun çeşitli baskılar altında vereceği tepkilerin tespiti ise devlet için hayati bir öngörü düzlemidir. Stanley Milgram, 1963 yılında yapmış olduğu sosyolojik deneylerde bireylerin baskı veya toplumsal öğretiye dayalı kabullenme ve doğru bildiğinden farklı hareket edebilme kapasitesinin bulunduğunu tespit etmiştir (Milgram, 1973:1-116).

Toplum devletin otoritesini, çeşitli kademeler halinde hiyerarşik bir yapıyla hissettiği sürece itaat etmekte kuşku duymayacağı ve hatta bireyin kendisine en yakın otoriteyi suçlamak kaydıyla sisteme karşı çıkmak yerine en yakın otorite ile olduğunu düşündüğü sorunu bir üst otoriteye taşıma eğiliminde olacağı Robert Merton tarafından teorik temelleri belirlenen bürokrasi sistemi ile çağdaş devletin kendini koruma mekanizmasını ortaya koymuştur. Bu açıdan bürokrasi devlet otoritesini yerele yaymakla birlikte bireyin ve dolayısıyla halkın kontrol altına alınması olarak önümüze çıkmaktadır (Merton, 1940:560-568).

Devlet ve toplumun karşılıklı çatışmasının bu çalışma için kaynağı olduğu varsayılan verginin birey ve devlet için önemi her iki öge içinde hayatidir. Vergi konsepti olarak ekonomik olsa da bu yönüyle sosyolojik olarak düzenin sağlıklı olarak işleminde ki en önemli kilit taşıdır. Devlet erkini oluşturan yapı ne kadar güçlü olursa olsun kendi toplumunun kitlesel bir memnuniyetsizlik nedeniyle devlet erkine karşı koyması riskini göze almayacağı gibi devlet erkinin ana finansman kaynağı olan verginin zamanında ve en az maliyetle tahsil edilmesi için de her türlü önlemi alacağı kuşkusuzdur.

Toplum açısından ise vergi adaleti, vergi yükü ve hiç şüphesiz ödenen verginin bireye bariz şekilde bir hizmet kanalıyla dönüyor olması konunun temelidir. Bireyin verdiği karşılığını alamayacağı hissi önce bireysel direnme, daha sonra kolektif yapıda toplu direniş, en sonunda isyan noktasına gelmeye gebe dir.

5. TOPLUM YAPISI OLARAK VERGİ TOPLAMA SORUNSALI

İnsanlık tarihi boyunca bireyler verginin ne olduğunu ve neden vermek zorunda olduklarını sorgulamışlardır. Tarihsel süreç içerisinde vergi şekilden şekle, isimden isme değişim göstermiş başlangıçta gönüllü olarak verilen vergiler zamanla zorunlu olmuş, hatta kutsiyet kazandırmaya çalışan anlayışlar ortaya çıkmaktadır. Eski çağlarda vergi, üstünlük savaşlarını kaybedenlerin kazananlara ödemesi gereken bir haraç olarak karşımıza çıkarken bireylerden tahsil edilmesiyle hediye gibi algılanması istenmiştir.

İnsanlık tarihinin uzun sürecinde Magna Carta Libertatum (*Büyük Özgürlük Fermanı*) referans alınırsa 13. yüzyıla kadar, hatta daha gerçekçi bir yaklaşımla 17. yüzyılda Haklar Dilekçesi (*Petition of Rights*) ve Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*)'ne kadar yasal değil keyfi isteklerin sonucunda toplanmaktaydı (Oktar, 1996/1997:156-189). Yukarıda bahsedilen ve aşağıda değinilen bazı olaylar ve toplumsal sözleşmeler sonucunda vergi kanuniliğini kazanmış, kanuniliğe her zeval geldiğinde düzenin sağlanması için isyana hatta devrimlere yol açan ve sonuçta toplumsal sözleşmeler ile son bulan olaylara neden olmuştur.

İbn-i Haldun devletlerin gelişim ve yıkılmasını beş aşamada incelemiştir. Devletin beşinci yani çöküş aşamasında:

Ağır vergiler ve dış saldırılara karşı güvensizlik altında ezilen toplumda umutsuzluk yayılmaya başlar. İnsanlar uzun vadeli planlar yapmaz ve doğum oranı düşer. Fiziksel açıdan zayıflamış ve kalabalık şehirlerde yaşayan toplumda hastalıklar artar ve veba salgınları başlar. Böylece ekonomi çöker, paralı askerler ve bürokraside çevrilen entrikalarla hükümdar yetkilerini kullanamaz duruma gelir. Sonunda dışarıdan başka bir devletin ya da göçebe bir toplumun saldırısıyla devlet yıkılır. Yine İbn-i Haldun verginin tanımı olarak: “Belli ve maruf kanun ve kaidelere göre, tebaanın malından kuvvetle mecburi surette alınan mal ve paralardır, devlet zayıfladığında vergi oranları ve çeşitleri artar (Haldun, 2004:324-344).

Devlet vergileri ve oranları arttırsa bile gelirleri artmaz çünkü insanların üzerlerindeki yük arttıkça çalışma istekleri yok olacaktır. Devlet aşırı vergiden kaçınılmalı ticareti vergi dışında bırakmalıdır görüşünü savunmuştur (Yılmaz Genç, 2015:1-29).

İbn-i Haldun Mukaddime isimli eserinde birçok konuda görüşlerini bildirmiş özellikle vergi konusunda devletin ticarete karışmayarak adil olmasını öğütlemiştir. Devletin ticarete girmesi veya mülkiyete haksızca el koyması ekonomiyi olumsuz etkileyeceğini sonuç olarak devlet gelirlerin azalacağını savunmuştur. Bu görüşleri ile Gemistos Georgios Plethon yakın görüşlere sahiptir (İsmail ve Jaafar, 2017:1-20). İbn-i Haldun gelir ve serveti üç unsura bağlamıştır: ücret, kar ve vergi. Hazineye saklanarak vergi çoğalmayacağını ekonomiye yatırım yapılması gerektiğini savunmuş, bunun pazarda canlanmaya ücretleneceğine, kar elde edileceğine ve bunların sonuçta vergi olarak geri döneceğini belirtmiştir. Dengeli bütçeye dikkat çekmiş, karın arttırılamaması ve giderlerin kısılamaması durumunda bütçe açığı ekonomiyi olumsuz etkileyeceği uyarısında bulunmuştur (Candan, 2007:1-11). İbn-i Haldun'un vergi konusundaki görüşleri seçilmiş 10 gelişmiş ülke, 10 gelişmekte olan ülke ve 10 az gelişmiş

ülkede test edilmiş ve çıkan sonuçta araştırmacı Abdul Ghafar İsmail ve Abu Bakar Jaafar bu görüşlerin bugün dahi geçerli olduğu sonucuna varmıştır (İsmail ve Jaafar, 2017:1-20).

SONUÇ

Devletin ilk kuruluşundan günümüze çeşitli yönetim tarzları ve büyüklüklerde topluluk içerisinde yaşayan insan, yaşadığı toplumun düzeninin sağlanması için zorla veyahut gönüllü olarak bedeni ve/veya maddi maliyetlere katlanmaktadır. Tahsil edilmesinin kimi zaman kutsandığı kimi zaman zorlandığı kimi zaman feodal sistemde olduğu gibi hediye algısı oluşturulması için tarih boyunca şekilden şekle isimden isme değişen bu bedel, insan topluluklarında devlet için hayati, bedelin muhatabı için, her zaman sorgulanan bir yapıda ortaya çıkmaktadır.

Devletin yönetim erkini elinde bulunduran yönetici sınıf ile toplum arasındaki dengeyi sağlayan mekanizmanın en belirgin ve toplumu harekete geçirme kapasitesi en yüksek olgusu olan iktisadi meseleleri ve ana sorun olarak Devletin kendi ekonomisini çizerken Schumpeteryan yaklaşımla: ‘Acaba ekonomi büyük felaketlerde yıkılmak zorunda mı? Felaketler yeni bir doğuşun anahtarı mı?’ Sorunsalı çalışma boyunca aranmıştır Vergi meselesinin toplum üzerinde yaratıcı bir yıkım etkisi olduğu ve bu yıkımın devlet mekanizmasını bilinen çağdaş ulus devlete doğru evrilme süreci çalışmamızda ele alınmıştır. Kuşkusuz toplumun tehdit algıları farklılık gösterse de çalışmamızda sadece iktisadi boyutun sosyal karşılığı öne çıkarılmaktadır.

Toplumun devlet içerisinde ki maddi adalet arayışı günümüzde devletinde dahil olduğu küresel bir düzene ulaşmasında etkili bir unsurdur. Temel insan hakları içerisinde yer alan ‘*Herkesin Yasa Tarafından Eşit Korunma İlkesi*’ yasayla belirlenen iktisadi hakların korunmasında sadece devlete karşı değil uluslar arası mahkemeler aracılığıyla devlet ile eşit konumda yargılanabilir hale gelmiştir. Genel olarak temel haklarını ve özel olarak ise iktisadi çıkarlarını savunan fert ile devlet arasında ki müzakerenin insanlık var olduğu sürece devam edeceği yönünde değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Aktan, C. C. (2000), Yeni Global Gerçekler...21. Yüzyıl İçin Post-Modern Manifesto. İstanbul: TÜGİAD yayınları.

Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006), “*Merkantilizm’in Ortaya Çıkışı*”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 15.

Candan, N. (2007), “İbni Haldun’un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı 2, Kasım.

Carter, A. (1999), “*The Method in Hobbes’ Madness*”, Hobbes Studies, Vol:XII.

Coşar, Y. (1997), Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, İstanbul: Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti.

Fourache, P. (Ed.), (2005), The New Cambridge Medieval History, Cambridge University Pres, https://archive.org/details/iB_CM [İndirme Tarihi: 22.10.2019]

Fukuyama, F. (1992), The End Of History And The Last Man. NewYork: Macmillan Inc.

Gramsci, Antonio. (1984), (Çev: Pars, E.), Modern Prens, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.

Hallahmi- Beit, B., Argyle, M. (Orj Baskı:1983), (Çev.: Kurt, A.) (1992), “*Yaş ve Din*”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yıl 4, Sayı 4.

Hayek, F. A. (2010), (Çev. Feyzioğlu T., Arsan, Y.ve Yayla A.) “The Road to Serfdom (1944)” “Kölelik Yolu” Ankara: Liberte Yayınları.

Hobbes, T. (2019), “*The Leviathan*”, https://www.ttu.ee/public/m/mart-murdvee/EconPsy/6/Hobbes_Thomas_1660_The_Leviathan.pdf [İndirme Tarihi: 28.10.2019]

Hume, D. (1757), *Four Dissertations. I. The Natural History of Religion. II. Of The Passions. III. Of Tragedy. IV. Of The Standard of Taste*. Londra: Printed For A. Millar. <http://name.umdl.umich.edu/004806396.0001.000> [İndirme Tarihi: 14.10.2019]

İbn-i Haldun. (2004), Mukaddime Ankara: İmaj İç ve Dış Tic.A.Ş.

Jaafar, A. B. ve İsmail,G. A. (2017), “*Vergi Oranı Belirleyicileri: İbn Haldun’dan Bir Görüş*”, İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, Sayı 2.

Johnson, P. (1997), A History of The American People. New York : HarperCollins Publishers, Inc

Journals of the Continental Congress, 6 Temmuz 1775 Perşembe [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/hlaw:@field\(DOCID+@lit\(jc00254\)\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/hlaw:@field(DOCID+@lit(jc00254))) [İndirme Tarihi: 14.11.2019]

Karagöz, Y. (2002), “*Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük*”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 26.

Koschaker, P. (1977), *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Locke, J. (1824), *The Works of John Locke: In 10 vol (Vol. 1)*. Londra: C. and R. Rivington, <https://oll.libertyfund.org/titles/761> [İndirme Tarihi: 11.10.2019]

Machiavelli, N. (1955), (Çev: Egeli, Y. A.) *Hükümdar*, Ankara: Yıldız Matbaası.

Maslow, Abraham Harold. “*A Theory of Human Motivation*.” *Psychological Review* 50.4, <http://psycnet.apa.org/record/1943-03751-001> [İndirme Tarihi: 03.11.2019]

Merton, R. K. (1940), *Social Forces*, Vol. 18, No. 4

Milgram, S. (2 Nisan 1973), *Obedience to Authority*. <https://gyanpedia.in/Portals/0/Toys%20from%20Trash/Resources/books/milgram.pdf> [İndirme Tarihi: 02.11.2019]

Mill, J. S. (2003), (Çev. Dostel, M. O.), *Hürriyet üstüne*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.

Oktar, S. A. (1996/1997), “*Vergi Benzeri Mali Yükümlülükler Ek Mali Yükümlülükler ve Bir Totolojik Düzenlemenin Analizi*”, İ. Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Konferansları.

Özkan, M. (2016) *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:Ek-2, İstanbul

Rousseau, J. J. (1996), *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. Günyol,V). İstanbul, : Kitap Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 9. Baskı

Sacksteder, W. (1992), “*Three Diverse Sciences in Hobbes: First Philosophy, Geometry, and Physics*”, *Review of Metaphysics*, 45/4,

Sanders, N. K. (1989), *The Babylonian Creation, Poems of Heaven and Hell from Ancient Mesopotamia*, Londra,

Sander, O. (1992), *İlkçağlardan 1918’e Siyasi Tarih*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Smith, A. (2011), (Çev: Saltoğlu, M.), *Ulusların Zenginliği 2.Cilt*, Ankara: Palme Yayıncılık.

Tayyar, A. ve Çetin B. (2013), “*Liberal İktisadi Düşünce Devlet*”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı 1.

Uygun, O. (2003), “*Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi*.”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 20.

Waardenburg, A. (2007) "Protestanlık" TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 34 ,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/protestanlik> [İndirme Tarihi: 07.11.2019]

Yılmaz Genç, S. (2015), "*İbni Haldun'un Devlet Anlayışı Çerçevesinde 'Refah Devleti' ve 'İktisadi Kalkınma' Düşüncesi*", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, Haziran.